T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ANTROPOLOJİ ANABİLİM DALI

SOSYAL ANTROPOLOJİ BİLİM DALI

MERT ALKIŞLAR: ARTVİN BOĞA GÜREŞLERİNDE ERKEKLİK, GELENEK VE ZAMAN

Yüksek Lisans Tezi

Kemal Emre Keskin

Ankara – 2021

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ANTROPOLOJİ ANABİLİM DALI

SOSYAL ANTROPOLOJİ BİLİM DALI

MERT ALKIŞLAR: ARTVİN BOĞA GÜREŞLERİNDE ERKEKLİK, GELENEK VE ZAMAN

Yüksek Lisans Tezi

Kemal Emre Keskin

Tez Danışmanı

Ceren Aksoy Sugiyama

Ankara – 2021

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ANTROPOLOJİ ANABİLİM DALI

SOSYAL ANTROPOLOJİ BİLİM DALI

MERT ALKIŞLAR: ARTVİN BOĞA GÜREŞLERİNDE ERKEKLİK, GELENEK VE ZAMAN

Yüksek Lisans Tezi

Kemal Emre Keskin

Tez Danışmanı**:** Ceren Aksoy Sugiyama

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	**İmzası**
Doç. Dr. Ceren Aksoy Sugiyama	.....
Doç. Dr. Meryem Bulut	.....
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fuat Levendoğlu	.....

Tez Savunma Tarihi: 08.02.2021

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (16/02/2021)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

Kemal Emre Keskin

İmzası

.....

TEŞEKKÜR

Alan araştırması kadar pay sahibi olmasa da aylarca süren yoğun literatür taramalarıyla bugüne ulaşana dek sayısız kez gözden geçirilen bu metin, bana ait olmaktan çok önünüzdeki halini ikame etmesi için emanet bırakılan dağınık dizgeler bütünüydü. Ben elimden geldiğince bunları anlamlı kılınacakları izlek altında toparlamaya çalışarak, başından beri tümüne ulaşmanın mümkün olmadığı münferit paradigmaların gölgesinde aydınlatmaya çalıştım. Bu süreçte başta ailem ve sevgili danışman hocam Ceren Aksoy Sugiyama olmak üzere kahrımı çeken herkese minnettarım.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEŞEKKÜR i
İÇİNDEKİLER ii
RESİM LİSTESİ iii
GİRİŞ 1
BÖLÜM 1: ALAN DEFTERİ 9
1.1 Artvin'e Ayak Basmak 11
1.2 Boğa Güreşlerinin Tarihçesi 15
1.3 Festivaller Başlarken 22
1.3.1 Trapen (Taraklı) Festivali 23
1.3.2 Özmal (Osmanlı) Festivali 36
1.3.3 Maden (Damar) Festivali 46
1.3.4 Kafkasör 65
1.4 Festivallerden Sonrası 76
BÖLÜM 2: ARTVİN'DE BOĞA GÜREŞLERİ 78
2.1 Festivallerin Öncesinde Boğa Güreşleri 78
2.2 Arena 108
2.2.1 Organizasyon 119
2.2.2 Boğa Sahibi 129
2.2.3 Seyirci 141
BÖLÜM 3: ERKEKLİK, GELENEK VE ZAMAN 151
3.1 Güreş ve Uzamı 152
3.2 Seyretmenin Yorumu 161
SONUÇ YERİNE 169
EKLER 173
KAYNAKÇA 186
ÖZET 200
ABSTRACT 201

RESİM LİSTESİ

Sayfa

Resim 1. Güreşen boğaların tasvir edildiği fildişi plaketin rekonstrüksiyonu 4

Resim 2. Artvin girişinde bulunan boğa heykeli 12

Resim 3. "Yerel Loca" 29

Resim 4. Şampiyon boğanın çevresinde tepilen horon 30

Resim 5. Arena ve ileri uçta Anons-Hakem Kulesi 30

Resim 6. Padoklara götürülen bir boğa 34

Resim 7. Sağda; protokol tribünü önünde ayaklarını pankarttan aşıran seyirciler ... 35

Resim 8. Boğaların bekletildiği kamyonetler 35

Resim 9. Trapen arenası ve seyirciler 36

Resim 10. Bir zamanlar Özmal'da 40

Resim 11. Açık tribündeki seyircilerin arasından "Özmal Arenası" 45

Resim 12. Geçmiş yıllarda hararetli geçen bir güreş ve seyirciler 51

Resim 13. Geçmiş yıllarda seyirciden büyük alkış toplayan iki boğa ve sahipleri 51

Resim 14. Arenaya açılan siyah kapı ve sağda anons kulübesi 52

Resim 15. Seyirci tribünü ve çatısına yerleştirilen ana sponsor pankartı 52

Resim 16. "Hayalin bensem kafan harbi çok güzel" başlıklı arka cam kaplaması 53

Resim 17. "Maden Arenası" ve çevresi 54

Resim 18. Kantar odası 54

Resim 19. Padoklarda boynuz zımparalama işlemi 55

Resim 20. Kazanan boğa sahibi boğasını öperken 58

Resim 21. Kadın boğa sahibi güreşi kaybetmeden önce hakemle tokalaşırken 64

Resim 22. İsveç kırmızısı arenaya götürülürken 64

Resim 23. Kafkasör'ün meşaleyi andıran görünümü 66

Resim 24. Tribünler (sağda Boğacılar Dernek Başkanları) ve sponsor pankartları ... 69

Resim 25. Sağda, adı pankarta yansıyan kadın ve önünde tartışan hakemler 70

Resim 26. "Resul Dindar" konseri 70

Resim 27. "Gece Yolcuları" konseri 71

Resim 28. Su bidonlarının tazelendiği çeşme ve çamura bulanmış yol 74
Resim 29. Bulutların gölgesinde Kafkasör 75
Resim 30. Boğa sahipleri arasında yaşanan gerginlik 75
Resim 31. Kafkasör'de pinekleyen bir araştırmacı 76
Resim 32. Tecavüz vakalarının aktarıldığı yazı dizisi 82
Resim 33. Güreşi kaybettiği için mezbahaya gönderilen bir boğa 86
Resim 34. Kaybettiği güreşin sonunda kesilen bir boğa 86
Resim 35. Şavşat'ta yayla göçü 89
Resim 36. Kafkasör'de yapılan ilk boğa güreşleri festivali 97
Resim 37. "Arena Yoktu Amma..." 109
Resim 38. "Ole Kafkasör" 110
Resim 39. Kıyasıya "dövüşen" iki boğa 112
Resim 40. Derekapı'da boğa güreşleri/dövüşleri 113
Resim 41. Güreşi kaybeden bir boğa kaçarken 115
Resim 42. Seyircilerin hemen önünde göze çarpan bir asker 116
Resim 43. Seksenli yılların ikinci yarısında Kafkasör 117
Resim 44. Doksanlı yılların ikinci yarısında Kafkasör 117
Resim 45. 2000'lerde Kafkasör 118
Resim 46. Terziler Cemiyeti tarafından yapılan bir güreş duyurusu 120
Resim 47. Tuborg konseri Artvinlileri büyüledi 123
Resim 48. 2018 Kafkasör Festivali ödül afişi 125
Resim 49. Boğa Tanıtım Kartı 127
Resim 50. Yayla yolunda... 132
Resim 51. Genel hatlarıyla Kafkasör festivali 143

GİRİŞ

Araştırmaya başlarken ilk elden toplayacağım anlatılar üzerine herhangi bir ekleme yapmadan okuyucunun takdirine sunma niyetindeydim. Fakat kimi geniş kimi dar aralıklı festival takviminden dolayı dallanıp budaklanmaya başlayan alan çalışması buna müsaade etmedi. Böylelikle Antropolog kişiyi bekleyen uzun soluklu gözlem sürecinin yerini, takvime ayak uydurmak zorunda kalan benim için yetişilmesi elzem görev edimi almış oldu. Doğduğum topraklarda yabancı olmaya çalışmak ise apayrı bir handikaptı. Tanınırlığın bir bakıma avantaja dönüştüğü ikili görüşmelerde, mesafeli durmanın zor geldiği anlar oldu. Kendimi çoğu kez yakın hissettiğim pastoral izlenimlerden alıkoymak zorunda kaldım. Bilhassa boğa güreşlerinin yaylacılığa uzanan kökleriyle haşır neşir olmaya başladıktan sonra konunun içlemi bulanıklaşmaya başladı. Yaylacılıkta kaybolan bağlantıların tekrar kurulmasındaki güçlük düşünülünce, büyük resmi gören ve tarihsellik içeren kesinlikli yargılardan uzak durmak gerekiyor. Bu bağlamda boğa güreşlerinin insan denetimine tabi olarak ne zaman başladığına değil, hangi temayüller altında şekillendiğine bakmak gerekir. Böylelikle uzaklaşacağımız farazi söylemlerin geçersiz dayanaklarını ispatlamakla zaman harcamamış oluruz.

Bahse konu temayüllerin Artvin'de düzenlenen boğa güreşleri ekseninde tartışmaya açıldığı bu tezde savunulan ana argümanlardan ilki; bir performans olarak düşünülen boğa güreşlerinin *barış güreşleri* söylemiyle bağdaşıklığı tescillenen geleneğe dönük veçhelerini göreceğimiz arenada *mert alkışlar* söyleminin dışavurumu olarak karşılık bulan "erkeklik" temsilidir. Savunulan ikinci argüman ise, yaylada başlayan bir süreç olarak literatürde öne çıkan *barış güreşleri* söylemiyle ilişkilendirilen bugünkü boğa güreşi festivallerinin, yaygın görüşün aksine *geleneksellik* çatısı altına

yerleştirilemeyeceğidir. Ayrıca, gerek literatür taraması yapılırken rastlanan muhtelif kaynaklarda gerekse alan araştırması sürecinde bilhassa organizasyona ait gözlemlerde karşılaşılan siyasi çekişmeler, bu tezde savunulan ana argümanlara eklemlenmiş suretleriyle göz önüne serilmek istenmiştir.

Türkiye'de düzenlenen boğa güreşi etkinlikleri, hayvanların kendi popülasyonları arasında yaşanan çoğu çiftleşme mücadelesinde olduğu gibi, iki hemcinsin ortaya koyduğu üstünlük rekabetini konu almasıyla İspanyol boğa güreşlerinden ayrılır. Bir ölçüde kurgusu tahmin edilebilir olsa da galibiyetin müphem olduğu çekişmeli sahneler, hakemlerin gözetiminde vuku bulur. Adaş olmalarından başka her iki etkinlikte de ortak olarak kullanılan "arena" sözcüğü, güreş meydanını temsil eder. Meydanın girişine bakan ön cephede konumlanmış padoklarda bir sonraki güreş için sırasını bekleyen boğaların son kontrolleri yapılır -sivri boynuzların zımparalanması gibi. Kategorilerine göre güreşecek boğaların sıralandığı listede kilo ölçümleri kıstas olarak kullanılırken, ana klasman gruplarından sayılan başaltı ve baş kategorisindeki güreşler pazar gününe denk getirilir. Önceki gün yapılan alt kategorilerdeki -deste ve ayak gibi- güreşlere kıyasla izleyen sayısında önemli bir artışın yaşandığı güreşlerin sonunda başarısız olan birçok boğa kasaplara sevk edilir.[1]

Bu çalışmada gözleme konu uygulama pratikleri birçok farklı ülkede düzenlenen boğa güreşlerindeki pratiklerle yakın benzerlikler gösterir. Bu ülkelerin başında Gürcistan, İran, Ermenistan, Japonya, Çin, Güney Kore, Tayland, Kenya, Suudi Arabistan ve Tibet gelirken, daha birçok ülkede de benzer etkinliklerin yapıldığı bilinmektedir.[2] Fakat bu ülkelerin içerisinde boğa güreşlerinin bugünkü haliyle geriye

[1] Alan araştırmasına geçildiğinde oluşabilecek kafa karışıklığının önünü almak için kulağa pek de tanıdık gelmeyen bu kavramlara şimdiden değinmek istedim.

[2] Söz konusu ülkelerde düzenlenen etkinlik takvimlerine ilişkin detaylı bir kaynakça sunmak olası değilse de bu araştırmanın ilerleyen kısımlarında muhtelif birçok alıntıya yer verilmiştir.

dönük olarak tarihsel bir kimlik kazandığı belki de tek örnek Japonya'dır.[3] Türkiye'de ise ilk olarak Artvin'de 1900'lü yılların başlarına kadar uzandığı söylenen boğa güreşlerinin kurumsal bir kimlik kazanma sürecine girmesi her ne kadar 1963 yılıyla tarihlendiriliyor olsa da *geleneksel* ön ekini alması ancak 1980'lerin başında mümkün olacaktır (Özaydın, 2016, s. 192; Torun, 1998, s. 85). Muhtemelen çok daha eskiye uzanan ilk güreştirmelerin tarihi, Artvin ve yakın çevresinde yaşayan insanların yaylacılıkla uğraşmaya başladıkları ilk dönemlere kadar geriye götürülebilir (Karagöz, 2003, s. 5). Nitekim alan araştırması sırasında yaylacılığa bağlı olarak bugünkü güreşlerin ilkel hali olan ilk güreştirmelerin, sığırtmaçlara özgü eğlentilerden ortaya çıktığını söyleyen birçok insanla karşılaştım.[4] Buna rağmen boğa güreşlerini salt bir eğlenti aracı olarak düşünmek hatalı olacaktır. Zira, eğlentiye dönük güncel suretlerinden bağımsız olarak eski güreştirme tarzlarına göz atıldığı takdirde birtakım kutsal aidiyet temayülleri yüzeye çıkar. Bunun nadide örneklerinden birisine bakacak olursak eğer; uzak geçmişte Hitit etki alanı içerisinde olmasına karşın bugün İsrail topraklarında yer alan Megiddo bölgesinde düzenlenen kazılar sonucu ortaya çıkan fildişinden yapılmış bir plakete işlenmiş boğalar, sahnenin en alt kısmında birbiriyle güreşmekle meşgulken bu kompozisyonun tepesine konumlandırılmış kanatlı güneş kültü -buluntunun Hitit dönemiyle ilişkilendirilmesini anlamlı kılan- ve onun hemen altına yerleştirilmiş kral tasvirini görmekteyiz (Alp, 2005, ss. 30-31).

[3] Japonya ile ilgili en eski boğa güreşi kayıtlarının 12. yüzyıla tarihlenen Chōjū-giga (Hayvan karikatürleri) parşömenlerine dayandığını aktaran Ishikawa, tarımsal işlerde kullanılan boğaların ilk olarak köylüler tarafından düzenlenen eğlentilerde güreştirilmeye başlandığını düşünmektedir (Ishikawa, 2009). Fakat çiftçilerin kendi aralarında eğlenmek için gerçekleştirdikleri güreşler 1800'lerin sonuna doğru iyice popüler olmaya başlayınca izleyicilerden para toplanarak geleneksel olarak seyirci karşısında düzenlenen etkinliklere dönüştürülmüştür (Ishii, 2006, s. 152).

[4] Yine bir çoban eğlencesi olarak, M.Ö. 2300'lerde kurulan altıncı Mısır hanedanlığıyla tarihlendirilen boğa güreşi figürlerinde, sürünün liderliği için güreşen hayvanlar sahnelenmiştir (Galán, 1994). Figürlerde boğaların güreşmesi esnasında başlarında duran çobanların sürekli saldırtmaya yönelik telkinlerde bulunduğuna dikkat çekilmektedir (a.g.e., s. 84).

Resim 1. Güreşen boğaların tasvir edildiği fildişi plaketin rekonstrüksiyonu (Loud, 1939, s. 44)

Bilhassa büyükbaş hayvancılık ve ona bağlı olarak gelişen tarımsal faaliyetlerin, boğa güreşleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu bilinmektedir. Ortaya çıkışından bugüne değin geçirdiği dönüşümleri tam anlamıyla kestirmek güç olsa da faaliyetin insan yaşamına adapte olup varlığını sürdürmek için ihtiyaç duyduğu payandalara odaklanmak niyetindeyim. Tam da bu noktada karşımıza çıkması muhtemel, yazılı olmayan arkaik teamüllerin geçmişle kurduğu ilişki biçimlerini bugün *gelenek* olarak adlandırdığımız, süreklilik arz eden eylemlerde aramalıyız. Söz konusu bağlamda boğalara insan ismi vererek güreştirme geleneğine bakacak olursak, bilinen ilk örneklerine İran'da rastlayacak olmamız tesadüf değildir.[5] Konuya açıklık getirmek

[5] 1600'lerin ortalarında Ortadoğu'ya seyahatler düzenleyen Tavernier, İran'ın Kum şehrine geldiğinde, şehir merkezinde düzenlenen boğa güreşlerini seyretmeye gider (Tavernier, 2006, s. 108). "Ali" ve "Muhammed" olarak tanıttığı iki boğaya konulan isimlerin kasten seçildiği anlaşılmaktadır (a.g.e.).

amacıyla ilerleyen bölümlerde "kutsal" olarak addedilen vecibelerin boğa güreştirme geleneği üzerindeki etkilerini anlamaya çalıştım. Karşıma çıkan örnekler temelde iki ayrı gruba ayrılmaktaydı. Bunlardan, hayvancılığa dayalı tarımsal faaliyetlerde kullanılan boğaların doğal ortamlarında -insan güdümündeki- yaptıkları güreşlerden esinlenerek düzenlenen boğa güreşi eğlentileri, nispeten daha yakın tarihli kaynaklarda karşılaşılan ilk grupta yer alır. Dini vecibelere konu olan pek çok halk masalı, efsane ya da anlatının merkezinde yer alan güreşler ise kolaylıkla izini sürmenin mümkün olmadığı ikinci gruba girer.[6] Her iki grubu da temsilen ortak örneklerin çıktığı durumlar yok değildir ancak, bugüne kadar ulaşmayı başarmış olanlar sıklıkla ilk grup içerisinde yer alırlar.

Yukarıda kısa bir giriş yapılan yakın tarihli bağlantılarıyla beraber bu alan araştırmasına taşınan boğa güreşleri, festival ortamında sergilenen bir performans olarak erkeklik ve gelenekle temsil edilmektedir. Gözleme konu olan festivallerin tümü için yeniden gözden geçirilmiş alan notları, erkeklik ve geleneğin temsilinde sınanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda alandakilerce *doğal güreşler* olarak kabul edilen boğa güreşlerinin ilk ortaya çıkış formundan *barış güreşleri* haline ulaşana dek geçirdiği zamanı anlamak için Artvin'de yapılan büyükbaş hayvancılığın belkemiği olarak tasvir edebileceğimiz yaylacılık faaliyetine bakmak gerekir. Günümüzde eski önemini yitiren bu faaliyeti yerinde gözlemlemek isterdim ancak katılarak gözleme ayrılan kısa sürede bunu gerçekleştirmek mümkün değildi. Koşulların bilinciyle hareket ederek, alandaki insanlara yöneltilen açık uçlu birçok soruya yaylacılık faaliyetiyle ilgili meramlarının ne olduğunu bildirmeye yönelik parçalar ilave edildi. Alınan cevapların literatür

[6] İlerleyen bölümlerde elimden geldiği ölçüde yer vermeye çalıştığım ikinci grup ögelerini temsilen anlatılara bir örnek teşkil emesi için bkz. (Andrēasian, 1955, ss. 41-48). Öyküde, köyler arası düzenlenen boğa güreşlerinin pazar gününe denk gelmesi dışında, *yedi köyün şampiyonu* -köyler arası düzenlenen boğa güreşi etkinliklerinin teyit edildiği– gibi, bugünkü festivallerden tanıdık gelen birçok ayrıntıya rastlanır (a.g.e., s. 41).

taramasında karşılaşılan monografi ve hatıratlarda geçerlilik kazanmasından sonra yaylacılığın önemi bir kez daha anlaşılmıştır.

Boğa güreşlerinin nasıl ortaya çıktığından bağımsız olarak, hangi faaliyetin ediminde yer aldığına -doğrudan ya da dolaylı- bakıldığında, özellikle Artvin özelinde konuşursak; tarımsal üretim amacıyla öne çıkan boğaların araçsal niteliklerini keşfetmek öncelik kazanır. Bu sadece, geçmişte tarlada boyunduruğa vurularak kullanımlarından ileri gelen bir şey olmanın aksine, hane içerisindeki üretim biçimlerinin neredeyse tümüne sirayet eden kapsayıcı bir durumdur. Fakat geçmişten kopup bugüne döndüğümüz zaman, güreşlerde başarı gösterenler dışında hayatta kalmaya devam eden boğaların neredeyse tümü, Kurban Bayramı'nda satılmak üzere beslenmektedir.[7] Bu bağlamda ele alınmaya çalışılan boğa-sahip ilişkisine, ilerleyen bölümlerde yer verilmiştir.

Bu çalışmaya başlarken kademeli olarak yol alacağım ana güzergaha birleşen bağlantı yollarını temsilen boğa güreşi festivallerini baz aldım. Her bir festivalde odaklanmaya çalışılan üç sacayağından ilki; bir bakıma benim de aralarında yer aldığım *seyirci (izleyici)* kitlesidir. Onların arasına katılarak seyrettiğim boğa güreşlerini, bir sorunsal çerçevesine yerleştireceğim *mert alkışlar* bağlamını da yine onların aracılığıyla devşirecektim.[8] Onlarla birlikteyken kimi zaman tribünden, bazen de arenayı gören herhangi bir açıklıktan izlediğimiz *boğa sahibi*, odağa taşınan güreşlerin ikinci sacayağını temsil eder. Kendisini gösterdiği yegâne yer sadece arena değil, mücadele alanına çıkana kadar geçen zamanda farklı veçheleriyle bu çalışmaya yansıtılan karşılıklı emeğin

[7] Bazen, Kurban Bayramı'nda satılmak üzere beslenen boğa, antrenmansız olmasına rağmen güreşlere sokulur. Olur da birkaç tur boyunca elenmekten yakayı kurtarabilirse, festivalde çıkacak bir taliplisine, *kurbanlık* olarak ederinin çok daha yukarısına satılır.

[8] Festivale katılan seyircilerden performansın sürdürülebilmesi ya da arenadakilerin takdiri için sıklıkla anons geçilen *mert alkışlar* talebi, geleneğin dışavurumu kapsamında erkekliğe dair taşıdığı gönderimlerle birlikte ilerleyen bölümlerde yorumlanmaya çalışılmıştır.

sergilendiği her yerdir.[9] Boğa güreşlerinin önce dışarıdan kurulmasına önayak olup daha sonra içerisinde yer alarak arenaya taşınan süreci *organize edenler* ise bu çalışmanın üçüncü sacayağını oluşturur. Onlar aracılığıyla inşa edilen formel düzen, tarihselliğin çatısı altında yeni bir yapısal bütünlük kazanır.

Boğa güreşleri, kazanan ve kaybeden tarafların olduğu rekabete dayalı bir süreçtir. Sürecin durağanlarına yer verilen bölümlerde öne çıkan toplumsal cinsiyetçi iş bölümü, ağırlıklı olarak güreşlerde ve yetiştiriciliğe dönük pratiklerde arka planda bırakılan kadın emeği, ihtiva ettiği anlam bakımından tartışmaya çalışılmıştır. Ayrıca, güreşlerde sergilenen erkeklikler arasında ayrıcalıklı yere sahip *hegemonik erkeklik* tarzları, ikinci planda bırakılan kadın emeğinin, cinsiyete özgü roller açısından kıyaslandığı ortak paydada -hayvan bakımı- yorumlanmıştır.[10] Boğa güreşlerinin yapıldığı arena dışına çıkacak olursak, hayvan yetiştiriciliğinde kadın emeğinin yoğunlaştığı ahırın dışında; çoğunlukla meralarda geçen zamandan ötürü mecburen erkek bir çobana (sığırtmaca) gereksinme duyulması olağandır. Fakat geleneksel bağlamıyla geçmişte yürütülen yaylacılık faaliyetlerine dair emarelere bakılan sonraki bölümlerde yeniden öne çıkacak olan kadın emeği, olabildiğince aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Rekabetin zemin hazırladığı başka bir alan, şampiyonluk yoluyla elde edilen prestijdir. Müsabaka kategorilerinden birinci çıkarak kazanılacak para ödülüne kıyasla toplum nezdinde kazanılan saygınlık ön plandadır. Nitekim, alan araştırmasında görüşülen boğa sahipleri, sadece bir yıllık yetiştirme maliyetini dahi kurtarmayacak

[9] Boğa ve sahibi arasında kurulan iletişimin -kimilerine göreyse *şartlı refleks* ağının- açığa çıktığı inceleme alanı olarak bu yerlerde geçirilen zaman boyunca Agamben'in deyimiyle karşılaştığım her bir *anlam taşıyıcısı,* farklı türlere ait olmaları hasebiyle hayvan ve insan arasında salınım göstermekten uzak olsalar da Agamben'in aksine, birbiri içerisinde geçişli türden bir etkileşimin yaşandığı kanısındayım (Agamben, 2018, ss. 46-47). Boğa-sahip arasındaki iletişime, ilerleyen bölümlerde yer yer değinileceği için bu kadarıyla yetiniyorum.

[10] Connell'dan alıntılanarak söz konusu yoruma tabi kılınan *hegemonik erkeklik*, sadece performans sırasında değil, sahnenin -boğa güreşleri için arena- arka planında da açığa çıkar (Connell, 2019).

miktardaki para ödülünün ekonomik olarak fazlaca bir anlam ifa etmediği kanısındadırlar. Sürece ilişkin bizzat aktörlerin kendisinden derlenen sorunların tartışıldığı ilerleyen bölümlerde, para ödülü için fon sağlayan dernek, yerel yönetimler ve sponsorlar arasındaki maddi ilişki biçimlerinin açıklanmasına uğraşılmıştır. Söz konusu ilişkilere baktığımızda; sponsor, boğa sahibi ve organize ediciler arasında gerçekleşen maddi alış-veriş sürecine tanıklık etmek mümkündür. Bilhassa serbest piyasa ekonomisine geçişle birlikte festivale dönüşen Artvin boğa güreşlerinde arenaya taşınan mücadelenin tarafları açısından dağıtılan para ödülleri, kazanılacak prestije nazaran çoğu kez ikincil bir öneme sahiptir. Karşılıklı çıkarların para ödülü ve seyirci takdiriyle pekiştiği arena ortamı, alan araştırmasından teze taşınan sorunsalların arka planında yer verilen başka bir argümana temel oluşturmaktadır.

BÖLÜM 1: ALAN DEFTERİ

Araştırma taslağımı oluştururken sırasıyla; boğa güreşlerinin gerçekleştiği organizasyon (performans), organizasyonu izlemeye gelenler (seyirci) ve boğa sahiplerinin bu performans çerçevesindeki deneyimlerine odaklanacaktım.[11] Söz konusu deneyimlere yönelmek amacıyla Antropoloji disiplininin tarihselliği içerisinde tanımlanmış olan etnografiye ve onun sıklıkla tercih edilen araçlarından *katılarak gözlem* yöntemine başvurdum. Uzun süreli bir alan araştırması süreci ile tanımlanan etnografi, araştırmacının, araştırmasına dair temel kavramlarını bizzat alandan süzüp çıkardığı ve bu kavramlardan yola çıkarak araştırmasının sorunsalını da kurguladığı bir yönteme işaret eder (Emerson, Fretz, & Shaw, 2008). Ortaya çıkan kavramlar çoğunlukla alan araştırmasına taşınan kişilerin kendi kavramlarından seçilir. Alandaki insanların yaşantılarının gözlemlenmesi ve deneyimlerinin kendi ağızlarından aktarılışı araştırmacı için önceliklidir.

Etnografinin nasıl gerçekleştiği, araştırmanın nereden başlayıp nasıl ilerlediği gibi süreçler, araştırmacının kendisinden de bağımsız değildir (Lévi-Strauss, 2018, s. 199). Zira, topluluğa katılan antropolog, katılarak gözleme başladıktan bir müddet sonra kendini ötekileştirme sürecine adım attığı gibi, aynı zamanda "öteki" olanda kendini bulma çabası gösterir (Harmanşah & Nahya, 2016, s. 13). Ankara Üniversitesi'nde öğrenci olup, yüksek lisans çalışması kapsamında bu soruları yöneltiyor olmam, görüşmecilerimin daha ayrıntılı ve özenli cevaplar vermesini kolaylaştırırken, Artvinli

[11] Organizasyonun inşasında ağırlıklı olarak dernek ve belediye çalışanları ile hakemler ya da hakemlik geçmişi olan kimseler çalışmaktadır. Onlarla gerçekleşen görüşmelerden sonra, festival altyapısını ve boğa güreşlerine ilişkin temel kaideleri öğrenmeye başladım. Böylece vakıf olmaya çalıştığım işleyişe dair bilgimi, seyirci ve boğa sahipleriyle olan görüşmelerimde sınama imkanına kavuştum.

olmam da güreşlerin yapıldığı mekân ve zaman bağlamında kafamda birtakım sahnelerin canlanmasına imkân tanıyordu. Araştırmanın sorunsalı ise daha sonra ortaya çıkacak ve netlik kazanacaktı.

Konunun bir başka ayağı olan hayvancılık ve yaylacılık faaliyetlerinin boğa güreşi festivalleriyle olan içli dışlı yapısını tahlil etmek için alanda daha fazla zaman geçirmeye ihtiyaç vardı. İlkbaharda sığırtmaçlar eşliğinde yaylaya çıkartılan hayvanların doğal ortamlarında izlenebilmesi bu haliyle imkansızdı.[12] Hayvancılık faaliyetiyle beraber yürütülen güreş hayvanı yetiştiriciliği için durum biraz daha farklı olsa da derinlikli gözlemlerin yapılacağı dönem, yaz aylarına denk gelen festival programlarıyla çakıştı.[13] Hal böyle olunca, daha az boğa sahibiyle uzun soluklu görüşmelerde bulunmaya ağırlık verdim.

Alan araştırması dahilinde festivallerin ön plana çıkmasıyla, boğa sahiplerinin dışında seyirciler ve hakemler gibi bu organizasyon bütününün içerisinde rol alanların sergilediği pratiklerin nasıl anlamlandırıldığı, tezin sorunsalı açısından giderek daha önemli bir hale geldi. Boğa güreşi festivali ile ilgili başlıkların oluşmasında ilk yapmış olduğum görüşmeler genel hatları belirlemek açısından faydalı oldu. Bir sonraki başlıkta, alana nasıl bir giriş yaptığımı ve gerçekleştirdiğim ilk görüşmelerde konuşulan konuların tezin bölümlerinin biçimlenmesinde nasıl bir rol oynadıklarını göstermeye çalışacağım.

[12] Metin içerisindeki kimi yerlerde "çoban" yerine kasten kullanılan "sığırtmaç" sözcüğü, yalnızca büyükbaş hayvanlar için tutulan nahırcıları -öküz sürüsüne göz kulak olan çobanlar- belirtmek için tercih edilmiştir. Zira, Kars ve yöresinde olduğu gibi Artvin'deki hayvancılık faaliyetinde de "çoban" kelimesinin karşıladığı anlam sıklıkla koyun sürüsünü çağrıştırmaktadır (Köse, 1966, s. 3959).

[13] İlerleyen bölümlerde özelikle Kafkasör festivaline benzer yönleriyle tartışılacak olan Japonya'da yapılan boğa güreşleri, geçmiş yıllarda Türkiye'den farklı olarak sonbahar mevsiminin ortasına denk gelebilmektedir (Diffenderfer, 1955, s. 280).

1.1 Artvin'e Ayak Basmak

Sorunsalların Alanda Şekillenmesi ve Metodoloji

Konuya giriş yapmadan önce söylemek gerekir ki bu çalışmada alan araştırması süresince görüşülen insanların kimliğini deşifre etmemek için takma isimler kullanıldı.[14] Yöneticiler ve şarkıcı kimliğiyle sürekli göz önünde olan diğer kişiler gerçek adlarıyla verilmiştir. Ayrıca, katılarak gözlem yöntemiyle gerçekleştirilen alan araştırmasında görüşülen kişilerden elde edilen isimlerin birkaçına literatür taramasında rastlanmıştır. Kaynak metnin aslına sadık kalmak suretiyle bu kişiler gerçek isimleriyle alıntılandı.

Nisan ayının sonlarına yaklaşırken, Ankara'dan hareket edip Artvin il merkezine doğru gidecek olan otobüsün içerisindeydim. Yüzlerce kilometrelik güzergâh boyunca birkaç kez mola veren otobüsün içerisinde Artvin'in virajlı yollarından etkilenen midemin bulantısını gidermeye çabalarken bir taraftan da Çoruh nehrini seyrediyordum. Yolculuk bu vaziyette süregiderken şehir merkezi girişinde bulunan boğa heykeline göz gezdirdim. Şehir merkezine uzanan köprünün solunda konumlanan boğa heykeli, orada tek başına bulunuyor olmasına rağmen karşısında sanki bir rakip varmış edasında tasvir edilmişti. Otobüsten indikten sonra heykelin resmini çekip il merkezine uzanan virajlı yokuşları tırmanmaya koyuldum. Önce, bir müddet konaklayacağım Öğrenci Yurdu'na, daha sonra ise ön araştırma sürecine başlamak için şehir merkezine doğru yol aldım (bkz. Ek 1. ve Ek 2.).

[14] Alan araştırması süresince görüşülen kişilerin onayı alınarak, daha sonra deşifre edilmek üzere sesleri kaydedilmiştir.

Resim 2. Artvin girişinde bulunan boğa heykeli (Artvin, Merkez, 24 Nisan 2019, K. E. Keskin)

Şehir merkezine vardığımda, belediye binası önündeki iki kişiyle, ne için burada bulunduğum hakkında görüştüm. Daha sonra onların yönlendirmesiyle, parkın bitişiğindeki kahvehaneye girdim. Burada tanıştığım Mehmet Okur, uzun yıllar boğa güreştirmişti. Beni, belediye'de çalışan küçük oğlu "Yaşar Okur" ile tanıştırdı. Kısa bir tanışma faslından sonra boğa güreşleri ile ilgili derin bir sohbet başlamıştı bile.

Yaşar Okur, dernek başkanı olmasa bile doğrudan dernek içerisinden isimlerle yakın temas sağlayarak güçlü ilişkiler ağı geliştirmiş birisiydi. Bu sebeple araştırmacı için bazen hayati önem arz eden anahtar görüşmeci (gatekeeper) olarak katkı sağlaması mümkündü. Henüz diğer kişilerle görüşmeden önce alanda acemilik çekmemek için organizasyona dair kilit aşamaları ve kavramları Yaşar Okur'dan öğrenecektim. Alan araştırması süresince hangi konularda daha rahat konuşulabileceği, hangi konulara girilmemesi gerektiği gibi dikkat edilmesi gereken birçok hususta bu ilk görüşmeler belirleyici olmuştu. Oto sansürün kendini gösterdiği konuların başında doping

kullanımı geliyordu. Güreşlerde "doping" kullanımıyla ilgili olarak bahsi geçen uygulamalardan birisi "kan verme" yöntemiydi. Uygulamadaki esas, hayvanın kanının kendisinden alınıp bir müddet sonra yine kendisine enjekte edilmesinden ibaret olarak gözükse de bundan bahsetmemem konusunda sıkı sıkıya tembihlendim. Kafamı kurcalayan bir başka konu ise boğa güreşlerinde bahis oynama gibi eylemlerin söz konusu olup olmadığıydı. İlk görüşmelerimde, güreş esnasında bahis oynamanın mümkün olamayacağı yanıtını alsam da kafamdaki soru işaretleri silinmedi.

Öncelikli olarak, organizasyonun nasıl yapıldığından ve derneğin ne gibi yaptırımlarda bulunduğundan konuştuk. Dernek olarak, "Artvin Geleneksel Boğa Güreşlerini Yaşatma ve Yaylalarını Koruma Derneği", il merkezinin dışında yürütülen boğa güreşlerini organize eden birçok derneğin bir araya toplandığı üst kurula başkanlık ediyor. Toplamda sekiz dernek içerisinde yer alan ve kendi dışında geriye kalan yedi dernek üzerinde yaptırım gücü bulunan bu dernekte yürütülen işlerin çoğu gönüllülük esasına dayanıyor.

Derneğin işleriyle uzun süredir meşgul olduğunu belli eden Okur, gerçek anlamda bu işe gönül verdiğini söylüyordu. Boğacılığın, bir kazanç kapısı olmaktan ziyade, tam anlamıyla hobi olarak yürütülen bir faaliyet sınıfına girmesi gerektiğinin altını çizdi. "Boğa güreştirmek eğer para için yapılıyor olsaydı, her yıl aynı öküz sahibinin güreşleri kazanması gerekirdi" diyen Okur, bir kereliğe mahsus imkân verilecek olsa, Kafkasör'de yapılacak güreşlerde birincilik kazanmak için on bin lirayı anında gözden çıkartabileceğini söyledi. Dahası, doping kullanarak hayvanın birinci çıkmasını da sağlayabileceğini lakin güreş sonrası yapılacak idrar testlerinin sonucunda, elde ettiği prestijin tamamen yerle bir olacağını ifade etmişti.

Bu söylemler, boğa güreşinin prestij getiren bir yanı olmasının dışında, güreşlerde yer alarak açığa çıkmasına olanak tanınan erkeklik performansı hakkında düşünmemi

sağladı. Buradan hareketle boğa güreşlerinin, boğa sahipleri ve boğaları bizzat meydana çıkartıp güreştirenler -çoğu zaman yine kendileri- açısından ne anlam ifade ettiğini anlamak maksadıyla, boğalar, güreş ve rekabet üzerinden yansıtılan erkekliğin çerçevesini çizmeye çalıştım. Bu konuda ne ölçüde başarılı olduğum ise ilerleyen bölümlerde anlaşılacaktır.

Festivalleri organize eden dernekler içerisinde yer alan her boğacıyı tanıdığını söyleyen Okur, güreşlere katılmayı sürdüren boğaların tümünün ezberinde olduğunu söyleyecek kadar da iddialıydı. Babasının 35 yıldır bu işle uğraştığını söylerken, kendisinin de çocukluğundan beri boğalarla içli dışlı olduğunu ekledi. Boğa güreşlerine ilişkin yaklaşık 30 yıldır devam eden ilgisi hala eski canlılığını koruyor gibiydi.

Okur ile olan görüşmemin ilerleyen safhalarında, boğaları yetiştirip ahırla ilgilenenin çoğunlukla babası olduğunu öğrendim. Her ne kadar, güreşin arifesi sayılabilecek günlerde yoğun emek harcadığını söylese de ahırdaki iş yükünün çoğunu babası üstlenmişti. Evde kalıp hayvan bakımıyla uğraşanların daha ziyade yaşlılar ya da kadınlar olması bir tesadüften öte, genç erkeklerin tam zamanlı işlere sahip olması sonucu hayvanların bakımı ile uğraşacak zamanlarının kalmamasından kaynaklanıyordu. Aslında hayvanların bakımı konusu, boğa güreşlerinde belirli türden toplumsal cinsiyet rejimlerinin ön plana çıktığı başka bir alandı. Bu bağlamda hayvan ve insan etkileşiminin içeriği, toplumsal cinsiyet hiyerarşilerinin örgütlenişinden ileri geliyor olabilir.

Görüşmede öne çıkan bir diğer motif ise, derneklerin kendi aralarında yaşadığı hizipleşmeler ve bunların organizasyona olan etkileriydi. Sözgelimi yeni açılan Artvin Boğacılar Spor Kulübü, “Türkiye Şampiyonası” adı altında geneli hedef alan bir strateji izlemekteydi. Kulübün gerçekleştirdiği önceki güreşler, valilik tarafından desteklenmişti. Belediye ise, Kafkasör güreşlerini organize eden eski derneği

(Geleneksel Boğa Güreşlerini Yaşatma ve Yaylalarını Koruma Derneği) destekliyordu. Görüşmede ayrıca, son birkaç yıldır devam eden süreçte kuralların güncellenmesiyle oluşturulan yeni bir şartname hakkında konuşuldu (bkz. Ek 3.). Kuralları belirleyen kimseler temelde belediye ve dernek üyeleri olarak iki gruba ayrılıyor olsa da işin resmi kısmını belediye üstlenmişti.

1.2 Boğa Güreşlerinin Tarihçesi

"Nerede Artvin ile alakalı bir kitap görsem hemen alırım." diyen Sarı, görüşmenin gerçekleştiği zaman diliminde, gençlik yıllarından beri biriktirdiği çeşitli dokümanlardan oluşan arşivini derleyerek yazıya aktarmak için çaba harcıyordu. Yaşlı amcalarla oturup konuştuğu sohbetlerden esin kaynağı duyarak ayrıca biriktirdiği anekdotların da elindeki arşive eklenmesiyle oluşabilecek bir Artvin kitabı hazırlığından bahsetti. Dahası, boğa güreşini ayrıntılarıyla işleyen bir belgesel çektiklerini ancak yine yerel seçimlerde değişen belediye yönetimi sebebiyle, çabalarını sinemaya taşıyacak sponsoru elde edemediklerini anlattı. Boğaların yaylaya çıkışlarından güreş alanına varışlarına değin geçen sürecin derinlemesine irdelenerek filme alındığı bu belgeselin çekimleri, Selami Kopan öncülüğünde gerçekleştiriliyor. Belgesel arifesinde gerçekleşen sohbetlerden birinde, seksen yaşındaki boğa sahibi Ekrem Aydın, boğa güreşlerinin dedelerine kadar uzandığını ifade ederek, tarihlendirmeyi 1800'lü yılların başına taşımıştır.

Arenada hedeflenen, kazanmak; bütün güreşlerden galip çıkmak şeklinde tecelli ediyor gözükse de ilkel güreştirmelerin vuku bulmasına yol açan esas şey hayvanların barıştırılmasından geçmektedir. Yaylaya çıkartılan hayvanların birbirine ısınması elzem görülerek yaylaya çıkmadan önce güreştirilmesi ve bu sayede ileride oluşabilecek risklerden -Artvin yaylalarında arazi yapısı kırık olduğu için, hayvanlar açısından

yaralanma ve ölüm tehlikesi arz eden uçurumlara rastlanmaktadır- kaçınmak söz konusudur. Bunu desteklemek adına Artvin'e komşu illerden Erzurum, Ardahan ve Kars'ta yapılan büyükbaş hayvancılığa karşın boğa güreşlerine rastlanmadığını aktaran Sarı, arazi yapısından kaynaklı doğal bir süreç olarak boğa güreşlerinin ortaya çıktığını iddia ediyor. Yaylaya çıkartılan hayvanların ayrımına bakıldığı zaman, dişilerle erkeklerin birbirinden kopartıldığı gözüküyor. Öküz dağı olarak isimlendirilen yaylaya çıkartılacaklar arasında ineklere yer verilmemesini bir nevi tedbir olarak görmek de mümkün. Çünkü, henüz barıştırılmış öküzler arasında bu kez farklı bir sebepten -açıkça ineklerden- ortaya çıkması muhtemel rekabet, yaralanmalara yol açacaktır. Dahası, yaylaya çıkan hayvanlar birkaç aya kalmadan kendi yaşam alanlarını kurmaya başlayınca, sonradan onların arasına dahil edilmeye çalışılan boğalara -bu en güçlü ve en çok güreş kazananı olsa dahi- müsaade etmiyorlar. Yayladaki öküzlerin fırsat buldukça yeni gelenlere saldırarak onları gruptan dışlamaya uğraştıklarını söyleyen Sarı, bu davranışların ayırdına varılmasının doğal bir sonucu olarak barıştırma güreşlerinin uygulandığını söylüyor. Uzun süre konaklanacak yüksek rakımlı yaylalara hayvanları çıkarmadan evvel barış güreşlerinin yapıldığı Kafkasör düzlüğünün peşisıra Mersivan ve Satimo yaylaları geliyor. Tüm bu bilgileri denetlemenin yolu, sığırtmaç anlatılarının yazıya taşındığı kaynakları irdelemekten geçiyor.[15]

Başlangıçta, iddialaşmaların mahalleler düzeyinde rekabete dönüşmesine değin geçen zaman dilimine büyük önem atfediliyor. İddialar başlangıçta mahalleler düzeyinde gerçekleşirken kazanmak için sarf edilen emeğe bir karşılık olarak güreşlerde galip gelenlere para ödülü verilmesi 1980 darbesinden sonraki süreçte görev alan Rıza Yılmaz'ın belediye başkanlığına denk gelmektedir. Her ne kadar, kendisinden sonra

[15] Literatür taramasında konuya ilişkin herhangi bir sığırtmaç anlatısı elde edemediğim için bu çalışmanın yaylacılık ayağı, ileride yapılması planlanan alan araştırmasıyla tamamlanabilir.

1984 yılında göreve başlayan Kadir Halvaşi, festival tarihçesinde ön planda gözüküyor olsa da devlet eliyle organize edilen ilk festivale katılan belediye başkanı, Rıza Yılmaz'dır. Anlatılar toparlanınca, 1970'lerin başına kadar uzanan ancak resmiyet kazanmamış dönemde de belediyenin aktif rol üstlendiği görülüyor. Boğa güreşlerinin belediye tarafından teşvik ve organizasyonu 1963 senesine kadar uzanmaktaydı.[16] Boğa güreşlerinde hakemliğe başladığı ilk yıllarda Yusufeli ilçesinde karşılaştığı insanlardan bir kısmını "fanatik" olarak tabir eden Sarı, bir boğanın yedi sülalesine varıncaya dek detaylı analiz yapan kimselerle konuşurken şaşkınlığını gizleyemediğinden bahsetti. Tez yazımına başlayınca kategorileri üçe ayırmam gerektiğini salık verirken bunları sırasıyla; boğa besleyen kimseler, hakem heyeti ve organizasyonu üstlenenler şeklinde ayırıyordu.

Sarı'nın akabinde görüşeceğim bir diğer isim Rıza Alaca'ydı. Yalnızca mazi hakkında farklı ağızlardan derlenmiş olması muhtemel olan anlatılara vakıf olduğu için değil, aynı zamanda boğa güreşlerinin neredeyse hemen her mecrasında görev aldığından dolayı, geçmişe dair konuşulduğunda az sayıdaki -yaşı itibariyle- tecrübeli isimden birisiydi. Elimde bulunan fotoğraflardan, kendisinin de kadrajda yer aldığını düşündüğüm birkaç kareyi ona gösterdiğimde, gözleri fotoğraf karesindeki bir noktaya kilitlenmiş vaziyette epey duraksadı. Neden sonra kesik kesik kurmaya çalıştığı cümlelerinde, 1961'den bu yana boğa güreşlerine katıldığını -sadece izleyici olarak değil, boğa sahibi, hakem ve daha başka pek çok sıfatla- bildirmesinin ardından Kafkasör'ün geçmişi hakkında konuşmaya başladı:

> *"Boğa güreşleri, eskiden hayvanları yaylaya sürerken barıştırmak için yapılırdı. Bunu eğlence olarak yaparlardı. Sen beslerdin, ben beslerdim sonra da yaylaya götürmeden önce güreştirirdik. Sonra sonra mahallelere intikal etmeye başladı. Bizim mahalle, çarşı*

[16] 1971 yılında Kafkasör hakkında yapılan bir röportajda, organizasyona önderlik edenin belediye olduğu söylenmektedir (Kültür Birliği, 1971, s. 1).

mahallesi, dere mahallesi... Bunlar, mesela Bego İdris var ya kasaplık yapan; çok fazla boğa beslerdiler. Ben de beslerdim. Kınalılar beslerdiler. Yukarıda Genç Ağa beslerdi. Bu o kadar genişledi ki ta Uşak'tan, Manisa'dan, Aydın'dan boğa getiriyorlar. Ama bu husus -boğa güreşleri- hakkında böyle bir yazılmış kitap falan da yoktur. Ancak gazetelerden fotoğraflar vesaire şeyler bulunabilir. Belediyede de bir şey olmaz. Belediye bu işe 1983'ten sonra el attı."

1960 yılından evvel gayenin sadece barıştırmak maksadıyla boğa güreştirmekten ibaret olduğunu söyleyen Alaca şöyle devam etti:

"Oradaki -Kafkasör- güreşler, yaylaya giden hayvanların barışması için meydanda mahalle mahalle; işte kimin boğası varsa güreştirip ondan sonra yaylaya sürmek için yapılırdı. Gaye buydu fakat zaman geçtikten sonra millet hayvanlarını iyice beslemeye başladı. O barıştırma anında böyle kendi aralarında ikramiye veya herhangi bir ödül olmadan sadece güreştirirlerdi. 1966 senesinde ben askerden döndükten sonra böyle kazâlardan; Berta (Ortaköy), Hemşin, Ardanuç ve Yusufeli'den boğaları getirirlerdi. Bundan sonra ikramiye şekline dönüştürdüler. Ama şöyle; oradaki halktan toplanan parayla ödül oluşturulurdu. Başka bir amaç da yoktu ama 1980 darbesinden sonra burada Rıza Yılmaz diye bir veterineri belediye başkanlığına tayin ettiler. Bu adamla beraber, boğa güreşlerini festivale çevirmek için Ankara'ya gittik. Teklifimizi kabul edip festivale çevirdiler. Ondan sonra ta bu zamana kadar boğa güreşleri festival halinde devam ediyor. Ücret de yine ondan sonra alınmaya başlandı. Daha önce para toplanmazdı ama boğalara da bu şekilde bir ödül verilmezdi. Güreşlere kadar boğa sahipleri kendi ceplerinden yedirip içirirlerdi. Ödülleri de böyle çok miktarda değil de azar azar vermeye başladılar. İşte kategorilerden bazen bir tanesine; orta'ya vermediler, bazen hiçbirine vermediler. Çünkü kimi zaman para toplamak mümkün olmadığından ödül de olmazdı. Ama ne zaman ki bu iş festivale döndü; hem orada bir para dağıtılmaya başlandı hem de meydan falan yapıldı.

Orası eskiden bu şekilde değildi. Ortası boş bir düz arazi; bir çayırlık gibiydi. Önceleri güreşler aşağıda -Kafkasör'de- değil de daha yukarıda -Mersivan ve Satimo'da- yapılırdı. Sonra aşağısını düzenleyip, festival için hazırlamaya başladılar. Belediye orada barakalar ve hayvan barınakları yaptı. Mesela oralara, bir hafta, on gün önce hayvanı alıştırmak için getiren boğacılar yerleşirdi. İşte böyle uzun zaman devam etti. Halen de hazırda devam etmekte ve nasıl diyelim... Bu işi paraya dönüştürdükten sonra cazip hale gelince, Uşak'tan, Manisa'dan, İzmir'den boğa getirmeye başladılar. Paraya talip oluyorlar. Mesela Çamlıhemşin'den ta 1974'ten beri hayvan getirirlerdi güreştirmek için. Ama öyle çok fazla sayıda da değil. Şimdi son zamanlarda çok fazla geliyor. Ama buranın boğa yatağı Berta'dır. Boğacılığın temelini Berta (Ortaköy) atmıştır. Artvin'e en çok boğa oradan gelirdi. Ama sonra sonra bu iş maddiyata ve ırka dayandığı zaman değişti. Kâmil Ağa, Varaçkanlı (yeni adıyla Varlık Köyü) Mustafa, Menşurlar, Bego İdris ve ben boğa getirmeye başladık.[17] *Artvin'de boğa sayısı diğer yerlerden gelenlerle birlikte artmaya başladı. Vazriya (Vezirköy), Berta (Ortaköy), İrsa (Erenler), Beşavul (Beşağıl) ve Murgul'dan boğalar gelirdi (bkz. Ek 4.). Sonra sonra festivale döndüğünde Yusufeli'nden ve Ardanuç'tan boğa gelmeye başladı. Festival öncesinde oralardan boğa pek getirilmezdi. Çoğunlukla Berta'dan gelen boğalar güreştirilirdi. Artvin'de o zamanlar en meşhur yer Berta'ydı. Şimdi Melo'da, Derekapı'da ve Dalahet'de güreşler ayrıca yapılmaya başlandı. Ben o kadar boğa güreştirmeme rağmen ancak iki defa ikramiye alabildim. Neredeyse hepsini bedavadan güreştirdik. Demin anlattığım; yaylaya çıkarmaya yakın barıştırmak için yapılan güreşler gibiydi."*

Eski ile yeninin kıyaslamasını yaparken bulunduğu saptamaları da bağlamından koparmamak adına yine söylendiği haliyle yansıtmak niyetindeyim:

[17] Görüşmeden kısa bir süre sonra öğrendiğime göre, Kâmil Ağa olarak bahsedilen kişi, uzun yıllar boyunca Kafkasör'de şampiyonluk kazanan boğalar yetiştirmiştir (Aytekin, 2000, s. 61).

"Şimdilerde en az beş-altı hakem ve bir de hakem heyeti var. Önceden esas başhakem bendim. Onları idare eder, herkese görevler verirdim. Orada tartılıp ölçümü yapılıyor. O işlere ben gitmez, diğer hakemlere görevler verirdim. Ayrı ayrı; boynuz durumuna, kilosuna ve önemli görülebilecek diğer özelliklere bakan hakemler var. Eskiden kantar yokken şerit metre ile boyundan ölçü alıp kilo tespitinde bulunurduk. Ama şimdi kantarla ölçüm yapılmaya başlanınca modernleşip güzelleşti. Eskiden itirazlar ve haksızlıklar çok fazla olurdu. Mesela bazısı boynuzlarını körelttirmek istemezdi. Kimseye anlatsan da anlamazdı kuralları. Bazen kazalarda oluyordu. Çok fazla hayvan, güreşirken zayi olmuştur. Eskiden arenanın çevresinde öyle koruma moruma yoktu. Millet yakına gelip, boğaların güreştiği yere doğru hücum ediyor, boğa köşeye sıkışıp kaçmaya çalışınca da eziliyordu kimi insanlar. Dünkü şartlar ile bugünkü şartlar arasında çok fark var. Kurallı hale gelince, meydanda herhangi bir kaza olunmasına engel olundu. Zabıta gelip işi biraz daha düzenli hale soktu. Halk rahatlıkla etraftan seyredebiliyor. Bugünkü durumla dünkünü kıyaslamak mümkün değil. Eskilerde ikramiye de yok sponsor da. Vatandaş kendi iptidai şartlarıyla hayvanını besliyordu. Şimdiki seyirci o zamankine göre hiç. Bir sürü millet gelirdi önceden. Bu işin başlangıcında "Rıza Yılmaz" en büyük katkıyı sağlamıştır ama ondan sonra gelen belediye reisleri de emek harcamıştır."

Aktarımdan anlaşılacağı üzere boğa güreşleri, Türkiye'nin serbest piyasa ekonomisine geçtiği bir zaman diliminde ferdi teşebbüsler sonucu festivale dönüşmüş olup, benimsenen liberal politikaların bir uzantısı gibi görünmekle beraber, boğa sahiplerinin ana kaygısı para kazanmak veya kar etmek değildir. Güreşlerin festival kapsamına alınması ile ekonomik kazanç kapısı olarak görülüp görülmediği de tezin sorunsalını kurgulamak açısından önemlidir. Bu bağlamda; "Masrafını çıkarmıyordur…" diyerek, Alaca'nın konu ile ilgili düşüncesini öğrenmek istedim. Alaca'nın düşüncesi aksi yöndeydi. Hemen yan tamirhane de çalışan ustabaşının boğasını örnek göstererek, her

yıl irili ufaklı birçok güreşte elde edilen "başboğa" unvanıyla birlikte gelen para ödülünün gayet yeterli olacağı kanısındaydı.[18] Yıl içerisinde yapılan masrafın ise asgari yirmi bin liradan başlayacağını söyledi.

Ayrıca, çevre ilçelerden boğa getiren kimselerin mazot giderini kaymakamlık karşılamaktaydı. Kamyon ya da kamyonetlere yüklenen hayvanlara, geçici olarak kalacakları bölgede ot ve yem desteğinde de bulunan kaymakamlığın boğa sahipleri açısından önemli bir maddi ayrıcalığı bulunuyordu. Öyle ki kimi zaman, festival birincilerine ödüllerini dağıtan belediyenin denetleyicisiydi -her ne kadar Artvin il merkezi için devreye valilik giriyor olsa da ilçe belediyeleri özelinde geçerlilik kazanan bir varsayım.

Görüşme devam ederken konu yine boğa güreşlerinin neden daha etkili bir biçimde farklı mecralarda tanıtılamadığına ve hakkında yazılı bir kaynağın olmayışına geldi. Alaca'ya göre bunun birincil sebebi, siyasi çatışmalardan kaynaklanan hizipleşmelerdi. Taraf olmayı seçmek istemeyen boğa sahiplerinin belli bir kalıba sokulmak istenmesi yüzünden, arzu edilen gelişmenin yakalanması mümkün olmamıştı. Bu işin siyasete dökülmesinden dolayı çirkin ve çok vahim olayların tecrübe edildiğini söyleyen Alaca, boğa güreşlerini tamamen kaldırmaya yönelik olarak girişilen yaptırımların geçersiz kılınmasını ise Artvin halkının dirayetine bağladı.

Bu görüşmelerden anlaşılacağı üzere güreşlerin organizasyonu siyasi çekişmelerin gölgesinde devam etmekteydi, yönetimin aldığı kararlar ve bunların uygulanabilirliği gündelik politikalardan doğrudan etkileniyordu. Dolayısıyla organizasyonun kendisi

[18] Yaylada geçen süre zarfında, farklı birçok muhitten gelen birçok hayvanı sürü içerisinde bir araya toplayarak rüştünü, kazandığı güreşlerde ispatlamış sürü liderine "başboğa" denilmektedir.

siyasi çekişmelerden bağımsız değil, tam tersi iktidar ilişkileri çerçevesinde kararların alındığı uzlaşımların bir ürünüydü.

1.3 Festivaller Başlarken

Ön araştırma için ayrılan zamandan geriye pek bir şey kalmadan festivaller kapıya dayandı. Alan araştırmasını yetiştirmem gereken süre zarfında bütün festivallere katılamadım. İçlerinden en eski ve boğa sahiplerince daha önemli görülen -Yusufeli ilçesinde düzenlenen festivali saymazsak- Trapen (Taraklı), Özmal (Osmanlı), Maden (Damar) ve Kafkasör boğa güreşlerine katıldım (bkz. Ek 5.). Hemen her kesimden insanın bir araya toplandığı festivaller, hafta sonuna denk getirilir. Cumartesi ve pazar günleri yapılan festivallerden yalnızca Kafkasör'de üç gün geçirmem gerekti -zira konaklamak için kampı önceden hazırlamak elzemdi. Boğa güreşi festivallerine geçmeden önce, genel olarak festival ortamından bahsetmek istiyorum.

Boğa güreşi festivalleri, katılımın yoğun olması hedeflenerek hafta sonlarına denk gelen günlerde organize edilir. Organizasyonu yürüten dernek, mali yükün tamamına yakınını, yerel yönetimler -belediye, kaymakamlık ve valilik- ve sponsorlardan -yerel işletme sahiplerinin yanı sıra Artvinli iş adamları- temin eder. Özel olarak protokolün, genel olarak ise festival alanının güvenliğini sağlayan jandarma ekipleri sürekli etrafı kolaçan etmektedir. Festival başlamadan günler önce alanda çadır açarak yer kapanlar olur. Aynı şekilde seyyar satıcılar da önceden gelerek tezgâhları için işlek bir yer seçerler. Güreşe katılacak olan boğa sahiplerinden bazıları, boğanın arenayı önceden görmesinin avantaj getireceğini düşündüğü için günler öncesinden alana gelip kamp kurmaktadırlar. Doğu Karadeniz'in genel yapısı itibariyle festival bölgeleri, dağlık arazilerdeki ormanın biraz seyrelmeye başladığı açıklıklara kurulmuştur. Katıldığım dört festivalden Trapen (Taraklı) ve Özmal (Osmanlı) köylerinde düzenlenen ilk ikisi,

doğrudan köyün içerisinde konumlanmış bir arenada gerçekleşirken, Damar (Maden) ve Kafkasör festivallerinin yapıldığı arenalar, ormanlık alanın içerisindeydi. Arenaların çevresi, rakibinden kaçan veya hiddetlenen boğaların seyirciye ulaşmasını engellemek amacıyla kapatılmaya çalışılmıştır -bu bazen taş duvar örülerek bazen de zeminden itibaren kazılan dikdörtgen bir çukur yardımıyla olur. Arenayı çevreleyen seyirci tribününde mutlak suretle protokole ayrılan özel bir bölüm vardır. Alan araştırması süresince katıldığım dört festivalin tamamında kullanılan yer isimleri, ait oldukları yerel kullanımlarına has şekilde metne yansıtılmıştır. Ayrıca, festivallerin gerçekleştiği yer bağlamında köy adlarıyla birlikte verilen alt başlıklar, tarihsel kronolojiye göre sıralanmıştır.

1.3.1 Trapen (Taraklı) Festivali

27 Nisan sabahı boğa güreşlerini izlemek için Murgul'dan Borçka'ya doğru yola çıktım. Trapen (Taraklı) ve Arhva (Akpınar) tarafına düşen yol ayrımına vardığımda, üç kola ayrılan kavşaktan köy merkezine doğru ilerlemeye başladım.[19] Boğa güreşlerinin yapılacağı Trapen köyü, ilçe yol ayrımından yaklaşık on kilometre kadar uzakta bulunan kırsal bir yerleşke.[20] Alana ulaştığımda güreşen hayvanlar, başlangıç seviyesi olarak kabul gören "deste" kategorisinin güreşçileriydi. "Deste" ve "ayak" kategorilerinde

[19] Yöre insanının ağırlıklı olarak eski köy isimlerini tercih etmesine binaen ben de "Taraklı" yerine "Trapen", "Akpınar" yerine "Arhva" isimlerini kullandım. Köy adları aslen Gürcüce olup, sonradan Türkçeye kazandırılmıştır (Artvinli, 2013). Önceleri Arhva için "Arxva" denilirken -orta yaş ve üstündekiler arasında bu sözcük halen kullanımda- Trapen için de "Trapeni" denilmekteydi (a.g.e., s. 61 ve 256). Ayrıca 93 harbi sonrasında bölgeyi gezen Caiani'nin mektuplarına bakılacak olursa, yakın zamana dek bu isimlerin kullanımda olduğu açıkça görülecektir (Caiani, 2002, s. 56).

[20] Yaklaşık 350 metre rakımlı köyün merkezinde bulunan arenanın kuzey cephesi Borçka Barajına bakarken, sırtı ormana açılır. Borçka Barajına kavuşan Murgul Çayı ve Çoruh Nehri, köyün kuzey ucunda birleşirler (bkz. Ek.6.).

yapılan güreşlerin, seyir zevkinden ziyade güreş tutabilen boğayı keşfetmek maksadıyla izlendiği bilgisi, ön araştırma sürecinde kulağıma çalınmıştı.

Arenanın dört bir yanı, sponsorların isimlerinin yazılı olduğu irili ufaklı pankartlarla donatılmıştı. Parasal desteğin miktarına bağlı olarak yerleştirilen pankartlar, Artvinli birkaç iş adamı ve özel şirket kuruluşunun dışında yakın çevrede ticaretle uğraşan kimselerin işyeri ya da direkt kendi isimleriyle bezeliydi. Söz konusu sponsorların kim olduğu ve organizasyon bünyesinde kurulan ilişkilere, daha sonra organizasyon alt başlığında ayrıca yer verildiğinden ötürü tekrar değinmiyorum. Pankartlarda yer alan sponsorların isimleri, anons kulesinden seslendirilen sunumla birer birer canlı olarak yerel televizyon kanalında (Kaçkar TV) gösterilmekteydi. Sponsorların sağladığı maddi katkı, organizasyonun düzenlenmesinde harcanan emeğe karşılık geliyordu. Düzenlemeler, arenaya kurulan ses sisteminden, canlı yayın desteğinin sunulmasına kadar, organizasyonun işleyişine ilişkin çoğu bileşeni kapsayıcı boyutta çeşitlilik gösterirken, bazı durumlarda belediye ve kaymakamlığın sağladığı imkanların gerisinde kalmaktadır. Bunlar arasında, boğa sahiplerine verilen ödüller her ne kadar ön planda olsa da organizasyon altyapısına dönük birçok uğraşıda da yerel yönetimler başrol oynamaktadır.

Alanın köşesine kurulan tezgahlarda çoğunlukla "ekmek arası et döner" satılmaktaydı. Geleneksel bir festival içerisinde o yöreye özgü yemeklerin verilmiyor oluşu, festivalin hitap ettiği kitleyi yerel katılımcılarla sınırlandırıyor gibiydi. Yemek tezgahlarının sonlandığı yerden birkaç metre sonra kurulan pazar yerinde satılan envai çeşit plastik ürünü içinde en çok satılanlar plastik sandalyeler ve yere oturmak için serilen kilimlerdi. Kendi piyasasını içerden kuran festivalin yakınlarında herhangi bir bakkalın dahi bulunmayışı -ıssızlığı- bazı yasa dışı eylemlere göz yumulmasına zemin hazırlıyor. Sözgelimi, festivalde satış yapan herhangi bir kimsenin fatura kestiğine tanık

olamazsınız -girişte kesilen biletleri saymazsak. İçerden kurulan düzenin kuralları, dahil olduğu üst başlıkta yer alan düzenlemelerin yetkesinden bağımsız bir işleyişe sahip.

Köyün yerlileri tarafından birkaç gün evvel inşa edildiği söylenen "loca tribünü" içerisinde ayrılan yerlere gün boyu oturan kimse olmadı. "Yerel loca" ertesi gün yapılacak üst kategori güreşlerinin protokol-şeref konuklarına tahsis edilen tribünün karşısına konumlandırılmıştı -ayrıca ondan birkaç metre daha yüksekteydi. Protokol-şeref tribünü ve "yerel loca" dışında arenanın çevresinin yerleşik bir oturma planı yoktu. Dışarıdan gelen seyirciler yanlarında getirdikleri branda, minder, sandalye ve daha birçok eşyanın toparlanmasıyla güreş süresince oturacakları yeri düzenlemişlerdi. Hazırlıksız kimseler ise seyyar tezgahlarda satılan minder ya da sandalyelerden alıp, boş gördükleri bir yere oturmaya çalışıyorlardı.

Güreşin gerçekleştiği alanın kuzeydoğusunda barakalar yer almaktaydı. Barakalara yerleşenlerin büyük bir kısmını uzak çevrelerden katılan kimseler oluşturmaktayken yakın civardan gelen boğa sahipleri ise müsabakaların yapılacağı gün içerisinde boğasını getiriyordu. Barakada kalmak bir tercih meselesiydi. Barakalarda kalanlara göre, yaylaya çıkma geleneğinin eskisi gibi sürdürülebilirliği kalmamış olsa da bugün yapılan boğa güreşleri sayesinde, kısa aralıklı periyodlara bölünmüş yayla günleri vardı. Barakalarda kalmayan boğa sahiplerinin hayvanları ise boyuna ya da boynuza geçirilen bir ip yordamıyla genellikle kamyonetlerin kasasına bağlı vaziyette bekletilmekteydi. Güreşler devam ederken eğlentiye kapılan boğa sahipleri, sıra kendilerine geldiğinde, hayvanı kamyonetten aşağı indirip padoklara götürüyordu. Yakın yerlerden geldikleri için alanın yakınlarında kamp kurmaktan imtina ediyorlardı. Onlara göre, hayvanın ahırda dinlenmesi, barakadan bozma; derme çatma kapalı bir yapıda gecelemesinden evlaydı.

Uzaktan gelen hayvan sahipleri festival alanının biraz ilerisinde kamp kuruyorlardı. Kamp alanında hayvanlara göz kulak olunması maksadıyla kadınlarda bulunuyordu.

Boğa sahipleri ise devam eden güreşleri izlemek için yerlerinden ayrılmışlardı -istisna olarak bazıları hayvanlarının yanında bekliyordu. Zira, boğaya güreş öncesinde yemini yedirip, suyunu içirmek, sıklıkla kadınlara vakfedilen bir görevdi. Güreşecek boğanın sırası geldiğinde kamp yerine inen hayvan sahipleri genellikle geç kalıyorlardı. Bazı durumlarda birbirini yineleyen anonslar hep aynı ismi tekrar ediyordu. Organizasyonu düzenleyenlerden başka, coğrafyanın engebeli yapısıyla da alakalı olan bu durumu, ileride yapılacak olan güreşlerde de görmeye devam edecektim.

Festivallerde Güreş Klasmanları/Oyunun Kuralları

Hatırlanacağı üzere ilk güreşen hayvanlar, başlangıç seviyesi olarak kabul gören "deste" kategorisinin güreşçileriydi. Tecrübesiz hayvanların güreştirildiği deste ve ayak kategorilerinde kiminle güreşeceğini seçme şansı olmayan acemi boğaların ilk hamlesi, genellikle sahiplerinin yönlendirmesiyle vuku bulmaktadır. Boğaların kendi iradeleriyle -ardı arkası kesilmeyen, boğalarımızı teşvik edelim anonslarına kulak tıkarsak- güreşe tutuşmaları için tanınan ilk beş dakikadan sonra hareketlenme olmazsa ikinci bir beş dakika başlar. Tanınan ek süreyle birlikte teşvik için yapılan anonslar da iyice sıklaştırılarak taraflardan, hayvanları zorlayarak da olsa güreşe itmeleri istenir. Uygulanacak teşvik yöntemi boğa sahibinin iradesine bırakılmış gibidir. Genellikle konuşarak ikna etme yoluna giden boğa sahipleri bununla muvaffak olamayacaklarını anladıktan sonra -bilhassa ikinci beş dakikanın içerisinde- ya ellerindeki değnekler yordamıyla ya da doğrudan çıplak elle hayvanı "kafa vermeye" zorlarlar. Daha önceden katıldığım boğa güreşlerinde de uygulanmış olan bu kuralın bazen ters teptiği görülür. Boğanın, arkasından yaklaşan sahibine zarar verme ihtimali de burada ortaya çıkar. Güreşe yanaşmayan boğayı zorlamaya devam ettikçe git gide artan risk çoğunlukla gözardı edilir.

Oyunun Kendisi

Anons edilen hayvan sahiplerinden boğalarını padok alanına getirmeleri isteniyordu. Çağrılan hayvanlardan birisinin adı Memati'ydi. "Kurtlar Vadisi" dizisinde rol alan Gürkan Uygun'un canlandırdığı "Memati Baş" karakterini anımsatan bu benzerliğin çağrışımına ikna olmam çok uzun sürmedi. Zira Memati'nin arka arkaya kazandığı güreşlerden sonra arenaya çıkan "Çatlı Reis" ve "Yeşil" isimli boğalara konulan isimler, hangi türden erkekliklerin boğalar üzerinden yansıtılıp çarpıştırıldığını daha en başından açık ediyor gibiydi. Boğa sahiplerinin yaptığı adlandırmalar, gündelik yaşamın alışılagelmiş hizipleşmelerine düşülen kısa dipnotlara benziyor. Güreşlerde öne çıkan temalar ise galibiyet, prestij ve şiddet üzerine temelleniyordu.

Uzun soluklu güreşlerin birinde, güreşmekte olan boğasının başında beklerken, aniden atağa geçen boğaya karşı, beden dilini son raddesine kadar kullanarak mafyatik hareketlerde bulunan genç boğa sahibi, çevremdeki insanlarda şaşkınlık uyandırdı. Yanımda yer alan Yusufelili boğa sahiplerinden birisi; "Bu iş kimlere kaldı..." demekle yetinirken, bir diğeri; "Adam dövecek sanki, hallere bak!" yorumunda bulundu. Dile getirilen tepkileri duymayan genç boğa sahibi, iki yumruğunu birden sıkarak; "Haydi lan, hadi vur! Senin bu... Alacaksın haydi" diye bağırıyordu. Boğanın, rakibini saf dışı bıraktığı o an sahibinin yaşadığı sevinç görülmeye değerdi. Galibiyetin hemen ardından arenaya giren boğa sahibinin yakınları, anons kulesince açılan horon müziği eşliğinde oynamaya başladılar. Birkaç dakika sonra yeni yapılan anons dolayısıyla sesi kesilen müziğin ardından, kazanan boğayı da önlerine katıp arenayı terk ettiler.

Bir başka güreşte, arenada mücadele eden siyah renkli boğa, rakibini korkutarak kaçırmış ve finale yükselmişti ki galibiyet sevinci yaşayan taraf, zafer nidaları eşliğinde boğasını arenanın dışına doğru sürerken seyirci tribününde bağrışmalar başladı. Bunu, boğa sahipleriyle çevre eşraftan kimseler arasında gelişen sözlü çekişmeler takip etti.

Kısa süre sonra çığırından çıkan tartışmada iletişimi sağlamak için kullanılan sözcükler, havada uçuşmaya başlayan yumruklarla yer değiştirmişti. Olaya müdahalede bulunan jandarma, tarafların arasına girerek sükuneti sağlamıştı. Sıradaki güreşin rakipleri arenaya çağrılırken yanıbaşımda sohbet edenlerden birisi, kavgayı önce Murgulluların başlattığını iddia ediyordu. Güreşi kazanan boğayı ortalarına alan grubun, işte Murgul'un şampiyonu diye tezahüratta bulunması, Borçka'dan gelen rakibini çileden çıkartmıştı. Tartışmanın neden büyüdüğü çözümlenmeye çalışıldığı zaman, kendi içerisinde "yerli" ve "yabancı" ayrımının koşul kıldığı "sahip çıkma" -deyim yerindeyse, taşın yerinde ağır olması- duyarlığına kapı aralanacaktır.

Saat 12.30'a geldiğinde anons kulesinden yarım saatlik mola ilan edildi. Yarım saatlik aradan sonra arenanın etrafını saran kalabalık, iki misli büyümüş gibiydi. Kalabalıktan kaynaklanan yoğun uğultuyu bastıran anons sesi, sıradaki güreşin taraflarını duyurmakta gecikmedi. Boğalar sarsıcı iniltiler çıkartarak arenaya teşrif ederken geriden gelen sahipleri, alkış tutan seyirciye doğru eğilip saygı gösterisinde bulunduktan sonra birbirleriyle tokalaşıp sarılıyorlardı. Onların bu davranışına gıyaben izleyicilerden yükselen alkış sesleri, arenadaki boğaların dikkatini dağıtmaya yetti. Başlangıcı zaten muğlak olan bir süreci istemeden de olsa sekteye uğratan seyircilerden bazısı, birkaç dakika boyunca hareketsiz bekleyen boğaların sahiplerine doğru; "Sür hadi, sürsene!" diye çıkışmaya başlamıştı. Sabırsız seyircilerin baskısına direnemeyen boğa sahipleri, ellerindeki değneklerle hayvanları dürtüklemeye başladılar. İlk hamleyi yapan "Arap" isimli boğa aniden galip gelince, anons kulesinde bu kez, "Rocky Balboa" karakteriyle özdeşleşen "Eye of the Tiger" parçası çalınmaya başlandı. Yedek padoklarda bekleyen boğa sahipleri, o sırada arenadan çıkartılan boğaların hemen arkasından giriş kapısına doğru hareket ettiler.

Biraz sonra duyulan yeni bir anons ve anonsun ardından devreye giren hakemlerin baskısıyla boğalardan biri daha rakibini püskürtüp, kaçırmayı başararak galip geldi. Arka fonda çalmaya başlayan horon müziğinin etkisiyle, başboğanın etrafını saracak biçimde oyun düzeni kurdular. Birkaç dakika boyunca çalan müziğe eşlik eden seyircilerden kimisi onlara katılırken, kimisi de ritme uygun gelecek şekilde alkışlayarak tempo tutmaya çalıştı.

Resim 3. "Yerel Loca" (Artvin, Borçka (Trapen), 27 Nisan 2019, K. E. Keskin)

Resim 4. Şampiyon boğanın çevresinde tepilen horon (Artvin, Borçka (Trapen), 27 Nisan 2019, K. E. Keskin)

Resim 5. Arena ve ileri uçta Anons-Hakem Kulesi (Artvin, Borçka (Trapen), 27 Nisan 2019, K. E. Keskin)

Ertesi gün beni arenada karşılayan boz renkli boğa susmaya karar verdiği sıra bu kez eşinmeye başlamıştı. Ayağının altındaki kuru toprağı kazıyarak birkaç metre öteye doğru serpiştiriyordu. Rakibine kıyasla istifini bozmadan kaskatı beklemeyi sürdüren siyah renkli boğa ise göz ucuyla, adeta "ben buradayım" dercesine teşrif edeni seyretmekle yetindi. Yanımdakilere göre o sadece, kuruluyor; poz kesiyordu.[21] Bana tanıdık gelen mizacı, alanın söz sahipliğinin kendisinde olduğunu duyuruyor gibiydi. Arenada çarpışan boğaların ikisi de galibiyete eşit uzaklıkta; ortada duruyor -ya da sadece öyle görünüyor- olmalarına rağmen güreşin seyri, taraflardan birisinin avantajlı olduğu konuma itiliyor. Bu bazen içgüdüsel refleksin boyunduruğunda işlerlik kazanırken, çoğunlukla ikincil müdahalenin -sahibi ya da hakemler tarafından- güdümünde gelişmektedir. Güreş öncesinde vuku bulan zorlu antrenmanlar boyunca geliştirilen şartlı refleks kısmen belirleyicidir.

Dinginliğin gölgesindeki arenaya pür dikkat odaklandığım bir esnada karşımda kaskatı bekleyen siyah boğa, hiç şaşmadan sadece göz ucuyla bakınmayı sürdürdüğü sırada arkasından hamle yapan rakibine doğru aniden kıvrılarak boynuz verdi. Görece terse kalan rakibi baskıya birkaç saniyeden fazla dayanamayarak, boynuzlarını kurtardıktan hemen sonra sıvıştı. Seyircilerden gelen alkışla karışık tezahüratlara dahi kulak asmayan boğa, alana ilk girdiğinde nasılsa yine öyleydi. Sahibi ellerini iki yana doğru kaldırarak besbelli boğasına minnet içeren hareketlerde bulundu. O esnada güreşi seyrettiğimiz barakaya giren erkeklerden biri, boğa sahibine doğru bağırarak zafer sevincine ortak oldu.

Güreşler için öğlen molası verildiğinde canlı yayın aracındaki hazırlıklar tamamlanmış, kameramanlar çekime başlamışlardı. Naklen yayına geçildiğini öğrenen

[21] Burada olduğunu duyururcasına, olduğu yerde dikilip, kaçamaklı bakışlarla rakibin süzüldüğü temkinli bekleyiş, "poz kesme" olarak nitelenmektedir.

kadınlardan birkaçı haberi aktarmak üzere cep telefonlarına sarıldı. Yakın eşraftan kimseler aranarak TV kanalının ismi paylaşıldı. Arenaya doğrultulan kameraların açısı, güreş araları ve anons kulesinin yapacağı direktifler dışında pek değişmese de kısa geçişler boyunca içerisinde yer bulacakları her kare önemli görülüyordu. Belki de canlı yayında gözükme ihtimalini kıymetli kılan, kadrajda geçen birkaç saniyenin başkalarınca fark edilecek olmasıdır. Böylelikle seyirciler, nüfusunun yarıdan fazlasını göç veren Artvin özelinde, kitle iletişim ağının vaat ettiği ulaşılabilirliğin cazibesine kapılmış olabilirler. Burada olduğunu duyurmak isteyen yalnızca onlar -ağırlıklı olarak orta yaştan kadın ve erkekler- değildi. Etrafı dolaşmaya çıktığım her seferinde karşılaştığım; grup halinde dolaşan genç kızlar için boğa güreşleri festivaline katılmak, güreşen hayvanları izlemekten ziyade izlenmenin kendisiyle yakından ilgili gözüküyor. Daha sonra aşağılara doğru indiğimde barakalarda yarışı bekleyenler ve ziyaretçilerinin kendi aralarında süregiden samimi konuşmalar çoğunlukla boğaların şeceresine ilişkin ayrıntılar içeriyordu. Hangi hayvanın nereden satın alındığına, kimin yavrusu olduğuna ve eğer varsa geçmişte kazandığı başarılara dair tarihlendirmeler, başı çeken konu başlıkları arasındaydı. Arenada güreşen boğalardan ayrılmış ses ve görüntü akışının devam ettiği arka fonda kimin ne bildiği önem kazanıyordu. Güreş aralarında, hayvanların dinlenmesi için bırakılan boşluklar gittikçe kısalmıştı. Akşam karanlığına sarkacağı artık su götürmeyen festivalin sonunu beklemeden ayrılanlar oldu. Kimi güreş, birbirine yaklaşan hayvanların arasında kurulan ancak metne yansıtılması güç bir iletişime bağlı olarak birkaç dakika içerisinde sonlanıyor, kimi güreş ise yarım saatten daha fazla geçmesine rağmen devam ediyordu. Sahiplerinin yönlendirmesiyle harekete geçen boğaların ilk atağından sonraki boynuz darbeleri kendi iradelerine kalmış gibiydi.

Boğa güreşleri, seyirci ve boğaları güreştirenlerin etkileşim içerisinde oldukları bir gösteri biçimidir. Yeri geldiğinde seyirci güreşin gidişatını yönlendirmeye çalışabiliyor.

Bazı özel durumlarda boğa sahipleri seyircinin isteğine kayıtsız kalamaz. Öyle ki, daha önceki çarpışmada boyunuzu kırılan boğanın bir sonraki rauntta da boynuz vermekten kaçındığını gören seyircilerden birkaçı, hayal kırıklığını çağrıştıran iç çekişlerde -geçirmelerde- bulunuyordu. Seyircilerden yükselen seda, boğa sahibinin güreşten çekilmesini olanaksız kılarken, hayvanı sürmesine de engel oluyordu. İki arada bir derede kalan adam ne yapacağını iyice şaşırmış vaziyette, elindeki değneği boşluğa doğru savurarak bir şeyler mırıldandı. Dediğini yaptıran seyirci bu kez rakibine yüklenmeye başladı. Boğayı güreşe sürme sırasının onda olduğunu düşünüyorlardı. Karşılıklı poz kesmelerden biraz sonra tekrar kafa kafaya gelen boğalardan alacalı olanın sahibi, çevredeki gürültüyü bastıracak bir tizlikte; "Hayde baba, hayde oğlum!" ifadesini defalarca yineledi. Artık daha fazla tahammülü kalmayan seyircilere atfen; "Boğalarımızı teşvik edelim!" anonsunu yineleyen kule bu kez; "Boğa sahipleri, hep birlikte teşvik edelim!" çağrısında bulunuyordu. Hemen yanımdaki seyircilerden birkaçının arenadaki hakemlerden birisiyle tartışması üzerine, karşı çaprazda oturan seyircilerden yuhalama sesleri duyulmaya başladı. İzleyicilerin kendi arasında yaşanan kısa süreli gerginlik, boğa sahiplerinin karşılıklı olarak hayvanları sürmesiyle önlendi.

Yeniden kızışan güreşte mecali kalmayan alacalı boğa sürekli dürtüklenmesine karşın bir türlü atağa geçemiyordu. Tek gözü görmeyen hayvana değnekle vurarak -dürtüklemekle arasında ince bir çizgi var- güreşe zorlamak seyircilerin tekrar yükselmesine yol açtı. Daha fazla dayanamayıp arenaya inerek hakemlerden tekini karşısına alan bir seyirci, yapılan şeyin haksızlık olduğunu bildirir mahiyette bağırıp çağırıyordu. İşin artık çığırından çıkmaya başladığını düşünen hakemler, güreşi sonlandırma kararı alarak, dolu-boş kurasına gitmeyi uygun gördükten bir müddet sonra arenaya getirilen sarı toplar -sürpriz yumurta kaplarına benzeyen- boğa sahiplerinin tercihine sunuldu. Rastgele çekilen toplardan çıkan sonuca göre "alacalı

boğa" kaybeden taraf oldu. Sonuca itiraz eden seyircilerden birkaçı arenaya inip, hakemlerle tartışmaya başlayınca anons kulesince çağrılan dernek başkanı, aralarına girerek onları sakinleştirmeyi başardı. Son güreşi izledikten sonra festivali terk etmek isteyenlerin meydana getirdiği yüzlerce araçtan oluşan konvoy köyden ayrılırken saat akşam sekizi geride bırakmıştı. Arenanın kenarında para ödülünün takdim edilmesi ise bundan sonra gerçekleşiyordu.

Resim 6. Padoklara götürülen bir boğa (Artvin, Borçka (Trapen), 28 Nisan 2019, K. E. Keskin)

Resim 7. Sağda; protokol tribünü önünde ayaklarını pankarttan aşıran seyirciler (Artvin, Borçka (Trapen), 28 Nisan 2019, K. E. Keskin)

Resim 8. Boğaların bekletildiği kamyonetler (Artvin, Borçka (Trapen), 28 Nisan 2019, K. E. Keskin)

Resim 9. Trapen arenası ve seyirciler (Artvin, Borçka (Trapen), 28 Nisan 2019, K. E. Keskin)

1.3.2 Özmal (Osmanlı) Festivali

Trapen (Taraklı) boğa güreşlerine nispeten ilçe merkezine daha yakın olan Özmal (Osmanlı) köyündeki boğa güreşlerinin mazisi doksanlı yıllara değin uzanıyor.[22] Köyde geçen ilkokul yıllarımdan hatırımda kaldığı kadar; festival günleri bizimki de dahil olmak üzere civar köyler boşalır; Özmal'a seferler başlardı. Artvin içerisinde bilhassa Borçka sınırını geçtikten sonra mahiyeti artan; Kafkasör'den sonra ilk akla gelen güreşler, Özmal'da yapılanlar olurdu. Görece uzak kalan fakat daha eski bir geçmişe sahip olduğu söylenen Yusufeli boğa güreşlerine gitmek için özel araç gerektiğinden, Özmal'da yapılan güreşlerin alternatifi yok gibiydi -en azından Çoruh'un öte yakası için, yakın zamanda Trapen'de yapılmaya başlanan güreşlere rağmen. Söylenenlere kulak

[22] Artvin'in Murgul ilçesine bağlı Özmal'da yapılan boğa güreşleri, yaklaşık 450 metre rakımlı köyün merkezinde bulunan arenada gerçekleştirilir (bkz. Ek 7.).

kabartılırsa Özmal arenası, Kafkasör ve Derekapı (Yusufeli) ile birlikte en eski güreşlere ev sahipliği yapmış bir yerdi.

Yemyeşil ormanın içerisinden bucakları gözükmeye başlayan köyün üstünü örten sis bulutları, kalın yünden doldurulmuş bir yorgana benziyordu. Geç kaldığımı düşünmeme kıyasla alanı dolduran seyirci sayısı, Trapen'deki ilk gün güreşlerinin üçte birine tekabül edecek kadardı. Katılımın bu denli sınırlı olmasının sebebi, aynı güne denk gelen Melo'daki boğa güreşleriydi.[23] Trapen arenasını çevreleyen seyircilerden farklı olarak buradakilerin oturabilmeleri için kalın keresteden biçilmiş, üzeri naylonla kaplı tahtalar, göbekli tomrukların üstüne sabitlenmişti. Üzerine branda çevrilerek hazırlanmış korunaklı yapıların çoğunda da yine kimsecikler yoktu. Arenada, sudan çıkmış balığa dönen boğa sahipleri ve hakemlerin yağmura aldırış ettikleri yoktu. Turuncu renk yağmurluklarıyla poz veren sarı çizmeli hakemler bata çıka koşuştururken yan tarafta bulunan seyircilerin ortasından yükselen küçük bir çocuk sesi; "Haydi oğlum bastır! Haydi bak alacaksın..." tezahüratlarıyla, gözlerini yuman boz renkli boğaya destek oluyordu.

Güreşçi bir babadan -Özmal'da başarı göstermiş eski bir başboğa- alınarak yetiştirilen yavru, sergilediği inatçı tavırlarla beklentileri karşılamaktaydı. "Ayak" kategorisinde güreşmesine karşın geleceğinin parlak görünmesi konusunda nasıl bu kadar emin olabildiklerini merak ettim. Güreşecek boğaların küçük yaşta kendilerini belli ettiğini söyleyen boğa güreştiricilerine göre bu kıstasların bir kısmını açıklamaya çalışmak mümkün değildi. Ahırlarda beslenen sıradan danaların güreşçi olanlardan

[23] Artvin'e bağlı bir köy yerleşimi olan Melo (Sarıbudak), boğalarıyla meşhur Berta'dan sonra akla gelen önemli boğa yataklarından biridir.

ayrıksandığı bu süreçte daha çok sezgisel iletişime dönük bir ayrıma gidildiği ve bunun bilgisinin de tıpkı ezoterik bir öğreti misali gizlendiği söylenebilir.

Anons kulesinden -kulübesinden- yapılan çağrı, "Katliam" isimli boğa ve rakibinin padoklara getirilmesini buyuruyordu. Kafa kafaya verdiklerinde boğalardan birinin tökezlemesi ötekinin işine yarıyor; yüklendikçe rakibini egale etmeye bir o kadar yaklaşıyordu. Sahipler, çamurun ulaşabileceği alanın biraz gerisinde yere çömelmiş, sohbet ederek güreşçilerini takip ediyorlardı. Kimin önce kaçacağına bağlı olarak ilerleyen danışıklı dövüşte heyecan doruktayken geçen sürede güreşi sürdüren boğalar dil çıkarmaya başlayınca işin rengi değişti. Şimdi iyice yorgun düşen hayvanların bir üst turda şansları azalacaktı. Hakemlerin kontrolünde boğalarına yaklaşan sahiplerin ellerindeki değnekler, sonuca yönelik kızıştırmayı körüklüyordu. Çamurda güreşmekten dolayı iyice yorulan hayvanların birkaç dakika dinlenmelerine dahi müsaade yoktu.

Anons edilenler arasında, Katliam'ın dışında dikkat çeken ikinci isim, "Seri Katil" olarak takdim edilen boğaya aitti. Söylenene göre, çatmalarıyla meşhur olan bu boğa henüz iki yaşındayken çok kalın boynuzlara sahipti. Kimine göre doğuştan, kimine göreyse eğitilerek geliştirilen bir yeteneği bulunuyordu. Arenadaki güreş devam ederken kenarda not almaya çalıştığım sırada birbirine karışan çığlıklara kulak kesildim. O esnada kaçmakta olan boğalardan birisi hakeme çarparak yere düşürmüştü. Ötekinin arkasından koşturan boğanın ayakları atında çiğnenmekten son anda kurtulan hakemi yerden kaldıran arkadaşları dışarı çıkardı. Daha önceki duyumlarıma atfen düşündüğümde, boğanın "içgüdüsel olarak" ezmemeye çalıştığına ikna olmanın uzağındaydım. Belki de seyircilerden birisinin söylediği gibi; "Allah saklamıştı" -ya da bugünlük şansı yaver gitmişti. Nitekim birkaç gün önce yaşanan -söylentiye göre- vahim bir olayda; güreşlere hazırlanan bir boğa, kendisine yemek vermek için yaklaşan yaşlı kadını, boynuzlarıyla duvara savurarak ağır yaralıyor. O sırada işi dolayısıyla orada

olmayan boğa sahibinin, hayvanı emanet ettiği yaşlı kadın oracıkta ölüyor. Alan araştırması süresince duyduklarım arasında, ölümle sonuçlanan tek kaza bu olsa da güreş boğası yetiştirmenin hayati birtakım risklere kapı araladığı gözardı edilemez.

Rakibini kaçıran boğanın ardından okunan yeni taraflara ait isimlerin, merhum insanlar adına güreştirileceği söyleniyordu. Aynı sülaleden boğa güreştiricileri, eskiden ünlenmiş rahmetli boğa yetiştiricisi akraba ya da tanıdıklarını bu şekilde anıyordu. Merhum "Zeki Altun" adına güreştirilen boğanın, temsil ettiği *eski kurdu* şereflendirmek için kazanması gerekecekti. Sahibine atfen, merhuma gösterdiği saygıdan ötürü gıyabi bir alkış tufanı koptu. Bunun üzerine şapkasını çıkartarak seyirciyi selamlayan adam, rakibiyle tokalaştıktan sonra boğasını yönlendirme gayesiyle arkasına geçti.

Karşı cenahta yer alan rakibi hiç beklemeden bodoslama tosladı. Hazırlıklı bulunan boğa gardını yere düşürmeden savunmaya çalışsa da birkaç adım geriye doğru sürüklenmekten kaçamadı. Karşı taraftan gelen bu ani ve beklenmedik hamle onun bocalamasına yol açmış gibiydi. İki ileri bir geri devam eden mücadelede iyiden iyiye bastıran rakibi boynuzların kafatasıyla birleştiği kör noktalara isabet alıyordu. Sert darbeleri kendi içerisinde yorumlamaya başladığım zaman boğaların antrenmanlı olduklarını anlasam da birbirlerine karşı kin güttükleri iddia edilemezdi. Hal böyle olunca, birkaç metre öteden fısıldayan sahiplerine itaat etme ihtimalini yabana atamayız. Toslamaya hız kesmeden devam eden boğanın alnına yakın yerlerden kan akmaya başladı. Seyircilerden kimisine göre zımparalama yordamıyla törpülenen rakibinin boynuzları bilerek sivri bırakılmıştı. Kafasının kenarlarına kan izleri yayılan boğa, güreşmeye başlarken sergilediği cengaverlikten vazgeçmiş, savunma yapmaya gayret ediyordu. Lakin uygulamaya geçtiği stratejiye uyanan rakibiyle rolleri değiştirmiştiler. Toslayan tarafın el değişmesinden biraz sonra, nispeten daha yumuşak

fakat sivri olduğu düşünülen boynuzlardan ötürü daha sancılı olan çarpışmalar, yaralanan rakibin kaçmasıyla sonlandı.

Resim 10. Bir zamanlar Özmal'da (Gül, 2008)

Ertesi gün arenaya ulaştığımda duyduğum ilk anons sesi, Yuri Boyka'nın maharetlerini yücelterek, padoklara beklendiğini bildiriyordu. İsim olarak bir boksörden ilham alınması, alışılmışın dışında değildi -Rocky filminin müziği akla gelecek olursa. Anons kulesinden geçilen yeni duyuru, bu kez eski bir boğacıyı yad etmek maksadıyla geçmişte kazandığı başarılardan söz açıyordu. "Murgullu Saffet" olarak lanse edilen bu isim, yetiştirdiği boğalarla çevreye nam salmıştı. Aralarında -protokol tribününde- yer aldığı için mutlu olduklarını belirten organizatörler, bu ismi tanıyan ya da benim gibi ilk defa duyan çoğu seyircinin alkış tutmasını sağladılar. Kazanan hayvanların arkasından galibiyet sevincini yaşayan seyirci, eğer kaybeden hayvan seyir zevkine hitap eden bir

mücadele sergilemişse adil davranıyor; birkaç saniyeliğine de olsa yiğidin hakkı, "mert alkışlar" vesilesiyle teslim ediliyordu.[24]

Sadece bir galibiyetin tek başına yeterli gelmediği güreşlerde birbiri ardına devam eden mücadeleler, iddia olunduğu üzere boğaların yayladaki doğal ortamlarından alınarak festivale taşınmanın oldukça uzağındadır. Bahsi geçen doğal ortama dair anlatılarda, sürüde liderlik savaşımı için kendiliğinden vuku bulan güreşlere kıyasla birkaç saat içerisinde, pratiği dayatmaya endeksli –*Boğa sahipleri, lütfen hep birlikte boğalarımızı teşvik edelim*- güreştirmelerin cereyan etmesini aynı kefeye koymak doğru olmaz.

Boğalardan başka birçok yan unsuru bünyesinde barındıran güreş anının "adillik" durumu insanoğlunun dağarcığına bağlıdır. Nitekim doğal ortamında denk geldiği güreşleri öylesine seyreden bir sığırtmacın anlam dünyasında beliren öznel yargılarda olduğu gibi. Güreşin daha başındayken sıvışan bir boğanın üst tura yükselen rakibiyle, yarım sat boyunca aralıksız güreşerek karşısındakini eleyen başka bir boğanın eşleşmesi adil değildir. Rakibine göre yorgun düşen hayvan bütün gücünü toplasa bile dil atmaktan kurtulamaz.[25] Yine sonuca etki eden ancak insan müdahalesinin, zımparalamak suretiyle önüne geçildiği boynuzlar da tarafların mücadelesinde birincil rol oynar.

Nasıl Bir Oyun?

Hakem kulesinden geçilen ilk anonsun peşisıra yapılan çağrıda, Yedibela isimli boğa padoklara bekleniyordu. Güreş başladığında yanımda oturan kadınlardan birisi,

[24] Buradaki "mert alkışlar" ifadesi, katıldığım Özmal ve Trapen güreşlerinde pek çok kez kullanılmıştır. Yağlı güreşlerden alıntılandığını tahmin ettiğim ifade, yiğitlik, dürüstlük ve erkeklik kavramlarını çağrıştırıyor.

[25] "Dil atmak" ya da "dil çıkarmak" deyişi, hayvanın yorgun düştüğünü belirtmek amacıyla boğa güreşlerinde sıklıkla kullanılan tabirlerden birisidir.

hayvanın yorgun olduğundan ötürü kaybedeceğini öne sürdü. Konuştuğu erkek izleyici ona destek çıkarken rakibi için "kart tosun" yakıştırmasını kullandı.[26] Rakibine doğru atılan boğayla birlikte tribünün sağ çaprazı da harekete geçerek, destekleyici nidalar savuruldu. Sanki bu nidalara arkasını yaslayarak harekete geçen tosunun çevresinden taktik aldığını düşündüm. Nadiren uzak bölgelerden gelen bir yabancıya karşı güreştirilen boğaların büyütüldüğü köylerden gelen destekleyicileri belli ki kazanmak istiyordu. Peki arenada arzu edilen mücadele ruhu, gerçekten istenen belli bir sonuca ulaşmak için mi yoksa kaybeden tarafın bölgesinde sergilenen bir gövde gösterisine binaen mi ortaya konuyordu?

Sponsor pankartlarına göz gezdirirken içlerinden birisi özellikle dikkatimi çekti: "Yaylaların Efendisini Seçiyoruz" yazılı büyük boy dikdörtgen pankart, yola bakan duvarın üzerine yerleştirilmişti. "Doğal olanın" korunduğuna ve halen aynı doğallıkta muhafaza edildiğine işaret eden bu afiş, yeniden aynı tartışmayı alevlendiriyordu. Bu aynı zamanda kategoriler arası gözetilen ayrımın da bir göstergesi olarak "baş" kategorisine biçilen değerin öncelikli olduğu anlamına gelmektedir. Sürüye liderlik edecek olan boğa *tek* olmak zorundadır. Tek başına, sürü lideri olarak gruptaki organizasyonu kuran, sürüye eşlik eden bir çoban olmasa dahi üyeleri, başlarına gelebilecek tehlikelere karşı gözeten başboğa, günümüzde sürerliği sağlanan kısa soluklu yayla ziyaretlerini saymazsak, saydığım vazifelerin tümünden muaf gibidir.

Güreşe özel antrenman planına alınan tosunlar henüz küçük yaşlardan itibaren eski anlatının bağrından sökülmekte; unvanını festivalde yeniden kuran ve yaşatmaya çalışan boğaların liderlik için mücadele edecekleri sürü, arenaya çıkartılan boğalardan oluşmaktadır. Birbirine bu denli yakınsak düşüncenin içerisinde boğa için yakıştırılan

[26] Yaşı geçkin olmasına karşın kategorisi düşük -özellikle "ayak" ve "küçük orta"- hayvanlara dikkat çekmek için kullanılan "kart tosun" tabiri ile, tecrübeli; "görmüş geçirmiş" anlamları kast edilir.

insani tasavvurlara ayrıca parantez açmak gerekecektir. Seyirciler veya boğa sahipleri, boğaları çağırırken ya da güreş stillerini kendi aralarında tartışırken, insani özelliklere başvurarak, açıklamalarına netlik kazandırmayı umuyorlar. Bu benzetmelerin başını, "çok efendi hayvan", "pehlivan", "mert" ve bunlara benzer sözcükler çekiyor. Boğalara takılan isimleri en baştan saymaya zannediyorum gerek yok. Zira, fiziki özelliğe çağrışım yapacak yerde yalnızca isim olarak, akla getirdiği insana atfedilen kişi isimlerinin açıkça ağır bastığı gözleniyor. Sözgelimi "Rocky" isimli boğa, anons kulesinden yapılan duyuruya göre, daha genç yaştayken adının hakkını teslim etmişti. Güreşe hızlı başlayan boğaların her ikisi de sanki arenanın dışındaki bir hesabı kapatmak için burada buluşmuşlardı. Çarpışma bu kez dürtüklemelere gerek kalmadan kendiliğindendi. Çamurlu toprağın ortasında geriye doğru esnemeye başlayan Rocky, birkaç saniye sonra toprağı kazırcasına; inatla diş bilemeye devam etse de kilosu ağır basan siyah boğa avantajını güce dönüştürmeyi başarmıştı. Sendeleyen Rocky yere yuvarlanmaktan kaçamayınca, siyah boğa tarafından boynuzlanarak arenanın dışına kadar sürüldü. Anons kulesine göre o yenilmiş olsa bile yine de Rocky olarak kalmaya devam edecekti.

Çiseyle karışık yağmurun ortasında yürüyen bir boğa sahibi, kendisinden hiç beklemediğim bir şekilde elindeki değneği doğrudan boğanın kafasına doğru savurarak, atağa çıkmasına zorladı. Durumu fark eden hakemlerin uyarılarına kulak asmadan ikinci kez eylemini yineleyince bu defa kaba bir şekilde vücut diliyle uyarıldı. Bu uyarıya karşılık elindeki değneği havaya kaldırarak, kendisini uyaran hakemin üzerine doğru yürümeye başladı. Bunun üzerine devreye giren anons kulesini de kâle almayınca, diskalifiye olduğunu bildiren anons geçildi. İyice çileden çıkan adamı sakinleştiren yakın çevresi, boğayla birlikte alanı terk etmesini sağladılar. Olaydan kısa süre sonra arka fonda çalmaya başlayan "Deli Yürek" dizisinin jenerik müziği, hiç hız kesmeden güreşlere devam edileceğini bildiriyordu.

Alana alınan yeni rakipler "baş" kategorisinin yarı finalistleriydi. 2017 yılından sonra başboğalığı kimseye vermeyen Dadaş, iri yarı ancak, aşağıya doğru sarkan gerdanından başka, gücünü belli eden emareleri açıktan göstermeyen bir boğaydı -ya da benim baktığım yerden öyle görünüyordu. Rakibiyle kafa kafaya geldiği sırada ne denli güç uyguladığını kestirmek zor olsa da karşı taraftaki boğanın sağa doğru epeyce bir kıvrılan boynundan, zor durumda olduğu anlaşılıyordu. Birkaç dakika sonra boynuzunu kurtardığında, kenardan sıyırıp yukarıdan bindirmeyi denese de başarılı olamadı. Dadaş'ın arka arkaya devam eden toslamalarından kurtulmak için çareyi kaçmakta buldu. Sonuca mukabil her iki boğaya da "mert alkışlar" rica eden anons kulesinin yorumu, mecaz bir deyiş niteliğinde olsa da alkışın *mert* olanını diğerlerinden nasıl ayırabilirdik?

İlerleyen süreçte, Doğuda askerliğini yapan bir Artvinlinin, canlı yayın başında güreşleri izlerken gönderdiği kısa mesaj -anons kulesince fark edilen- seyirci tarafından takdirle karşılandı. Askerden gelen mesaj, çoğunluğu kendi memleketlisi olduğunu varsaydığı seyirciyi kucaklar nitelikteydi. Selam gönderme faslı sadece askerle sınırlı kalmayarak, mesaj gönderen birçok Artvinli hemşerinin adı yüksek sesle okundu. Festivallerde mesaj gönderenlerin çoğunluğunu, Artvinli hemşeriler ve sponsorlar oluşturuyor olsa da bu grupların içerisinde bilhassa askerde olanların gönderdiği mesajlar seyirci nazarında daha coşkulu karşılanıyordu. Buna karşın sponsor isimlerinin çoğuna ilgisiz kalan seyirciler arasında başlayan homurdanmaları gözardı edemeyen anons kulesi, tekrar güreş programına geri dönerek finalistleri arenaya çağırdı.

Dadaş isimli boğaya karşı rakip olarak çıkan, açık kumral renkli boğanın kilosu, karşısındakine yakın görünüyordu. Önceki güreşlerinde de başarılı bir grafik çizen boğanın karşısında aşılması gereken son engel olarak, geçen yılın şampiyonu dikilmekteydi. Sahiplerinin karşılıklı sürmeleriyle birbirine yaklaşan boğaların boynuz

boynuza gelmesi nispeten kısa sürdü. Açık ara, boynu daha uzun olan Dadaş, rakibini birkaç dakika içerisinde iyice yordu. Karşılıklı boynuz kilitlemeler sırasında her ikisi de buz pistinde kayıyormuşçasına sabit durmakta güçlük çekiyordu. Bir ara boynunu iyice zorlayınca arka ayakları üstüne oturmak zorunda kalan kumral boğanın savunması yeterli gelmedi. Karşı tarafın ikinci açığını yakalayan Dadaş, rakibini güreş alanının dışına doğru sürerek kaçırmayı başardı. Şampiyonun belli olmasıyla dağılmaya başlayan seyirciler büyük bir hızla arenayı terk ediyorlardı -içlerinde, biraz daha beklemek durumunda olan; kazanan boğa sahiplerinin yakınları da yok değildi. Alanı boşaltan seyircilerin aksine boğa sahipleri henüz eğlenceye doymamış görünüyordu. Alana birer ikişer sürülen boğalar kendi aralarında, muhtemelen öylesine güreştiriliyordu.

Resim 11. Açık tribündeki seyircilerin arasından "Özmal Arenası" (Artvin, Murgul (Özmal), 5 Mayıs 2019, K. E. Keskin)

1.3.3 Maden (Damar) Festivali

Nihayet sıra Maden'de yapılacak olan boğa güreşleri festivaline geldiğinde, katıldığım son festivalin -Özmal (Osmanlı) Köyü- üstünden bir aydan fazla zaman geçmişti.[27] Özmal festivalinden sonra araya giren Ramazan ayı, Kafkasör dışında yapılacak festivallerin tarihlerini doğrudan etkilemekteydi. Ramazan ayı içerisinde yapılması abes kaçan festivaller genellikle bu ayın öncesindeki birkaç haftalık döneme sıkıştırılıyordu.[28] Yaygın olanın aksine Maden'de yapılagelen boğa güreşleri, Ramazan ayından sonraki periyoda denk getirilerek, gerek olumsuz hava şartlarından kaçınmak gerekse bayram ziyareti dolayısıyla büyükşehirlerden memleketini ziyarete gelecek olanların katılımı hedeflenmekteydi.

Katıldığım bütün güreşler içerisinde özel bir ayrıcalığa sahip olan Maden'deki festivalde güreşecek hayvanlar arasında yakın akrabalarıma ait olan birkaç boğanın da güreştirileceğini sonradan öğrendim. Alana girmeden önce nerede kamp kurduklarını tahmin ediyordum. Yanlarına gittiğimde, bugünkü güreşlere sokacakları iki tosunun bakımıyla uğraşıyorlardı. Normal sürece göre, önceki günün akşamından festival sabahının erken saatlerine değin devam eden tartım işlemi haddinden fazla uzamıştı. İşleyişin gidişatıyla ilgilenen dernek başkanıyla bir müddet konuştuktan sonra, gecikmeye sebebiyet veren birçok aksaklığın yaşandığını anladım. Boğa güreşlerinin

[27] Artvin'in Murgul ilçesine bağlı Maden, etrafı ormanlar ve bakır madeni yataklarıyla çevrili yarı kırsal bir yerleşkedir. Tıpkı Kafkasör mevkii gibi burada da festival alanı, yerleşim yerinin dışında -yukarısında- yer alır. 1250 metre rakımlı arenanın olduğu yerden birkaç kilometre daha yukarı çıkıldığında ise, Ziyaret Tepesi (Tiryal Dağı) eteklerinde bulunan Dikenlik Yaylası'na ulaşılır -yüzyıllardır bölgede yaşayan halkın, "Tiryal" olarak da telaffuz ettiği bu dağın, bugün Gürcistan sınırları içerisinde yer alan antik "Trialeti" bölgesi ile herhangi bir ilişkisi olup olmadığı muammadır (bkz. Ek 8. ve Ek 9.).

[28] Normal şartlarda haziran ayı içerisinde yapılması daha uygun olan Derekapı, Trapen ve Özmal boğa güreşleri bu duruma örnek olarak ileri sürülebilir ancak, güreşlerin arasında bırakılması gereken birkaç haftalık mola dolayısıyla tarihlerin farklı aylara rastlaması kaçınılmazdır.

organizasyon baş sorumlusu olarak görev alan dernek başkanı aynı zamanda köy camisinin imamıydı.[29]

Yakın çevrenin göbeğinde, güreşleri izlemeye yeltenen birisiyken kolaylıkla yer değiştirip, izlenen kimselerin arasına katılacağıma şüphe yoktu. Tanıdıklardan örülü yapıların içerisinde yorum getirmeye çalışan ben, fazlaca öznel yaklaşımlardan yakamı bir an evvel kurtarmalıydım. Benzer düşünceler daha "yüksek lisans" araştırmasına başlamadan çok önce; 2016 yazında izlediğim güreşlerde de aklımın bir köşesinde, orada olduklarını hissettiriyorlardı. Bir festival havasını solumanın ötesinde, neden burada olduğuma dair kendimi ikna etmem kolay değildi.

Etrafta dolaşan söylentilere bakılırsa, geçtiğimiz yıl yapılan güreşlerin şampiyonlarına para ödülleri dağıtılmamış. İlk olarak Artvin'de kulağıma çalınan söylentiye göre, bu yılki güreşler yapılana değin, geçen yılın para ödülleri dağıtılmazsa güreşlerin tamamen iptal edilmesi gündeme gelecek. Bu durumda, diğer derneklerle aynı çatı altında yer aldığından ötürü üst kurula itiraz şansı bulunmayan Maden dernek başkanının, para ödüllerini sahipleriyle buluşturması gerekmektedir. Paranın çıkış yeri olan kaymakamlık kasası, değişen kaymakamdan -aslında, kaymakam zorunlu askerlik görevini icra ederken yerine başka birinin bakması durumu- dolayı dernek başkanına verilen sözün tutulamayacağına binaen parayı saklı tutuyor. Böyle bir güçlüğün söz konusu olduğu güreşler iptal edilmenin eşiğinden son anda kurtarılarak, boğa sahiplerine kazandıkları para ödülleri dağıtılıyor. Tüm bu olan bitene seyirci kalan ana sponsor Cengiz Holding (ETİ Bakır A.Ş.) ise organizasyonun altyapı çalışmalarıyla meşgul. Şirket bünyesinde çalışan iş makinelerinden birkaçı, güreş alanını hazır hale getirmek için günler öncesinden tahsis edilmektedir. Maden güreşlerinin başlangıcına

[29] Her ne kadar "köy" olarak geçse de birkaç sene öncesine kadar çalışır bir belediyesi olan Maden'de kırsal ve kentsel olarak dizgelenecek birçok değer iç içe geçmiştir.

baktığımızda da ön plana çıkan ana sponsor, 2006 senesinde yapılan "K.B.İ. A.Ş." özelleştirmesinden bu yana, bir zamanlar belediye yönetimi altında olan bölgenin -şimdinin köyü- maden yataklarından bakır çıkarmaya devam etmektedir.[30] Ana sponsor ve hükmü altındaki bakır madenlerine değinmemdeki esas neden, güreşlere katılan boğa sahiplerine sağlanan istihdam ve festival arasındaki müzmin ilişkiyi anlamlandırma çabasından ileri gelir. Cengiz Holding sponsorluğu yalnızca festival alanının altyapı tesisini değil, aynı zamanda bazı boğa güreştiricilerinin hayvanlarına sponsor olarak, yem ve ot alımı gibi güreş öncesi yetiştirme maliyetlerini de kapsamaktadır.

Uzun bir bekleyişin ardından arenaya giren ilk boğalar "Deste" kategorisinin mensuplarıydı. Bu kategoride güreşe sokulan hayvanlar genellikle, güreş hayvanı olup olmadıklarını anlamak için güreştirilmektedirler. Kimisi, güreşten sonra hayvanı istediği fiyattan elden çıkarma -olurda başarılı bir mücadele sergilerse- gayesiyle getirirken, kimisi de ileriye dönük; sırf güreştirmek için büyütmeye değip değmediğini anlamak ister. Bu kaygılarla güreştirilen hayvanlar genellikle toy olduklarından ilk gün güreşleri, ikinci günkülere kıyasla pek ilgi çekmez. İzleyicilerin büyük bir kısmını oluşturan boğa sahiplerinin yakınları çoğu durumda, kendi hayvanları müsabakaya çağrılana dek yapılan güreşleri ilgi çekici bulmaz. Onlardan ayrı tutulması gereken bir kısım tecrübeli izleyici ise, neredeyse bütün güreşlerin hiçbir sekansını kaçırmadan seyretmeye çalışır.

Geciken güreşleri hızlandırmak adına hakemleri devreye sokan dernek başkanı, anons kulesini, tanıdığım öteki dernek başkanlarından farklı olarak gayet efektif bir şekilde kullanıyordu. Anonsları başka birisine seslendirtmek yerine doğrudan kendi sesiyle duyururken, tanıdığı boğa sahipleriyle kurduğu samimiyet, bahse konu çağrılara

[30] "Karadeniz Bakır İşletmeleri" olarak bilinen kurum, uzun yıllar boyunca, bölgede yaşayan binlerce insana iş kapısı olmuştur.

da sirayet ediyordu. Kulubemsi yapının arenaya bakan açıklığında bekleyen dernek başkanının siluetine uzaktan bakarken, yarın yapılacak büyük güreşlerde, kendi büyüttüğü boğanın da güreşeceğini öğrendim. Ondan başka, önceki dönem köy muhtarının sponsorluğunda güreşen meşhur -geçmişte elde ettiği şampiyonluklar bağlamında- boğa Memati'de güreşecek hayvanlar arasındaydı.

Arenada güreşen boğalara odaklanmaya çalıştığım her seferinde gittikçe durgunlaşan güreş, dakikalarca süren bir bekleyişin ardından tarafların karşılıklı anlaşmasıyla sonuca kavuştu. Akabinde arenaya giren boğalarda da benzer bir durum yaşanınca bu sefer devreye hakemler girdi. Her iki boğa sahibinden de hayvanları sürmeleri istendi. Yerine getirilen direktifin ardından güreşe yanaşmak istemeyen kumral boğa elendi. Onların arkasından arenaya giren boğalar bir üst klasmanın; "ayak" kategorisinin üyeleriydi. Öncekilere nispeten hareketli başlayan güreşte üstünlük kurmaya çalışan sarı sırtlı boğa rakibiyle boynuz boynuza düştüğü her seferinde kendisini biraz geriye çekip aniden toslamaya çalışıyordu fakat görece ileri doğru eğimli boynuzlara sahip olan rakibi buna müsaade etmedi. Bu mücadele süresince gelişen karşılıklı ataklardan üstün çıkan bir taraf gözükmezken, baştan aşağı simsiyah olan boğa bir anda ileri doğru atılarak rakibinin kafasını iyice zemine doğru bükmeye zorladı. Bu hamleye cevap vermekte geç kalan sarı sırtlı boğa, boynuzlarını geriye doğru çekerek, kaybetmeye razı oldu. Kaybeden tarafta yer alan genç boğa sahibi yine kendisi gibi genç olan rakibini tebrik etmek için sarıldığında onu belinden kavrayarak havaya kaldırdı. Buna karşılık geri durmayan rakibi de bilmukabele onu havaya kaldırarak, şöyle bir esnetti.

Sona eren güreşin ardından sahaya giren tarafların ikisi de tecrübesizdi. Adeta nasıl güreşileceğini öğrenmek için buraya getirilmiştiler. Onlar güreşe yanaşmadıkça kalçalarında biten değnekler, kimisine göre; birbirini tanıma süreci olarak adlandırılan

bu bekleyişi baltalamaya yetiyordu. Gerçekten de burun buruna gelen hayvanların bir sonraki eylemini belirleyen şey o noktada belli oluyor gibiydi. Bir nevi güreşin kaderini tayin eden o ânı tahlil etmek bu yüzden önemli. İki taraftan birisinin koklarken ötekinin beklemekle yetindiği ya da karşılıklı bir koklaşma ritüeline dönüşen anda ortaya çıkan farkındalığı yorumlamak için hislerin tercümanlığına ihtiyacımız var. Koklaşma sırasında kurulan iletişim ağında boğaların, akrabalık, kandaşlık ve hasımlık ayrımlarına gittiği göze çarpıyor. Hissettiği içgüdünün saldırıya evrilmesi, karşı taraftan alacağı yanıtla da doğrudan bağlantılı olduğu için, karşılıklı hisler besleme söz konusudur. Birazdan cereyan edecek olan şey doğal düzleminde ilerlerken devreye giren boğa sahipleri ve hakemler süreci sekteye uğratır.

Hareket etmeden bekleyen boğaların o esnada ne hissettikleri umursanmadan güreşe zorlanmaları, iradenin kimde olduğunu göstermektedir. Kimi zaman hasmane hisler söz konusu değilken pratiğe yansıyan, yansıtanların kontrolünden çıkmış yapay bir gerçeklik kurar. Aslında olması gerekenden farklılaşmaya başlayan süreç, insan güdümünde şekillenir. Müdahalede bulunan boğa sahipleri, galibiyete erişmek amacıyla değnek savururken, hayvanların kendi hallerine bırakıldığı kimi istisnalar da yok sayılmaz. Sürecin kendiliğinden işleyen durağanlarına yapılan bir diğer müdahale ise, güreşen hayvanın, yorgunluk ve benzeri mücbir sebepler ileri sürülerek müsabakadan alıkonmasıdır. Bu eylem genellikle, güreş devam ederken yaşanan kısa bir boşluk anından istifade edilerek tarafların arasına girilmesi şeklinde tecelli eder.

Kapalı tribündeki yerlerin bile dolmadığı güreşler ayak kategorisinin ardından son bulacaktı. İzlemeye gelenlerin büyük çoğunluğunu oluşturan gençlerin yanı sıra orta yaştan kimselerde yok değildi lakin içlerindeki kadın sayısı, önceki yıllarda yapılan güreşlere kıyasla azdı. Güreşler devam ederken gidenleri de hesaba katarsak, yarım bini ancak zorlayabilecek kadar seyirci gelmişti.

Resim 12. Geçmiş yıllarda hararetli geçen bir güreş ve seyirciler (Artvin, Murgul (Maden), 29 Mayıs 2016, K. E. Keskin)

Resim 13. Geçmiş yıllarda seyirciden büyük alkış toplayan iki boğa ve sahipleri (Artvin, Murgul (Maden), 29 Mayıs 2016, K. E. Keskin)

Resim 14. Arenaya açılan siyah kapı ve sağda anons kulübesi (Artvin, Murgul (Maden), 8 Haziran 2019, K. E. Keskin)

Resim 15. Seyirci tribünü ve çatısına yerleştirilen "ana sponsor" pankartı (Artvin, Murgul (Maden), 8 Haziran 2019, K. E. Keskin)

Ertesi gün çevreye park eden araçların birisinde karşılaştığım arka cam kaplaması, güreş severlerin mizah anlayışı hakkında az çok bir fikir vermekteydi. Aracın arka camını kadraja aldıktan sonra arenayı ve çevresindeki irili ufaklı yapıları kompozisyona alan birkaç fotoğraf çektim. O sırada yükselen anons sesi, arenadaki boğanın rakibini, geciktiği için ikaz ediyordu.

Resim 16. "Hayalin bensem kafan harbi çok güzel" başlıklı arka cam kaplaması (Artvin, Murgul (Maden), 9 Haziran 2019, K. E. Keskin)

Resim 17. "Maden Arenası" ve çevresi (Artvin, Murgul (Maden), 9 Haziran 2019, K. E. Keskin)

Resim 18. Kantar odası (Artvin, Murgul (Maden), 9 Haziran 2019, K. E. Keskin)

Arenaya geldiğimde güreşmeleri için iyice yakınlaştırılan hayvanlar öylece durup birbirlerini inceliyordular. Onlar birbirini incelerken anons kulesince uyarılan hakemler, sahiplerine telkinde bulunmaya başlamıştı. Bu uyarıdan birkaç dakika sonra sahiplerinin küçük müdahaleleriyle iyice yakınlaştılar lakin alacalı boğanın rakibi güreşe yanaşmayınca kaybeden taraf ilan edildi. Gerçek anlamda kısa süreli bir güreş olurken bir üst tura yükselen Onur Ateş ve boğası, rakiplerinin akabinde arenadan çıkış yaptılar. Büyük orta kategorisindeki güreşler devam ederken hava iyice ısınmış; güneş tam tepeye yükselmişti. Alana alınmadan evvel padoklarda bekletilen hayvanlar önce hakem gözetiminden geçirilerek boynuzlarının sivriliği incelenmekteydi. Karşı tarafı yaralama riski taşıyan sivrilikte boynuzlar zımparalanarak iyice köreltiliyordu.

Resim 19. Padoklarda boynuz zımparalama işlemi (Artvin, Murgul (Maden), 9 Haziran 2019, K. E. Keskin)

Bazı seyircilerin keyfinin kaçtığını gözlemlesem de hayvanların dinlenmesini sağlamak, kategoriler arası güreş geçişlerine bağlıydı. Farklı kategoriden iki hayvan güreştiği esnada, önceki güreşlerden galip çıkanların dinlenme fırsatı oluyordu.

Müsabakanın beklenenden kısa sürmesi durumunda dinlenen hayvanlara birkaç dakika daha tanınarak, sabırsız seyircilerin bağrış çağırışına rağmen güreşler geciktirilmeye çalışılıyordu. Bu süreçte dinlenme fırsatı yakalayan Onur Ateş ve alacalı boğası ikinci güreşlerinden de galip çıkan taraf oldular. Böylelikle final güreşi yapmaya hak kazanan ikilinin rakibi, kavisli boynuzlara sahip kumral renkli boğa oldu. Canlı yayın akışının başladığını duyuran anons aynı zamanda, final müsabakasının öğlenden sonra yapılacağını haber vermekteydi.

Önceki güreşlerde olduğu gibi burada da erken gelen boğa sahiplerinin hayvanlarına tahsis edilen ikinci bir alan bulunuyordu. Alanı ziyaret için aşağı bölgeye doğru yürüdüğümde, hayvan sahiplerinden kimisinin hayvanları kamyonetlerin kasasında beklettiğini gördüm. Geriye kalanlar ise, boş gördükleri yerlere kamp kurmuşlardı. Öğleden sonra başlayacak güreşlerin öncesinde dinlendirilen hayvanların başında genellikle erkekleri bulsam da arka planda hayvanın beslenmesi ve temizliğiyle uğraşan kadınlar oluyordu.

Aşağı bölgeden arenaya doğru adımlarken, akrabaların kamp yerini ziyaret etmek aklıma geldi. Yanlarına gittiğimde, beş kişinin dördü hayvanla ilgilenmeye çalışırken, boynuna bağlı bulunan zinciri, balya taşımak için kullanılan iple değiştirme çabasındaydılar.[31] Sağı solu pek belli olmayan kumral tosunun yanına yaklaşmaktan çekindikleri her hallerinden belliydi. Özellikle boğa sahibi, hayvana fazla yaklaşmaktan imtina ediyordu. Ara sıra önüne ot döküp, su içiren kişi, ahırdaki bakımıyla da yakından ilgilenen; boğa sahibinin eşiydi. Arkadan yaklaşılmasına tahammül edemeyen boğa, 680 kiloyla "başaltı" kategorisinin üst sınırına denk gelmişti. Onlar güreş sıralarının

[31] Kalıp olarak kullanılan bir sandığın içerisine gerdirilmiş iplerin üzerine dirgen yardımıyla dökülen otların ayaklarla tepilerek kare formuna getirilmesiyle "balya" ortaya çıkar. Balya taşımak için kullanılan ipler aynı zamanda hayvan bağlamak için de kullanılır -ahır içerisinde yetersiz gelen bu ipin yerine zincir tercih edilir.

gelmesini beklerken yankılanan anons sesi, bir alt kategorideki güreşlerin taraflarını çağırıyordu.

Beklenen büyük orta finalinin tarafları arenaya giriş yapmışlar, boğaları adım adım birbirine yaklaştırıyorlardı. Fırtına öncesi sessizliğe benzeyen birkaç dakikadan sonra güreş başlamıştı. Kavisli ve uzun boynuzlarının avantajını kullanan kumral boğa, zaman zaman sağ taraftan boynuz atmaya çalışsa da çoğunlukla sol boynuzunu geri çekip rakibini aşağıdan zorlayarak hafif geriye doğru sıçramasını sağlıyordu. Saldırısı o kadar ustaca manevralar içeriyordu ki, insanın aklına; davranışın öğretilmiş olabileceğini getiriyor. Arka arkaya, boynuz köklerini isabet alarak sağlı sollu toslayan rakibinin saldırılarına direnen alacalı boğa, çekilmeye dönük herhangi bir emare göstermedi. Saldırılar devam ederken sahibi, hayvanının yanında durarak sürekli teşvik ediyordu. Saldırının geldiği taraftaysa tam bir muamma hüküm sürüyordu. Antrenmanlı olduğu anlaşılan boğanın sahibi hayvanının 5-6 metre uzağından güreşi seyrediyordu. Boynuz darbeleri aniden duraksayan boğanın rakibi elde ettiği fırsatı değerlendirerek boynuzlarını kilitledi. Her çıkmaza girildiğinde olduğu gibi küçük ama dikkatli atılan adımlardan sonra zemine birkaç santim yakınlıkta devam eden güreş, alacalı boğanın hakimiyetine geçmişti. Bu kez ustalığını konuşturma sırası ondaydı. Uzaktan bakınca, boyun ve gerdan açısından karşı tarafa baskın çıktığı görülüyordu. Yoğun baskıya daha fazla katlanamayan rakibi, güreşe hızlı ve de etkili darbelerle girmesine karşın kaybetmişti. Kazandığına ikna olan Ateş, poz kesmeye başlayan boğasının ayaklarının dibinde dizlerinin üstüne çökerek hayvanı burnundan öptü. Kondurduğu öpücüğün arkasından yaşadığı sevinci ifade eden sözcükler, sevgi sözcükleriyle şımartılan bir çocuğu akla getirecek kadar naifti. Kazanan boğanın beline takılan kırmızı kurdele şampiyonluğun nişanesiydi. Şampiyonluğu kutlamak için arenaya akın eden yakınları,

el birliğiyle geniş bir horon alayı kurdular. Yeni dahil olanlarla büyümeye başlayan horon oynanırken geçilen yeni güreş anonsu, grubun dağılmasına yol açtı.

Resim 20. Kazanan boğa sahibi boğasını öperken (Artvin, Murgul (Maden), 9 Haziran 2019, K. E. Keskin)

Başaltı güreşlerinin rakiplerinden arenaya buyurmaları isteniyordu. Şimdiye kadar karşılaştığım ilk kadın boğa güreştiricisi olan "İlknur Çelik", boz renkli boğasının yanında rakibini bekliyordu. Anons kulesinden yükselen, "Ablamızı tebrik ediyoruz!" çağrısı alkış toplamakta gecikmedi. Birkaç dakika sonra padoklarda gözüken rakibi, yavaş yavaş sokularak taktik uyguluyor gibiydi. İlknur Çelik henüz hakemlerle tokalaşmaya fırsat bulmuşken boğasını süren rakibi, olduğu yerde bekleyen boz renkli boğayı kaçırmakta başarılı oldu. Alışılmışın aksine, güreş öncesinde yapılan tokalaşma bile es geçilmişti. Yazılı olmasa da bir güreşin abc'sini oluşturan kurallardan önemli bir tanesinin hiçe sayılması, gerek hakemler gerekse seyirci nazarında mazur görülmüştü.

İlk kez tanık olduğum bir kadın güreştiricinin bu tip bir muamele görmüş olması düşündürücüydü.

Kategoriler arası geçişlerle birlikte devam eden güreşlerde alana çağrılan "Sezar" isimli boğa dikkat çekti. Kesik kesik çalan bir ambulans sirenini andıran böğürmesiyle izleyenlerin dikkatini sarstığına şüphe yok. Rakibi arenada olmasına rağmen yönlendirmeleri kâle almadan farklı bir kulvarda dolanan boğa, yüksek desibelli naralardan sonra hayal kırıklığı yarattı. Güreşin ardından alanı dolaşmaya çıktığım sırada yolda karşılaştığım boğalardan biri, sahibinin kontrolünden çıkarak padoklara götürülmeye çalışılan başka bir boğaya toslayınca ortalık karıştı. Kısa süre içinde araya giren boğa sahipleri tarafları ayırmakta başarılı olsa da boz renkli boğa pes edeceğe benzemiyordu. Karambole savurduğu boynuz darbelerinden korkan insanlar kenarlara kaçışırken, yol kenarına park etmiş bir aracın arka tamponu çoktan nasibini almıştı.

Oyuna Ortak Olmak

Akrabaları önceki ziyaretimde burada bekleyen beş kişiden üçü, güreşleri izlemek için ayrılmıştı. Geriye kalan iki kişiden biri boğa sahibinin eşi, ötekiyse damadıydı. Ayakları birbirine dolanan hayvana dikkatli bakınca, hala zincirin değiştirilemediğini -değiştirmeye cesaret edilemediğini- fark ettim. Başını okşamak için yanına yaklaştığımda olağanüstü bir şekilde iniltiler çıkartarak dilini sarkıtan boğa, daha güreşmeden yorgun düşmüşe benziyordu. "İsveç kırmızısı" olarak lanse edilen cinsi, iyi beslendiği takdirde bir tona kadar çıkmaya müsaitti. Yabancı gelen tür adını ilk duyduğumda aklıma Rıza Alaca'nın tavsiyeleri -sonraki bölümde yer verilen- geldi. Ona kalsa iyi güreşen boğalar yalnızca *yerli* cinslerle sınırlı tutulmalı, ötekiler yaramazdı.

Sabahtan beri önünde duran ottan ziyade, arada bir tazelenen yemi tüketiyordu. Bir taraftan çeşmeden doldurulan su bidonları tekrar doldurulacak oluyor, diğer taraftan,

tepeden bakan güneşe karşı boğanın üstünü gölgelemek için ağaçlara iple tutturulmuş brandanın yerini değiştirmek gerekiyordu. Bütün bunlar yaşanırken kendimi tutamayıp katkı sunmaya çalışsam da herkes -boğa sahibinin eşi hariç- gibi ben de hayvanın yanına birkaç metreden daha fazla yaklaşamadım. Ben geldikten yarım saat kadar sonra boğa sahibinin eşi de güreşleri izlemek için gitmek istediğini söyleyince geriye iki kişi kalmıştık.

Arenadan gelen seyirci seslerini duyamayacak kadar uzakta olsak da yankılanan anons çağrılarındaki isimleri seçmek olanaklıydı. Güreşe çağrılan yeni isimlerin akabinde okunan sıradaki güreşin taraflarından birisi "bizdik" -takım tutmaktan öte iştirakin bir gereği olarak. Vuku bulan güreşin ardından vakit kaybetmemek amacıyla yedek padoklarda beklemek gerekiyordu. Bunu iyi bilen boğa sahibi o sırada yapılmakta olan güreşi izlemekten kendisini alıkoyamadığı için yanımızda değildi. Neden sonra zinciri çıkarmaya cesaret eden damatla birlikte hayvanın boynuzlarına ipi geçirebildik. Damat ve ben hayvanı nasıl götüreceğimizi düşünürken, yakın çevreden birileri çıkageldi. İçlerinden birisi daha önce güreş hayvanı yetiştirmiş bir aileden gelmesi hasebiyle, arenaya uzanan metreler boyunca, yüzlerce aracın ortasında kalan koridordan nasıl güven içerisinde geçilmesi gerektiğini biliyordu. Onun ve çevresindekilerin yol göstermeleriyle yerinden kımıldatılan boğanın keyfi kaçmışa benziyordu. O sırada yanımızda biten boğa sahibi de sürece ortak olarak, boynuzlara iliştirilen ipin bir ucundan tuttu. Böylelikle üç kişi arasında karşılıklı olarak tesis edilen güven ortamında yola çıkıldı. Sağa sola sapmasına imkân verilmeden dosdoğru arena kapısının girişine kadar götürülen boğa, padoklara girmeye pek de hevesli değildi. Devreye giren hakemler ve tecrübeli izlenimi veren bazı seyircilerin yardımıyla padoka alındıktan sonra boynuzlarındaki ipler çözülmeye başlandı. Emin olmak için birden fazla bağlanan iki ayrı ipe şaşıran hakemlere göre bu kadar uğraşmaya gerek yoktu. İplerden

kurtulan boğa nihayet arenaya bırakıldığında, rakibine taraf koşmaya başladı. Ona ulaştığında, başını uzatıp koklayacak gibi yaptıysa da daha sonra dilini çıkartarak hafif sola doğru çekildi. O sırada kendisine doğru usulca yaklaşan sahibine gerek kalmadan rakibine doğru atıldı. Kısa süren ilk güç denemesini takriben saniyeler içinde yenileri vuku buldu. Daha sonra poz kesmeye geçerek, ayağının altındaki toprağı azimle karışık bir hınçla geriye doğru serpiyordu. Olan biteni metrelerce öteden izleyen sahibi ise, olacakları tribünden takip eden seyircilerden neredeyse farksızdı. Yanına yaklaşmaktan kaçınmasının yanı sıra komut vermekten de geri duruyordu. Seyirciler arasında da oldukça eleştiri çeken bu tavrı, arenada ilk defa güreşen boğasının acemiliğine yoruldu. Kimisine göre, acemi -amatör- addedilebilecek bir boğa için oldukça iyi güreş tutuyor, poz keserek rakibini sınamaktan kaçınmıyordu.

Seyirciler arasından yükselen, "Hayde Bozo" tezahüratına karşılık çok fena bastıran İsveç kırmızısının gösterdiği karşı duruşa sessiz kalmayarak, kendimi; "Haydi oğlum, bitir şunun işini" derken buldum. Sözcükler ağzımdan öylesine çıkmıştı belki ama içten içe onun kazanmasını istediğimden emindim. İsveç kırmızısı, Bozo'yu üsteleyerek geriye doğru birkaç adım kaçırtsa da güreş alanının dışına çıkartamadı. Görebildiğim kadarıyla poz kesmeye başlamış olduğu yerde dakikalarca bekledi. Rakibi kendisinden iyice uzaklaşırken sahibi, hakemle konuşuyordu. Hakeme doğru ikinci kez eğildiğinde, çekilme kararı aldığını söyleyen Bozo'nun sahibi boğasını arenadan dışarıya çıkardı. Galibiyet kesinleşince sevinmekten çok boğayı getirdiği yere nasıl geri götüreceğini düşünen sahibi, tereddütlü bir şekilde hayvanı sürmeye başladı. Padok içerisine girdikten sonra bu kez tek boynuzu bağlanan hayvan, kamp yerine doğru yürütülmeye başlandı. O sırada dibimizde biten bir adam, nasıl davranması gerektiği konusunda boğa sahibine uyarılarda bulunuyor, arenadaki hatalarını yüzüne vurmaktan hiç çekinmiyordu. Bizimle beraber yürüyen bu adamı başta, boğa güreşine gönül vermiş

fanatiklerden biri olarak düşünsem de kurduğu cümlelere dikkat edince, akıl vermeyi seven herhangi bir kimse olabileceği aklıma geldi. Bizimle birlikte kamp yerine kadar gelen bu adam, boğanın ayaklarına su serpilmesi gerektiğini öğüt veriyordu. Nitekim onu dinleyerek, kan dolaşımını hızlandırmak maksadıyla ayaklarına su serptiler. Daha sonra birtakım görevleri vazifelendiren boğa sahibi, tavsiyelerde bulunan adamı da yanına katarak yeni güreşleri izlemek için yanımızdan ayrıldı.

İlk karşılaşmasından galip ayrılan boğanın çevresinde dört dönen insanların koşuşturması biraz da böyle bir durumda atılacak her adımın ilk olmasından kaynaklanıyordu. İçlerinde ne yaptığını biliyormuş gibi gözüken tek kişi, boğa sahibinin eşiydi. Ahırda önüne ot ve yem dökerken davrandığı haliyle yanına yaklaşmakta bir beis görmüyor, karşısındakinin asabi tavırlardan korksa da bunu dışa yansıtmıyordu. Bir kadın olarak onun boğayla kurduğu iletişime bakınca, çoğu boğa sahibinde varmış gibi gösterilen ama gözükmeyen sıcaklık hissedilebiliyordu. Etrafındakilerin ne dediğine pek aldırış etmeden, yapılması gereken bir işi layıkıyla yapma gayesini sergiliyordu. Bazen yorgun düştüğünden şikâyet etse de hayvana karşı onu hiçbir zaman sitemkâr görmedim. Elbette bu davranış tarzının şekillenmesinde, uzun yıllardır hayvancılıkla uğraşıyor olmasının da payı vardır lakin sabrın tükendiği noktalarda bile tevazua ayrılmış küçük bir yerinin olmasını açıklamak yine de zordur. Hayvanı bir sonraki güreş için hazırladığında artık iyice yorulmuş, geçişi kapattığı için kenarı çektiğimiz kaya parçasının üstünde dinleniyordu. Bir yandan sigarasını çekerken, "Şu iş bir bitse de rahata kavuşsam!" diyordu.

Kısa bir süre sonra alana çağrılan İsveç kırmızısı ve rakibi birkaç dakika arayla arenaya teşrif ettiler. Arenaya girmeden önce boğa sahibine son bir öğüt vermeyi ihmal etmeyen adam, "Boğanla konuş bak, hayvan seni dinliyor" dedikten sonra seyircilerin arasına karıştı. Tribünlerde hatırı sayılır ölçüde destekçisi bulunan siyah boğa avantajlı

görülse de İsveç kırmızısı "daha yerli" -sahibinin ve kendisinin buralı olması anlamında- olduğundan iş ciddiye binmiş görünüyordu. Karşılıklı poz kesmelerin sonunda boynuzlar çarpışmaya başladı. İsveç kırmızısı her bastırdığında birkaç adım geri kaçan siyah boğa kaybedecek gibi gözükse de atakları savuşturmada gayet başarılı olmuştu. İkinci kez yüklenen İsveç kırmızısının yanında bu kez sahibi de vardı. Alışılmışın aksine güreşen boğasını yalnızca izlemekle yetinen sahibi, suskun kalıyordu.

İlk güreşe kıyasla boğasıyla arasındaki mesafeyi kapatmış görünse de moralsiz olduğu izlenimine kapıldım. Sahiplerinin aksine boğalar sürekli hareket halinde, aralarındaki kozu bölüşmeye çalışıyordular. İlk güreşteki gibi yine sık sık dil çıkartan boğanın bu hareketini, İskep'ten güreş alanına kadar uzayan kilometrelerce yolu yayan çıkartılmasına bağlamak ihtimaller dahilindedir.[32] Üçüncü kez yakınlaştıklarında geriye doğru hızlı adımlar atmaya başlayan İsveç kırmızısı, bütünüyle kaçmaktan yana değilse de hakemlerin ortak kararıyla kaybeden taraf ilan edildi. Bir kaybedenden çok hükmen yenilen taraf olan boğa, var gücüyle böğürmeye başladı. Nitekim, görüntülediğim video kayıtlarını izlediğimde, kaybetmesine rağmen boğanın keyfi gayet yerinde görünüyordu.

Güreşi kaybeden akrabalarla beraber, köye uzanan yolun ayrıldığı kavşağa kadar yürüdükten sonra onları yolcu edip arenaya geri döndüm. Yeni bir güreş başlamışken anons kulesinden duyulan "Gazası mübarek olsun" sesi, askerde olan Artvinli bir hemşerinin kısa mesajına gıyaben söylenmişti. Mesajı okuyan dernek başkanı, -ki aynı zamanda cami hocası- Diyarbakır'da gireceği çatışmalar için onu, adeta "tek yumruk" bir destekten haberdar ediyordu. Kimi tribünlerden hocaya destek belirten nidalar yükselirken, arenadaki hayvanlara oldukça yakın düşen kimi kısımlardaysa hararetlenen güreşin etkisinde kalan suskunluk hüküm sürüyordu.

[32] Maden köyünün birkaç kilometre aşağısında bulunan "İskep", dışarıdan gelenlerin az olduğu, uzun süredir, "yerli" insanlarca mesken tutulmuş kırsal bir yerleşkedir.

Resim 21. Kadın boğa sahibi güreşi kaybetmeden önce hakemle tokalaşırken (Artvin, Murgul (Maden), 9 Haziran 2019, K. E. Keskin)

Resim 22. İsveç kırmızısı arenaya götürülürken (Artvin, Murgul (Maden), 9 Haziran 2019, K. E. Keskin)

1.3.4 Kafkasör

Festival arifesinde tası tarağı toplayıp Kafkasör yaylasına kamp kurmak için aile aracıyla yola çıktığımızda en aşağı iki gün gecelemek zorunda olduğumu düşünüyordum. Tek başıma idare etmenin güçlüklerini yıllar önceki alan deneyimimden tecrübe ettiğim için kardeşim de benimle kalacak, birkaç günlüğüne bana katlanacaktı.[33] Artvin yokuşunu tırmandıktan sonra Kafkasör yoluna saptığımızda yine asfalt ancak daha dar bir yola girmiş bulunduk. Kafkasör'e ulaştığımızda yüzlerce çadırın kapladığı sisler içerisindeki yayla -kimilerine göreyse mezra- insanı cezbediyordu.[34] Bir noktadan sonra tamamen çamura bulanan yollar gerçekten perişan haldeydi. Önceden gelmeyi akıl eden ilk kişi olmayacağımı bilsem de bu denli kalabalığın içine düşmeyi beklemiyordum. Çadır açacak güzel bir yer ararken tam anlamıyla bir keşmekeşin ortasına düşmüştük. Daha, üst yoldan alana giriş yaparken gözüme çarpan sıralı çadırların neyin nesi olduğunu anlamak için yanlarına indim. Köşede bekleyen, yaka kartlı kişiyle konuşunca, çadırların belediye tarafından tesis edildiğini ve 600 TL tutarındaki üç günlük kira bedelini ödemem halinde içerisinde sunulan birçok olanaktan yararlanabileceğimi öğrendim. Fiyatları daha makul bir seviyeye çekilmiş olsa en azından benim gibi dışarıdan ilk kez gelecekler için bir fırsat olarak görülmesi muhtemel bu çadırların dolmayacağına dair bahse girebilirdim -fiyatını öğrendiğim sıra yalnızca dört tanesi dolu görünüyordu.

Birinci gün güreşlerine ilgi beklediğimden yoğundu. Ağzına kadar seyirciyle dolu arenanın şekli, kısa saplı bir meşaleye benziyordu. Her iki kenarı çevreleyen tribünlerin

[33] Lisans bitirme çalışması dolayısıyla birkaç ay tek başıma kaldığım Yeniköy'de yürütülen alan araştırması için bkz. (Keskin, 2015).

[34] Kafkasör, Artvin il merkezine yaklaşık 10 km uzaklıkta bulunan, 1250 metre dolaylarında rakıma sahip bir yayladır (bkz. Ek 10.). Yayla adının nereden çıktığına dair farklı söylentiler bulunsa da bir tür birleşik kelime olarak, "Kafkas Yeri" anlamına geldiği düşünülmektedir (Coşkun, 2013, s. 148). Genya Dağı'na sırtını vermiş yaylanın ekosistemi içerisinde, festivalden dolayı tahrip olduğu saptanan birçok endemik tür yaşamaktadır (Yüksek, Cengız, & Yüksek, 2008).

üstü kapalıyken, arka planda kalan ve geriye doğru bir hayli uzanan büyük tribünün tavanı açıktı. Üstü kapalı tribünlerin arkasında kalan alanda, festival için kurulacak tezgahlara tahsis edilen; yine üstü örtülmüş yerler vardı. Yer sahiplerin çoğu önceden gelmiş olsa da et dönerlerden bazısı henüz kızarmaya başlamış gibiydi. Çadırların kurulduğu yukarı bölgeye göre daha planlı bir yerleşim düzeni çizen arena ve yakın çevresine emek harcandığı kesindi. Padokların bulunduğu yerin birkaç metre aşağısından kıvrılan yol geniş bir düzlüğe açılıyor, daha sonra üç ayrı kola bölünen başka bir yolu karşılıyordu. Ortadan gidilecek olursa, tuvaletlere, solda ve sağda kalan alanların her ikisi de boğa sahiplerinin kamp kurduğu kısmi düzlüklere uzanırken, sağ tarafa kalan alanın yukarısından tali yola geçilerek yayladan çıkış yapmak mümkündü.

Resim 23. Kafkasör'ün meşaleyi andıran görünümü (Artvin, Merkez (Kafkasör), 2016, S. İnal)

Karşımıza konumlanan hakem kulesi, önceki güreşlerden alışık olunduğu üzere anons kulesi olarak da kullanılmaktaydı. Arenaya giriş yapılan kısmın hemen dibinde; sol tarafta kalan anons kulesinin sağ yanından biraz ötede ayrılan tribünün ikinci katında dernek başkanları, alt katta ise jandarma ekibi oturuyordu. Bir anlamda locaya

benzeyen bu tribünün sağ yanından başlayan seyirci tribünü, basın tribünü ile bitişikti. Katıldığım güreşlerdeki diğer arenalarda, amatörce de olsa basına özel yer tahsis edildiğine rastlamamıştım.

Arenanın etrafını bir uçtan diğer uca değin kaplayan sponsor pankartları öncekilerle kıyaslanacak olursa, yerellikten kurumsallığa doğru kayan bir geçiş söz konusudur. İnşaat ve oto galeri şirketleri başı çekerken, onları otobüs ve tur firmaları takip etmekteydi. Gelmesi muhtemel turist sayısı tam bir muammayken, yatırımlar genellikle o yönde temelleniyordu. Turist sınıfına girip girmeyecekleri ayrı bir tartışmanın konusu olsa da güreşleri izlemeye gelenlerin önemli bir kısmı, yıllar önce Bursa, İstanbul, İzmir ve daha birçok farklı şehre göç eden Artvin halkıydı. Çevre il ve ilçelerden gelenlerde yok sayılmazdı elbette ama deyim yerindeyse, festival, kendi yağında kavruluyordu.

Bir müddet kendi aralarında tartışan hakem grubunu izledikten sonra, arkalarında kalan dev posteri fark ettim. Posterde yer alan kadın, siyah bir boğayı okşarken gülümsüyordu. Önceden yapılan güreşlerde boy göstermiş birçok boğayı yetiştirmiş ve şampiyonluklar elde etmiş birisiydi. Kafamı kaldırdığımda arenaya yeni giren siyah ve açık kahve tonlarındaki boğanın rakibi baştan aşağı kumral bir boğaydı. Kilitlenen boynuz pozisyonlarına rağmen karşılıklı gerilmeleri devam edince, birbirlerinin gücünü sınadıkları izlenimine kapıldım. Rakibin baskı yapması beklenen taraflarda baskıda bulunanın sürekli yer değiştiği güreşin seyri ilginçti.

Her geçen dakika şiddetini biraz daha artıran yağmurun iyiden iyiye hızlandığı dakikalarda güreşmekte olan boğalardan birinin sahibi, nedenini anlayamadığım bir şekilde sinirlenerek sopasını göstere göstere hakem kulesine doğru yürüdü. Zannediyorum anons kulesi de başta ne olduğunu kestirememiş olsa gerek sükûnet içerisindeydi. Yağmurun altında güreş devam ederken araya giren hakemlerden güreşi

kaybettiğini öğrenen adam çileden çıkmışa benziyordu. Hakemler ve boğa sahiplerinin yakınları vasıtasıyla sonlandırılan güreş, tarafların arenayı terk etmesiyle sonuçlandı.

Yavaş yavaş dinmeye başlayan yağmurun akabinde, festivali yüceltircesine birbirini yineleyen anonslar geçilmeye başlanmıştı. Kendisine en yakın festivalle arasında bir aya yakın süre bulunan Kafkasör, antrenmanı biten boğaların asıl müsabakalarına çıkacakları "er meydanı" olarak takdim ediliyordu.[35] Galibiyetin nerede olduğunun önemli görüldüğünü elbette biliyordum ama bu denli yüceltilmesi, diğer boğa güreşlerine -dolayısıyla festivallere de- şaka yollu göndermeler aracılığıyla bir çeşit had bildirmeydi. İl bazındaki diğer dernek yapılanmalarının neredeyse hepsi buradaki organizasyonu üstlenen derneğe bağlandıkları için yaptırımlarına da razı gelmekteydiler -şartnamede bahsi geçen kurallardan bilhassa doping kullanımının tespit edilmesi halinde uygulanacak olanların bağlayıcılığı düşünüldüğünde (bkz. Ek 3.).

Kısa aralıklı bir molanın ardından devam eden güreşlerde ilk iki kategori sonuçlanınca geriye "küçük orta" kategorisini tamamlamak kalmıştı. Sol yanıma düşen tribünleri gezerken, ıslanmamak için örtü altına sokulmaya çalıştığım her sefer boş bir yer bulmak nasip olmadı. Duyduğum son anons sesi, bu akşam yapılması planlanan "Resul Dindar" konserinden bahsediyordu. Konserin güreşlerden önce yapılmış olduğunu sandığım için biraz afallasam da fazla bozuntuya vermedim.

"Resul Dindar" konseri başladığında alanın ön sıraları epeyce boştu. Konser devam ederken şarkı arası verildiğinde, önceki yıllarda konsere çıktığını tahmin ettiğim Murat Göğebakan'ı öne sürerek yarı politik ancak üstü açık göndermelerde bulunan Dindar, kaç yıldan beri Kafkasör'e ilk kez gelebilme fırsatının henüz eline geçmesine

[35] Yine, karakucak ya da yağlı güreşlerde kullanılan bir terimin boğa güreşlerine atfı söz konusudur. "Er meydanı", *yiğitlerin* -yağlı güreşte pehlivanların burada ise boğaların- boy göstereceği düzlüğü tanımlamaktadır.

içerlemişti.[36] Kendi şarkılarının yanında ağırlıklı olarak Kazım Koyuncu'yla anılan şarkıları söylerken bir ara, "Cerattepe Geçilmez!" sloganını dillendirince büyük alkış topladı. Kafkasör'ün ardında kalan yukarı sırtta bulunan Cerattepe mevkiinden, Maden'de yapılan boğa güreşlerinin ana sponsoru "Cengiz Holding" tarafından altın madeni çıkartılmak istenmesine binaen bölge halkından yükselen karşı çıkışlar yıllardır farklı mecralarda sürekli gündeme gelmektedir. Cengiz Holding'den yıllar önce yine aynı bölgede altın çıkarmak için ruhsat alan "Cominco" şirketi ise, yürüttüğü denetimsiz faaliyetler nedeniyle kalıcı olmayı başaramamış, yerli halkın tepkisini çekmiştir (Gürses, 1997; Yılmaz, 2011, ss. 229-35).

Resim 24. Tribünler (sağda Boğacılar Dernek Başkanları) ve sponsor pankartları (Artvin, Merkez (Kafkasör), 29 Haziran 2019, K. E. Keskin)

[36] Göğebakan'ın dışında geçmiş yıllarda konsere gelen ünlü şarkıcılar arasında, "Teoman", "Gece Yolcuları" ve "Volkan Konak" gibi isimler de bulunur.

Resim 25. Sağda, adı pankarta yansıyan kadın ve önünde tartışan hakemler (Artvin, Merkez (Kafkasör), 29 Haziran 2019, K. E. Keskin)

Resim 26. "Resul Dindar" konseri (Artvin, Merkez (Kafkasör), 29 Haziran 2019, K. E. Keskin)

Resim 27. "Gece Yolcuları" konseri (Bilgin, 2005)

Ertesi gün çamurlu çukurluklara girmeden gezinmeye çalışırken, yolun karşı kıyısında tıkanan trafiğin içerisinde güçlükle park etmeye çalışan ambulans aracı görülmeye değerdi. Birileri alandan çıkmaya çalışırken diğerlerinin girmeye çalışması, zaten küçük olan yolu büsbütün tıkamıştı. Arabanın içerisinde canı sıkılan sürücülerin yerine kornalarıydı konuşan. O sırada güreşe götürülen siyah boğa, gürültüden rahatsız olduğunu belli edercesine kafasını salladı. Çamurda yürümeye devam ederken, köşede duran iki ayrı televizyon kanalının araçlarında canlı yayın hazırlığı yapılıyordu. İşin ilginci son birkaç saattir arenaya alınan boğalar güreşmek için pek de hevesli değillerdi. Kimisi güreşmeden galip ilan edilirken, kimisi de sırf daha az kaçtığı için hakem kararıyla bir üst tura yükseliyordu. Hayvanların burnundan tüten beyaz duman, yalnızca yorgun olduklarında değil, poz kesmeye başladıklarında bile gözlenebilirdi. Çamurlu ve ıslak zeminde teşvik için harcanan çabaların hayvanların direnci karşısında yetersiz kaldığını görebiliyordum. Bir taraftan yağmaya devam eden yağmur, öte taraftan neden güreşmediklerini sorgulayan seyircilerin uğultusu onları rahatsız ediyor olmalıydı.

Başlarda güreşmeyen boğaları korkutarak veya zorla güreşe sokma şansı, kategori yükseldikçe azalıyordu. Sözgelimi küçük ortada güreşen 450 kiloluk bir boğayla baş kategorisinde güreşen 700 kiloluk boğayı aynı kefeye koymak mümkün değildir. Kategori yükseldikçe, hakem ve boğa sahibinin karşı karşıya olduğu risk de artmaktadır. Tehlikelerin farkında olan tecrübeli boğa sahipleri, üst kategorilerde güreşen hayvanlarını mümkün olduğunca zorlamamaya çalışırlar. Çünkü boynundan veya kıçından hayvanı dürtüklerken kaçma şansını elde edemeyince olabileceklerin farkındadırlar. Onların aksine daha az tecrübesi olan ya da bu işe merak salmış, yeni yeni boğa güreştirmeye başlayan kimselerin teşvik için cesareti ekseriyetle daha fazladır. Boğasının altında kalan bir boğa sahibine rastlamasam da boynuz darbelerinden yakayı son anda sıyıran birçoğuna rastladım. Genellikle kafasını aniden döndüren hayvan, zorlamaya gelmek istemediğini bildirir ancak uylamaya devam ettikçe ya arenayı terk eder ya da rakibine saldırır. Her iki durumu gölgeleyen üçüncü bir ihtimal ise sahibine zarar verir. Saldırıp saldırmayacağı ile güreşip güreşmeyeceği, ağır çekimde izlenilse dahi yorum getirilmesi güç olan bir lahzada belli olur. Karar mekanizmalarını neyin tetiklediğini tartışırken, güdüleriyle hareket ettiklerini savunarak tamamen içgüdüsel davrandıklarını söylemek bana kalırsa kolaya kaçmaktır. Çünkü, içgüdüsel olarak eyleme geçen boğaların ne bir teşvike ne de bir sahibe ihtiyacı kalacaktır. Nitekim içgüdüsel olarak kendi aralarında zaten güreşmektedirler.

Güreşlerde başvurulan bir yöntem olarak “çekilmek” en son akla gelecek olan şeydir. Çoğu boğa sahibi, güreşi sonuna kadar götürmek ister. En son âna kadar kazanma umudu vardır. Boğaların çarpışmasına yakından tanık olan sahipleri, güreş bittikten sonra pek bir şey hatırlamadıklarını itiraf ederler. Birçoğu, güreşin video kayıtlarını temin ederek baştan izlemek ister. Kayıtları izleyince bile sahneleri tam olarak hatırlayamadıkları olur. Güreşen boğayı mücadeleye sürerken -teşvik ederken- yerinde

duran hafıza; hayvanlar güreşmeye başlayınca kaybolur. Anın heyecanını yaşayan boğa sahiplerinden bazısının hayvanıyla kurduğu diyaloglar bile unutulmuştur.

Tribünleri gezinirken anons kulesinden geçilen mesaj İngilizce olarak başka biri tarafından seslendiriliyordu. Farklı bir ülkeden geldiğini söyleyen gezgin, güreşleri izlemek için buradaydı. Güreşleri heyecan içerisinde izlerken şaşırdığını ifade ediyordu. Daha sonra mikrofonu devralan anons kulesi, buralara kadar geldiği ve festivale dair düşüncelerini bizimle paylaştığı için yabancı gezgine teşekkür etti. Akabinde kuleden ayrılan gezgin uzaklaştıktan sonra, "Cerattepe geçilmez, Artvin halkı yenilmez!" anonsu büyük alkış topladı.[37]

Uzun bir aradan sonra arenaya davet edilen boğalar güreşmeye devam ederken ani bir refleksle öne doğru yığılan siyah boğa hareketsiz kalınca rakibi bir an olsun dinlenmesine müsaade etmeden üstelemeye devam etti. Akabinde araya giren boğa sahipleri hayvanları ayırdıktan sonra çağrılan veterinerin müdahalesiyle ayağa kaldırılmaya çalışılan boğa dilini yutmuştu. Uzun müdahaleler sonucu dil geri çıkartıldığında hayvanın mecali tekrar yerine geldi. Kaybeden boğa ve sahibi alandan ayrılırken henüz ne olduğunu anlamadan bir tartışmanın içerisinde kendilerini buldular. Karşılıklı münakaşa neticesinde kısa sürede büyüyen sözlü tartışma, jandarmaların alana girmesiyle son buldu. Katıldığım festivallerin hiçbirisinde, gözaltına alınan ya da tartaklanan kimseye rastlamadım -ki bunlara yumruklaşmaya değin uzayan tartışmaların vuku bulduğu kavgalarda dahil.

Günler sonra güreşlerin video kayıtlarını izlediğimde, merhum insanlar adına güreştirilen iki boğa dikkat çekiciydi. Güreşleri çok kısa sürse de içlerinden birisi, daha

[37] Ormanlık alandan çıkartılmak istenen altın madeni dolayısıyla sürekli gündeme gelen Cerattepe ve Kafkasör'ün Artvin içerisindeki konumu bilhassa şehir kimliği ve ekolojisi bakımından kıymetli görülmektedir (Kurdoglu, Karaşah, & Yilmaz, 2009, s. 115).

önce pankartından bahsettiğim kadın adına güreştiriliyordu. Sonrasında yapılan güreşler, tahmin ettiğim gibi sakin -tarafların güreşe yanaşmadığı ya da ikisinin birden uzun süre boyunca poz kestiği şeklinde- geçmişti. Görebildiğim kadarıyla sert geçen ve yaklaşık on dakika süren bir güreş vardı. Onda da daha çok, tecrübeli hayvanların danışıklı dövüşünü akla getiren emareler saptadığımı zannediyorum.

Resim 28. Su bidonlarının tazelendiği çeşme ve çamura bulanmış yol (Artvin, Merkez (Kafkasör), 30 Haziran 2019, K. E. Keskin)

Resim 29. Bulutların gölgesinde Kafkasör (Artvin, Merkez (Kafkasör), 30 Haziran 2019, K. E. Keskin)

Resim 30. Boğa sahipleri arasında yaşanan gerginlik (Artvin, Merkez (Kafkasör), 30 Haziran 2019, E. Keskin)

Resim 31. Kafkasör'de duraksayan bir araştırmacı (Artvin, Merkez (Kafkasör), 30 Haziran 2019, E. Keskin)

1.4 Festivallerden Sonrası

Katılmayı planladığım son festival; Kafkasör'de bitince, boğa sahipleri ve güreşlere uzun süredir katılan seyircilerle görüşmeye devam ettim. "Yerli" olmama rağmen açılması güç görünen kapıların anahtarlarına kavuşmamda, Kafkasör ve Trapen festivalleri arasında kalan süre zarfında kurduğum tanışıklıkların büyük yararı oldu. Bahçede, ahırda, evde, kahvede ve sokakta devam eden görüşmeler, tüm güreşleri izledikten sonra birleştirdiğim alan notlarının arka planında gerçekleşiyordu.

Kısıtlı sürede ve maddi yetersizlikler içerisinde yürütülen bu araştırmaya mühim katkılar sunacağından şüphe duymadığım yaylacılık faaliyetlerine özel olarak katılamadığımı belirtmek gerekir. Yayla şenliklerine daha önceleri tıpkı boğa güreşlerine katıldığım gibi gitmişliğim vardı lakin o yıllarda henüz lise çağındaydım. Güreşler öncesi

antrenmanların yapıldığı ve hayvanların kilo kaybettiği bu yaylalarda sığırtmaçlarla yapılacak görüşmeler, araştırmayı birkaç fersah öteye taşıyabilirdi. Sınırlılıkların bilincine epeydir vardığımdan olsa gerek, çoğunluğu seyirci ve boğa sahiplerinden oluşmak üzere görüştüğüm hemen her insana yaylacılıkla ilgili en azından bir soru yönelttim. Kimisi yalnızca güreşleri izlemekten keyif alırken kimisi ise, hayvanları çobana emanet ettikten sonraki kısma karışmıyordu. Böyle olunca, verebilecekleri bilgi, ikinci veya üçüncü elden işitilen duyumların gölgesinde; karanlıkta kalmıştı. Alan araştırması böylelikle, ağırlıklı olarak orta yaşın üstünde yer alan ve çevresindekilerce boğa güreşleri hakkındaki tecrübesi değerli görülen, yaşını almış kişilerle devam etti.

Alan defterini burada kapatmak işime gelmese de diğer konu başlıkları altında yazacağım satırları, ait oldukları alan araştırması bağlamından kopartmamak için tekrara düşmemek lazım. Bahse konu satırlarda kendisine yer bulan epizotların çoğu, yarım kalan görüşmelerin temize çekildiği alan notlarından peyda olunmuştur.

BÖLÜM 2: ARTVİN'DE BOĞA GÜREŞLERİ

"[...] Otarın sığırlarınızı, çocuklar,
Eskiden olduğu gibi gene otarın,
Boyunduruk vurun boğalarınıza...
[...] Bir boğa da besleyin onun için,
Korku salsın boynuzu,
Tozu dumana katsın ayaklarıyla."

Vergilius
Sığırtmaç Türküleri[38]

2.1 Festivallerin Öncesinde Boğa Güreşleri

Sığırtmaçlar ve Yaylacılık

Deniz kıyısından içeri doğru gidildikçe kırık -sarp ve engebeli- araziye özgü yeryüzü şekilleri sergileyen Artvin'de, ardı ardına dizilen dağların arasında konuşlanmış yerleşim tipleri görürsünüz. Ağaçlar ve evler bazen birbirine o kadar yakınlaşır ki, gece geç saatlerde, verandanın birkaç metre ötesinde; ormanın kuytularında gezinen yabanilerin sesleri işitilir. İl merkezi de buna dahil olmak üzere, kırsal yaşam tarzının sirayet etmediği yerleşim birimi yok gibidir. Türkiye'nin birçok yöresinde olduğu gibi burada da eski kıymetine artık mazhar olmayan hayvancılıkla uğraşanların çoğunluğu, ticari bir kaygı gütmeden kendi ihtiyacını giderme derdindedir. Önceleri, toplu halde çobana emanet edilen hayvanların özel olarak tutulmuş bir bekçisi yoktur. İlkbahardan itibaren

[38] Kitabın çevirmeni Eyüboğlu, önsözde dile getirdiği üzere; Trabzon Maçka'da geçen çocukluk yıllarında, yaylalarda çobanlık yaparken söylediği türkülerin yankısını Vergilius'un şiirlerinde duyumsuyor (Vergilius, 1962, ss. 7-25).

dışarıda otlatmaya çıkartılan hayvanlar genellikle kendi kafalarına estiği gibi hareket ederler. Dağınık yerleşmenin yaygın olduğu bazı yerlerde ise, sırf otarmak için boş bırakılmış çeper altındaki çayırlıklar kullanılmaktadır.[39] Mera hayvancılığına dönük bu pratiklerin dışında bir de günümüzde esamesi pek okunmayan "yaylacılık" faaliyeti bulunur.

Görüştüğüm hayvan sahiplerine göre zaruri olsa da maliyeti ve emeği fazla geldiği için yaylacılığın cazibesi azalmıştır. Canlılığını koruduğu eski günlerde ise, kademeli olarak sürülen hayvanların dinlenmesi için küçük yaylalarda -kimi zaman mezralarda- mola verilirmiş.[40] Büyük yaylaya gitmeden önce verilen bu molalarda birbiriyle güreşe tutuşan boğaların kendi aralarında seçecekleri lider, yaylada geçen aylar boyunca sürüye hükmedecektir.[41] Farklı bölgelerden aynı yaylaya getirilen hayvanların birçoğu birbirini tanımaz. Bir nevi tanışma mahiyeti taşıyan ilk karşılaşmadan biraz sonra güreşe tutuşmak dikkat çekicidir. Sürüden yükselen çatlak sesleri bastırmaya gönüllü olan birisi mutlaka vardır. Kendi içlerinde ona başkaldıracak boğayı seçmekten ziyade, ilk harekete

[39] Hayvan otarmak için boş bırakılan çayırların birçoğu zaten tarıma elverişsiz olduğu için ister istemez bu amaca hizmet etmektedir. Vadi içinde tarımla uğraşan insanlar, dağların üst kısımlarında bulunan, görece verimsiz arazilerden bu şekilde yararlanır (Tolun-Denker, 1977, s. 42).

[40] Dinlenmek için ayrılan sürenin kesin bir saptaması olmamakla beraber, bir aydan daha fazla sürmediğini dile getirenler oldu. Kademeli olarak gerçekleştirilen yaylacılıkta, hem çıkışta hem de inişte uğranan ara obalar -Artvin özelinde mezralar- ve yayla kulübelerinde dinlenilir (a.g.e., s. 43). Bir durak noktası olarak Kafkasör Yaylası'nda verilen söz konusu moladan bahseden kaynaklar için bkz. (Bilgin, 2002, s. 79; Zaman, 2010, s. 228). Kıyı kesiminde ağırlıklı olarak küçükbaş hayvancılıkla uğraşan büyük sürü sahipleri de yine benzer bir faaliyet içerisindedir (Hatinoğlu, 2010, s. 110).

[41] A.g.e. Liderlik savaşımı için "kendiliğinden işleyen bir süreç" olduğu söylenen bu güreşlerde insan müdahalesinin olmadığı öne sürülürken doğallığa vurgu yapılmaktadır (Cengiz, 1996, s. 67). Doğal bir zemin olarak düşünüldüğünde ortada ne bir arena, ne bir organizasyon, ne de bir seyirci kitlesinin olması beklenir lakin görüştüğüm birçok boğa sahibi bu durumun aksini iddia ederek, bugünkü boğa güreşlerinin "barıştırma" gayesinden ortaya çıktığını söylediler. Büyük yaylaya çıkmadan önce tesis edilen ateşkes ortamı, yaylada geçecek birkaç aylık süre boyunca yaşanması muhtemel kazaların önüne geçilmesine imkân verir. Aksi halde sonu ölümle sonuçlanabilecek tehlikeli güreşlere -gerek yaylaya çıkarken kullanılan dar patikalardan gerekse yayladaki yüksek uçurumlardan aşağı düşme ihtimali gözetilerek- hazırlıklı olunması gerekir.

geçenin lehine işleyen kılgısal sürecin durağanları, güdülerden örülmüş bir pamuk ipliğine bağlıdır.

Mola yerinde -çoğunlukla mezra olarak tarif edilen yaylalara geçiş güzergahında- güreşen hayvanları seyreden sığırtmaçların olduğunu söyleyenlerin bir kısmı, güreşlerin zaten onlar tarafından tertip edildiğini ileri sürmektedir. Bu durumda, birden fazla sığırtmacın toplandığı mezrada bir araya getirilen boğalar, aynı yaylaya çıkartılacaktır. Kendi aralarında "tabiatlarının bir gereği olarak" güreşe durmalarından ilham alarak, büyük yaylaya götürmeden önce karşı karşıya getirilen boğalar, bir yerden sonra -neresi, meçhul- geleneksellik kazanan pratiğin yardımcı aktörleridir (Oğuzhan, 1986). Her yıl yapılmaya başlanan güreşlerin zaman çizgisindeki uzamı bulanıktır. Gelenekselliğe geçişin 1930'lu yıllarda gerçekleştiğini söyleyenler ağırlıkta olsa da kesin bir tarih vermek oldukça zor.[42] Zira yanlarında elzem ihtiyaçlarını giderecek eşyaların dışında bir de çoban köpeği bulunan sığırtmaçların göğüs gerdiği zor şartlar -ilkbahar mevsiminde nispeten soğuk ve yağmurlu günler- altında geçen zamanı kayda alan kimse yoktur.[43]

Çobanlara emanet edilerek gönderilen hayvanlarla çizilen ilk sekanstan sonra, önce çocuk ve yaşlılar, daha sonra ise ailenin geri kalanı yaylaya çıkar -bir zamanlar.[44] Söylenebilir ki, boğa sahiplerinden ziyade, sürüyü devralan sığırtmaçların güdümünde temelleri atılan ilkel boğa güreşlerinden yıllar sonra bugünkü güreşler ortaya çıkmıştır.[45]

---

[42] Çeşitli şenlik ve festivallerle başladığı söylenen etkinliklerin merkezinde boğa güreşleri yer almaktadır bkz. (Bahçeci, 1999, s. 417; Torun, 1998, s. 85).

[43] İlkbahar ve sonbahar mevsimlerinin sisli ve bulutlu geçtiği Artvin yaylalarında yağmurun eksikliğini hissetmezsiniz (Tarkan, 1973, s. 94). Genel olarak yıllık bir döngü içerisinde uzun geçen kış mevsiminde çobanların -küçükbaş hayvanlar için- yaşadığı zorluklara daha yakından bakmak için Chkhaidze'nin belgeselineine başvurulabilir (Chkhaidze, 1978). Artvin ile benzer iklim örüntüsü gösteren bugünkü Gürcistan topraklarında çekilen belgeselin ana teması, çoban yaşamı ve hayvancılık üzerine kuruludur.

[44] Hayvanlarla beraber terk edilen köye ancak yaz sonuna doğru dönülecektir (a.g.e.).

[45] Büyük yaylaya (Nakerav) önceden gönderilen hayvanlardan sonra giden köylülerin küçük yaylaya (mezraya) çobanlarla aynı zamanda gidip, hayvanları orada teslim ettiklerini aktaran Bilgin'in söylemine bakacak olursak, köylülerin tekrar köye dönmeleri gerekecektir (a.g.e. Bilgin, s. 80). Bu

Hangi hayvanların birbiriyle güreştirileceği noktasında, güdülenim hattında uzanan yetkesiz süreçte belki de ilk kırılmanın yaşandığı değişimin dışavurumu söz konusudur.

Boğaların kendi arasında gelişen iletişime çomak sokan sığırtmaçlar ya da boğa sahipleri kendi seyir zevklerine hitap edecek güreşleri tertip etmeye başlayınca, her ne kadar zor kullanılmadığı yönünde karşı çıkışlarla karşılaşsam da istem dışı vuku bulan eylemlerin –güreşe zorlamaktan kaçınarak, "zaten güreşeceklerdi" savına hitaben- boyunduruğundaki mücadeleler güdümlü hale evrilir. Ortaya çıkış anında seyir zevkine hizmet eden güdümlü güreşlerin daha sonra yumuşatılarak barıştırma güreşlerine dönüşümü dikkat çeker. Bunun bir yumuşatmadan ziyade zorunlu bir yaptırımın getirisi olarak okunmasını salık veren boğa sahipleri, "olur olmaz güreşen hayvanlar" için yaylaların son derece tehlikeli olabilecek uçurumlarla bezeli olduğunu söylediler. Güreş esnasında arkasını kollama şansı olmayan hayvanın, uçurumdan aşağı düşmesi halinde zayi olacağına şüphe yok. Özellikle, Yusufeli ve Borçka ilçelerinde bulunan yaylaların coğrafi yapısı, bu gibi kazaların yaşanmasına müsait uçurumlar içerir.

Artvin'de yapılagelen yaylacılığın sacayaklarından ikisini günümüzde boğa güreşleri teşkil etse de geçmişteki etkisi bu denli muazzam olmayan güreşlerin yerini, temel insan ihtiyaçları almaktaydı. Bahse konu yıllarda hayvancılıkla uğraşan hemen her köyün bir yaylası bulunurdu (bkz. Ek 11.). Yaylada geçen yaşam, genellikle aynı olay örüntülerinin değişik biçimlerde yinelenmesine benzemektedir. Kalınan yerlerin yapısı baraka tipli yerleşimleri andırsa da tepelerini örten bir çatıları (bedevre) muhakkak vardır. Sürü halinde gezen hayvanlar da gece olunca örtü altına alınırlar. Başlarından çoban eksik olmayan öküzler, uzunca bir süre karşı cinsten ayrı kalmaktadır.[46] Dişi hayvanların

durumda, sırf teslimat için mezraya çıkan boğa sahiplerinin, güreşleri eğlentiye dönüştürmek akıllarına gelmiş olabilir.

[46] Yaylada geçen aylar boyunca sadece hemcinslerinin yüzünü gören öküzler, gerek arena içerisinde, gerekse dışarıda otlarken, hemcinslerinin bir boşluğunu yakaladıklarında, arkalarından usulca

erkeklerden ayrıldığı pratiğin cereyan ettiği bu yerlere "öküz yatağı" denilir (a.g.e. Tarkan, ss. 98-99).[47] Artvinli yaylacılarla birçok ortak yaylayı paylaşan Hemşinlilerin konuşma diline "pornag" olarak geçen bahse konu toplanma alanlarına -öküz yataklarına- varmadan önce gerçekleştirilen güreşler süresince birtakım tecavüz vakalarının yaşandığı konuşulmaktadır.[48]

EŞCİNSEL BOĞALAR

BULUTLAR ÜLKESİ

CEMAL GÜLAŞ

Samistal Yaylası'ndaki boğalar, olmadık yerlerde kapışmaları için 'pornag' denilen bir sahada tutulurdu. Hayvanlar 'pornag'a giderken büyük bir düzlükte toplanır, kozlarını paylaşırdı. Asıl ilginci burada güçsüz ya da genç boğalar, diğer hemcinslerinin tecavüzüne uğrardı

Hemşin rotamızı belirlemiş, yol arkadaşlarıma Karadeniz'deki yaylaları anlatmıştım. Yanımdakiler bölgenin güzelliklerini seyrederken ben aynı zamanda geçmişimde de seyahat edecektim. Çünkü Samistal Yaylası benim dünya görüşümün oluştuğu yerdi.

Bu yayla, iki bin dört yüz metrede dağların arasında avuç içi gibi bir düzlükte mükemmel taş binalardan kurulu büyük bir yer. Orman kuşağındaki yaylalar, genellikle tek köye aitken Samistal birkaç köyün ortak yaylasıdır ve oldukça kalabalık bir yayladır. Yaylada yaklaşık iki yüz ev vardır. Her evin bir ya da iki tane boğası olurdu. Bu da yaylada en az iki yüz beşili boğanın otlaklarda serbest dolaşması demekti. Boğalar ayrı ahırlarda yetiştiği için her boğanın sürü güdüsü olurdu. Bu da her boğanın kendi sürüsünü korumak için diğer boğalarla kıyasıya kavgaya tutuşmasına sebep olurdu. Tüm hayvanlar, olmadık yerlerde kapışmaları için yaylanın otlaklarından uzakta başlarında bir çobanla birlikte 'pornag' denen bir sahada tutulurlardı. Bu hayvanlar "pornag'a giderken önce büyük bir düzlükte toplanır, burada kozlarını paylaşmalarına izin verilirdi. Saatlerce süren dövüş sonrası grubun lideri belli olurdu, tüm sürü bundan sonraki günlerde onun sevk ve idaresinde iki aya yakın bir süre otlakta kalırdı. Bazen grubun liderinin, otomatik olarak bir yıl önceki şehlıvanın olduğu da olurdu. Ancak bu sefer de ikincilik, üçüncülük hatta sürünün tüm hiyararşik yapısı için dövüşler gün boyu sürerdi. Başka ilginç bir konu da düzlükte güçsüz ya da genç bazı boğaların diğer boğaların tecavüzüne uğramalarıydı. Normalde istek taşımayan dişi ineklerle birlikte olmayan boğaların hangi güdüyle çelimsiz ya da genç boğalara tecavüz ettiğini hâlâ merak ederim. Tecavüze uğrayan boğalar genellikle dövüşlere katılma arzusu taşımayanlardan ya da 'pornag'a o yıl ilk kez getirilen boğaların arasından çıkardı.

YIKANMAZSAK ÖLMEYİZ

Ankara'daki Bulvar Palas'ta toplanan Hemşin Derneği üyeleri gidercek havaya giriyordu ama yine de ortama aykırı beklentiler yok değildi. Konu dönüp dolaşıp temizlik, banyo gibi sorulara kaymaya başladı. Ben 'bir hafta yıkanmadan kimse ölmez' dedim. Önce inanmayan gözlerle baktılar bana, ancak ben şaka yapmıyordum.

Bir de dağlar şehir gibi değil, hele kışın daha da temiz. Bu nedenle şehirdeki kadar banyo yapmaya ihtiyaç duymuyor insan. Ayrıca küçük bir kaptaki sıcak suya batırdığım havlu parçası temizleme işini görüyor. Başka biri 'Ben banyo yapmadan duramam' dedi. 'Tüm göller bizim yeter ki hava izin versin. Ya da dönüşte Ayder'de kalacağız o zaman kaplıcada doya, doya yıkanırsınız' dedim.

İleleyen saatlerde hareket tarihimizi 19 Ağustos olarak belirledik. Doruk elimizde kalan isimlere benim davet ettiğim arkadaşlarımın isimlerini ilave ederek uçak rezervasyonlarını yaptırmayı üstüne aldı. Bundan sonrasını ben de merak ediyorum. Tarafsız kalabilmek için yolculuk izlenimlerini bu organizasyon için 10 yıl sabreden sevgili Neslihan'ın not defterinden takip edelim. Eminim bu notlardan ben de bölgeyle ilgili yeni şeyler öğreneceğim. Eğer yazının tamamını ben yazmaya kalkarsam yazı yıllarca sürebilir, çünkü burası Bulutların Ülkesi, Bulutların Ülkesinden Geliyorum!

Neslihan'ın not defterinden

Çamlıhemşin'in, Fırtına Deresi üzerindeki taş köprünün resmini ilk nerede gördüm hatırlamıyorum. Görür görmez aşık oldum. O ilk resmi hangi gazeteden ya da mecmuadan kestiğimi bilmediğim halde hep okuduğum bir kitabın içinde pager olarak sakladım. Afrika, Brezilya, Maldiv vs. gittim, gezdim ama hep aklımda o resim kaldı. Bir de resmi çeken isim: Cemal Gülaş; Atlası diye bir dergi çıkmaya başladı. Yıllarca devamlı aldım. Orada maceracı bir adam, inanılmaz güzel fotoğraflar çekiyor, yazıyor. Okuyorum, kimdir neyin nesidir bilmeden....

Günlerden bir gün arkadaşımız Cengiz, bir Şapanca sabahı elindeki dergiyi göstererek "Orada yazan Cemal Gülas benim arkadaşım" diyor. Pek de inanmıyorum. Adam dağlardan inmiyor ki arkadaş olabilsinler, eh Cengiz de pek dağlara çıkmıyor (kayak haricinde).

Daha sonra yine bir Şapanca hafta sonunda Cengiz, Cemal'in geldiğini söylüyor. Sonra bize getiriyor, hatırladığım belki bir yarım saat oturup öyle böyle tanışıyoruz. O da etten, kemikten!

Sonra yıllar geçiyor, nedense Atlas'ı eskisi gibi devamlı almıyorum, ilgimi çeken kapak yazıları olduğunda alıp bakıyorum. Cemal Gülas herhangi bir isim artık ama Çamlıhemşin, o resim hâlâ kitap arası. Birgün bir arkadaşımdan (Hande) Cemal'in kitabının çıktığını duyuyorum. Karadeniz'i anlatıyormuş. Sonra aklıma Cengiz'in arkadaşı olduğu geliyor. Seneler geçerken laf arasında Cemal'in hem de Çamlıhemşin'li olduğunu öğreniyorum. Oralardanmış. 10 yıl sonra teklif: Cengiz'den geliyor Çamlıhemşin yaylalarına hem de Cemal Gülaş'la gidermiş! Herkes çok heveslı, isimler yazdırılıyor, aşağı yukarı 20 kişi filan. Ancak günler geçtikçe sayı azalıyor, sonunda 5 kişi kalıyoruz. Kiminin gerçekten işi çıkıyor kimi bu tür bir seyahati macera olarak görüyor. Allah, Allah tek çılgın biz miyiz? Bir ara kendime soruyorum 'Tek kız ben miyim?' Neyse Zeynep'in de geleceğini öğreniyorum. Çadırlar alınıyor, hazırlıklar filan. Bir gün Cemal'in evine gidiyoruz Doruk'la. Salonda çadırı kuruyorlar, içine giriyorum oh çok rahat. Bu arada 'Bulutların Ülkesi' adlı kitabını hem de imzalayıp veriyor. Derken gitme günü geliyor, gülme kırılı içinde!

YARIN: HAYALİMDEKİ YERDEYİM

Resim 32. Tecavüz vakalarının aktarıldığı yazı dizisi (Gülas, 2004b)

Tercihen sarp kayalıkların bucağına açılan öküz yataklarında, farklı sürülerden yaylaya çıkartılan boğalar birbirinden ayrılarak, başboğalar arası rekabetin önü alınır (Ulusoy & Altun, 2005, s. 74). Sürü içerisindeki lider boğanın farklı bir sürüden gelen başboğa ile karşı karşıya kalması durumunda kavgadan çekinmediğini söyleyen Ulusoy,

yaklaşarak üzerine atlarlar. Tipik bir çiftleşme eylemi olarak okunacak bu davranışın, kendi halindeki güdülerle bağdaşmadığı kanısındayım.

[47] Dağlarda rüzgarlara karşı korunaklı ve kuytu -giriş ve çıkış için tercihen tek bir açıklığa sahip- otlak alanları, "öküz yatağı" olarak adlandırılır (Ünsal, 1999, s. 415).

[48] Gülas'ın yazı dizisinde, yaylaya çıkartılan ineklerden ayrı tutularak "pornag" denilen alanlarda otarılan öküzler, tıpkı Artvin'de olduğu gibi kademeli bir sürece tabi kılınarak, farklı öküz yatakları arasında, çobanların gözetiminde tavlanmaya -kilo ve güç kazanmaya- bırakılırlar (a.g.e. Gülas, s. 6). Bu sürecin öncesinde bir araya toplanarak güreşe teşvik edilen boğaların arasında yaşanan tecavüz vakaları açıklanırken, normalde istek taşımayan ya da ineklerle herhangi bir çiftleşme girişiminde bulunmamış boğaların, pornag'a ilk kez gidecek olan genç ve çelimsiz boğalara saldırdığının altı çizilir (a.g.e.).

"doğal" olan boğa güreşlerinin, ilk bakışta öyle gözükmüş olabileceği üzerinde fikir yürütmeme ön ayak olmuştur (a.g.e., s. 75).[49] Ahırın dışında; açık havada olmalarını, kendilerine sunulan bir nimet gibi kabul ettiğimizde, onları sürekli gözeten; velinimetleri çobanlar başka bir açıdan pekâlâ gardiyanları da olabilir. Nitekim bu işi bir gönüllülük esasından ziyade, aldıkları ücret karşılığında ifa ederler (a.g.e. Bilgin, s. 80).

Buraya kadar tasvirine yeltendiğim yaylacılık örüntüsünü, önemli ayrıntılarıyla birlikte kitabında işleyen Ünsal'ın 20. yüzyılın ilk çeyreğine ilişkin son derece kıymetli gözlemlerine baktığımızda Artvin'de yapılan boğa güreşlerinin mahiyetini kavramak mümkün olacaktır (Ünsal, 1999). Ardanuç'un Bice (Tütünlü) köyünde yapılan yaylacılık faaliyetinde, öküz yatağına çıkartılacak hayvanlar öncelikle Sakılde'ye götürülerek, buradaki öküz yataklarında bir müddet -15 ila 20 gün arası- bekletilirmiş (a.g.e., ss. 50-51).[50] Sakılde'de bir araya toplanan hayvanlar arasında ilk gün yapılan boğa güreşlerinin hafızasına kazındığını ifade eden yazar, boğaların yanlarına sadece sahiplerinin yaklaşabildiğini söylemektedir (a.g.e.).

Henüz yaylaya çıkarken verilen kısa soluklu molalarda -boğalar, öküz yataklarına gönderilmeden önce gerçekleştirilen yayla yolculuğu boyunca yüklerin taşınmasında araç vazifesi görüyordu- aynı sürüden boğaların kendi aralarında eğlenme amacıyla yaptıkları güreşlerle, iki pehlivanın, güreş meydanında seyirciyi eğlendirmek için tutuştuğu "peşrev güreşini" yakınsak kılan yazar, şaka yollu yapılan bu güreşlerde, hayvanların boynuzlarını kullanırken çok ustalıklı davranarak, gerçek güreşlerde olduğu

[49] Sürüler arası rekabet ve çiftleşme mücadelesinin sergilendiği boğa güreşlerine yakın düşen benzerlikleriyle deve güreşlerinde de benzer bir liderlik savaşımından bahsedilmektedir (Ertürk, 2017, ss. 45-46).

[50] Doğu Karadeniz ve Kuzeydoğu Anadolu bölgelerinde yaşayan halk tarafından yürütülen yaylacılık faaliyetlerinin mazisinin çok eskilere uzandığını kaydeden Ünsal'a göre, diğer hayvanlardan ayrı olarak dağlara; *açık hava tesisi* niteliğindeki öküz yataklarına çıkartılan öküzler, buralarda dinlenerek, daha iyi beslenme imkanına kavuşurlar (a.g.e., ss. 210-11).

gibi birbirlerine zarar verme amacı gütmediklerinin altını çizer (a.g.e., s. 125).[51] Ona göre, hayvanlarda mevcut sevinç ve keder duygularının tezahürü boğa güreşlerinde yaşanır: Bir güreşin ardından yenen boğa, *bu galibiyetin büyük sevinç ve gururunu,* art arda bağırışlar ve güreş meydanında mağrurane dolaşmaları ile sergilerken yenilen boğa ise, *süklüm-püklüm bir şekilde adeta seyircinin gözünden kaçar; üzüntü içerisinde ortalıktan kaybolur ve gözlerinden oluk oluk yaşlar boşanır* (a.g.e., s. 126). Kitapta, hayvanlarda gözlemlenen bu denli yoğun bir duygulanımın tezahürüne belki de delil olarak sunulan Polat boğanın hikayesine yer vermek niyetindeyim:

> *Bedevre (çatı malzemesi) yüklü kızaklarla köye doğru yol alan öküzler, dinlenmeye koyuldukları sıra çevre otlaklarda otarılan başka bir köye ait öküz sürüsünün seslerine kulak kesilirler. Pür dikkat seslere odaklanan hayvanların arasından 'Polat' isimli boğayı tasvir eden Ünsal, onun iyi güreşen bir hayvan olmasının yanı sıra 'boyunduruğa koşulan bir öküz' olduğunun altını çizer.[52] Yakınlarındaki sürüye kulak kesilen Polat, daha fazla dayanamayarak sürü lideriyle güreşe tutuşur. Uzun süren çatışmanın sonunda Polat yenilmiş, son derece üzgün olarak öküz sürüsünden uzaklaşırken gözlerinden iplik iplik yaşlar akmaktadır. Geceyi ahırda geçiren Polat, halen yenilginin şokundan sıyrılamamıştır. Sabah erkenden kaçarak, önceki gün karşılaşılan sürünün öküz yatağına doğru hareket eder. Oradaki çobanların anlattığına bakılırsa; henüz öküz yatağında beklemekte olan öküzlerin içerisine dalarak hasmını bulduğunda amansız bir güreş başlamıştır. Çetin geçen güreşin sonucunda bu kez galip çıkan tarafta yer alan Polat boğa,*

[51] Bahsedilen durumun bir benzeri de Kafkasör'de yaşanır: *"Sahipleri tarafından meydana getirilen boğalar, önce bağırır, eşinir, böyrüşür, boynuzlarıyla toprakları yırtar tozutur… Böylece rakibine meydan okuduğu gibi onu korkutmaya çalışır. Bu davranışı kıspetli pehlivanların meydanda peşrev yapmasına benzer (İlker, 1992a, s. 153)."*

[52] İlk bakışta "boğa" ve "öküz" sözcükleri arasında herhangi bir farklılık yokmuş gibi gözükse de, modern tarım araçlarından yoksun olunan geçmiş dönemlerde boyunduruğa koşulan -tarlayı sürmek, ormandan odun, kereste ve ot taşımakta araç olarak kullanılan- hayvanlara "öküz" denilirken, yalnızca güreştirmek ya da sürü liderliği (başboğa) için yetiştirilenlere "boğa" denilmektedir.

hezimete uğrayan rakibinin peşine düşmeden sürü içerisinde rahat rahat dolanarak onun kaçışını izlemiştir. I. Dünya Savaşı öncesinde gerçekleşen bu olay, hayvanlarda his ve gururun ne denli önemli ve güçlü olduğunun kanıtı olarak gösterilir (a.g.e., ss. 126-29).

Yaylada geçen ayların ardından nihayet eve dönme vakti geldiğinde, tıpkı çıkarken olduğu gibi inerken de mezraya uğranır. Yaylacılıkla uğraşan köy halkı için öküzlerin taşıdığı önem, Ünsal'ın şu cümlelerine yansımıştır:

"Bütün yayla eşyası ve Bilbilan'dan getirilmiş olan yağ, peynir, lor ve süzme gibi ağartılarınızı kızaklara yükler, evin ekmek teknesi ve can simidi olan vefakâr öküzlerinizi kızaklara koşar, köyün yolunu tutarsınız (a.g.e., s. 146)."

Bu aktarımdan anlaşılacağı üzere, önceleri yalnızca güreşler için yetiştirilmeyen boğalar, evin geçim kaleminde önemli bir rolü üstleniyordu. Bugün, kaybettiği bir güreş sonucu kasaba gönderilen boğaların geçmişteki rolleri değişim geçirmiştir.[53] Oysa ki günümüzde iddia edilen şey; "geçmişteki güreşlerin doğal formunun muhafaza edilmesi" suretiyle geleneğin sürdürüldüğüdür. Değişimin varlığını olanca şiddetiyle hissetmek için, *Aşağı Maden* köyünün monografisini kaleme alan Osman İlker'in Kafkasör ziyaretindeki gözlemlerini önemli buluyorum:

"Nihayet başboğa belli olur. Güreş bitmiştir. Semtler, köyler, taraf tuttukları galip gelmişse neşe ve kıvanç içinde geri götürürlerken, umutlarını, sevinçlerini boşa çıkaran boğaları hemen orada pazarlığı bitirip kasaba teslim edişleri hazin bir manzara oluşturur. O güzelim boğaları kasabın satırı altına yatırmak insanoğlunun acımasızlığının bir belgesidir (İlker, 1992a, s. 153)."

[53] Güreşlerde girilen iddialaşmanın bir sonucu olarak kaybeden tarafın aşırı derecede üzüldüğünü ve yenilgiyi sindirememesinden dolayı boğasını kasaba sattığını ya da bizzat kendi eliyle kestiğini aktaran Tokdemir, kazanmak ve kaybetmek arasındaki farka dikkat çeker (Tokdemir, 1993, s. 186).

Kazanan boğa ödülü aldı kaybeden mezbahaya gitti

200 bin lira ödüllü Artvin Boğa Güreşleri'ne 38 boğa katıldı

Boğalar kafa kafaya vuruşurken, izleyenler "Ole..."

Artvin'in Kafkasor yaylasında on yıldan beri her yıl yapılan geleneksel Boğa Güreşleri bu yıl büyük ilgi gördü. Artvin ve yöresinden binlerce kişi, denizden 2250 metre yükseklikte bulunan Kafkasor yaylasına doluştu. Artvinliler "Kafkasor Boğa Güreşleri"ni iki yıldan bu yana festivale dönüştürdüler. Üç gün boyunca 38 boğanın güreşi zevkle izlendi. Boğalar, birbirleriyle boynuzlarını vekafalarını tokuşturarak güreştiler. Alanı terk ederek kaçan ve

Resim 33. Güreşi kaybettiği için mezbahaya gönderilen bir boğa (Doruk, 1984)

Başarısızlığının bedelini bıçak altına yatarak ödedi

"Altun-2" için döğüş gerçekten "ölümüne" oldu. Artvin'in geleneksel Kafkasör Festivali'nde "Altun-1"e yenilen Altun-2, başarısızlığının bedelini bıçak altına yatarak ödedi. Söz konusu olan, Kafkasör Festivali'nde 14 bin nüfuslu Artvin'in nüfusunu 30 bine, heyecanı da doruğa çıkaran boğa güreşleri. Festival'de boğa güreşine ilgi büyük. Boğa sahipleri hayvanlarının güreşi kazanması için ellerinden geleni yapıyorlar. Rakibini yenerek muhtemelen onun akıbetine uğramaktan kurtulan Altun-1'i, sahibi İbrahim Tavşancıoğlu aylardır kuru üzüm,bal, yumurta ve sütle beslemiş. Sonuçta istediği prestiji kazandı Tavşanoğlu 80 bin liralık ödülü de aldı. "Ama", dedi, "yaptığım masraf 500 bin, aldığım ödül 80 bin". 800 kiloluk Altun-1'e yenilen Altun-2'nin sahibi Mehmet Uğur'un güreş sonucuna tepkisi daha farklı oldu. Uğur, Altun-2'nin sadece güreş hayatına son vermekle kalmadı, mağlup boğa neye uğradığını anlamadan kesilip afiyetle yendi. (Fotoğraf: ZAFER YILDIZLI/Artvin)

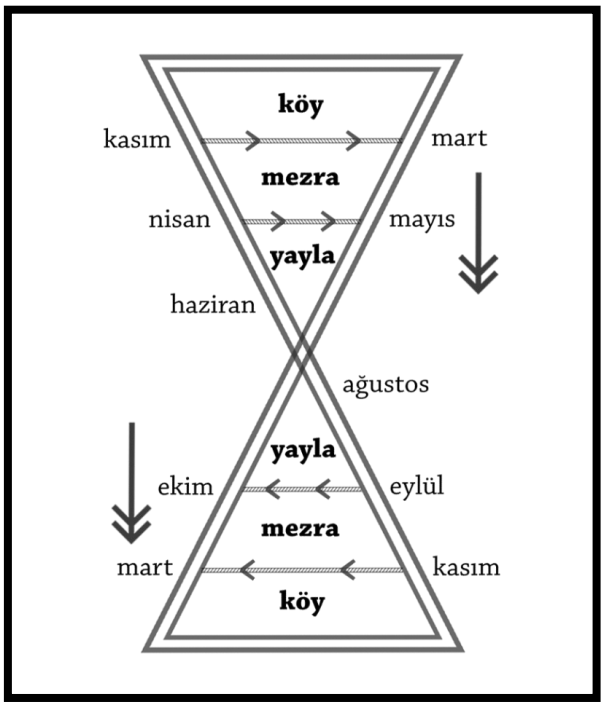
Resim 34. Kaybettiği güreşin sonunda kesilen bir boğa (Yıldızlı, 1983)

Öküz yatağında kalınan süre zarfında sürüye gözkulak olmakla mükellef başboğaların, geceleri öküz yatağının etrafında, kafaları çıkışa dönük olarak, herhangi bir saldırı ihtimaline karşı teyakkuz halinde beklediklerini söyleyen Ünsal'ın ilk gençlik yıllarında gittiği Eğripınar öküz yatağına ilişkin gözlemleri önemlidir:

Kendi hayvanlarına tuz yalatmak için bir başına, Eğripınar öküz yatağına çıkan yazar, en aşağı beş saatlik yolculuğu göze almıştır -kesintisiz yokuş yukarı. Zorlu yolculuğun

neticesinde oraya ulaştığı zaman 1500 civarı öküzün bir araya toplanmasıyla oluşmuş mahşeri kalabalığı kucaklar. İçlerinden bazı öküzlerin birbiriyle şaka yollu güreştiklerini fark eder. Bahse konu güreşlerin son derece kontrollü -zarar verme amacı olmadan- bir şekilde geçtiğini söylemesi ise ayrıca önemlidir (a.g.e., ss. 239-53).

Ünsal'ın öküz yataklarına dair anlatısı daha çok Samushar (Irmaklar) köyü üzerine temellenirken, köyün kullanımına ihdas edilmiş, "Hanmeşesi, Yığılı Dağı, Yaylanın Önü, Karavat ve Eğripınar" öküz yatakları arasında dönüşümlü -iki haftalık periyodlar halinde yataktaki otun bitmesine bağlı olarak- bir otarma faaliyeti söz konusudur (a.g.e., ss. 256-57). Öküz yatakları ve mezralar birbirinden uzak alanlara kurulmuş olsa da öküzlerle birlikte haneye ait diğer hayvanların çıkartıldığı ilk durak noktası mezradır. Öküzlerin bir çoban nezaretinde, öküz yataklarında izole olarak geçirecekleri günler genellikle, bu mezralardan büyük yaylalara çıkış sürecinin ardından başlamaktadır. Sürecin vuku bulduğu aylar içerisindeki yıllık döngü şu şekildedir:

Şekil 1. Aylara göre yaylacılık döngüsü

Öküzler dağa -öküz yatağı- çıkartılmadan önce; henüz ilkbahar mevsimi devam ederken, toprağın ekime elverişli yumuşaklığa eriştiği vakitlerde tarlaların koşulmasında kullanılır (a.g.e., ss. 413-14). Akabinde mezraya ve yaylaya çıkış sürecinde yüklerin taşınmasında da kullanıldıktan sonra göç kafilesindeki diğer hayvanlardan ayrılarak, ortaklaşa tutulan çobanlara teslim edilmek üzere dağlara; öküz yataklarına çıkartılırlar (a.g.e., ss. 414-15).[54] Topluca çıkartılan öküzlerin birleştiği alanlarda kimi zaman aynı nahır (öküz sürüsü) içerisinden kimi zamansa başka nahırların boğalarının arasında vuku bulan güreşler oldukça sert ve kırıcı geçmesine rağmen başboğanın belirlenmesi için buna göz yumulur (a.g.e., ss. 292-93).

Öküzlerin çobanlara teslim edilmesi sürecine iştirak eden büyük yaştaki erkek çocukların yaylada kaldıkları süre boyunca ilgi gösterdikleri, iki yaşın üstündeki boğalar, onların tahayyüllerinde, ileride yapacakları muhayyel güreşler vesilesiyle galibiyet elde etmesi muhtemel "güreş boğaları" olarak canlanmaktadır (a.g.e., ss. 312-13). Bu bağlamda 1920'lerde Hanmeşesi öküz yatağına hayvanlarını çıkaran yazarın gözlemleri dikkat çekicidir:

> *"Birçoğu sahibine yabancı, hatta düşman gözü ile bakıyordu. Sanki bir yıl önce bu yatak yerinde bir arada yatmamışlar ve iki ayı aşkın bir süre bu yaylalarda birlikte ot otlamamışlardı. Birbirlerine üstünlüklerini güçlü seslerle haykırıyor, ön ayaklarıyla toprakları eşeliyor, sivri boynuzlarıyla tümsekleri yırtarak güreş arzularını ortaya koyuyorlardı. Bir kısmı birbiri ile çatışıyor, kısa süren bir güreşten sonra birinin yenilgiyi kabul etmesi ile düşmanlık sona eriyordu (a.g.e., ss. 418-26)."*

[54] Yaklaşık üç aylık süre boyunca sadece öküzlere bakmakla yükümlü çobanlarla önceden anlaşılıp, sözlü bir anlaşmaya varıldıktan sonra köy halkı için *en değerli* hayvanlar olarak gösterilen öküzler sığırtmaçlara teslim edilir (Bayraktar, 2015, ss. 316-17).

Resim 35. Şavşat'ta yayla göçü (Bilir, 2012)

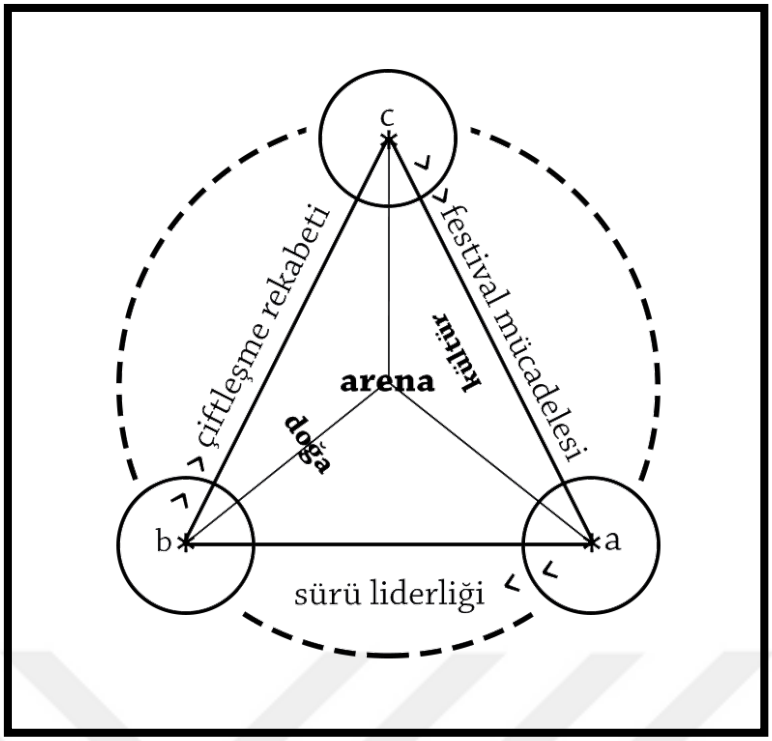
Öküz yataklarında geçen aylar boyunca hemcinsleriyle bir arada bulunacak olan öküzlerin çiftleşme dönemine rastlayan günlerde gerçekleşen sert güreşlerden bazısı ağır yaralanmalarla sonuçlanabilir (a.g.e., s. 318). Öküzlerin ayrı tutulduğu bu yatakların, diğer hayvanların barındırıldığı yaylaklardan uzak ve izole olmasının arkasında yatan nedenlerden ilk akla geleni; ineklere sataşma ihtimali olarak öne çıksa da, küçükbaş hayvanların otlatıldığı yerlerde öküzlerin katiyen otlamamaları da kendi başına önemli bir etkendir. Zira "93 Harbi" olarak nam salan, 1877-1878 yıllarına rastlayan dönemde Osmanlı ve Rusya arasında yaşanan savaştan sonra atıl duruma düşen yaylaların -muhacirliğe gitmek durumunda olan Samushar (Irmak) köylüleri bağlamında- kitapta küçükbaş hayvancılıkla uğraşan "Karaçadırcı Eşair halkı"[55] olarak aktarılan göçebe topluluğun denetimine geçmesiyle beraber ortaya çıkan anlaşmazlıklar -muhacirlikten dönen köylülerin eskiden olduğu gibi hayvanlarını emanet ettiği

[55] *Karaçadırcı* ya da *Kara-çadırlı* olarak aktarılan göçebe topluluk, bu yaylalar üzerinde öteden beri hak sahibi olduklarını iddia ederler (Özder, 1996, s. 4151).

çobanların, öküz yatağını sahiplenen Hemşinliler tarafından dövülmesi ve akabinde öküz yatağına çıkan köylülerin Hemşinlileri tekme tokat kovması- kısa süre sonra mahkemeye taşınmıştır (a.g.e., ss. 258 ve 444-45).

Öküz yataklarına çıkartılan hayvanların teslim edildiği çobanlar, yalnızca erkeklerin arasından seçilir. Boğa güreşlerinin henüz bir festivale dönüştürülmediği 19. Yüzyıl ve öncesinde, kendi içerisinde kapalı; cinsiyete özgü bir yapıda başlayan güreşler ne zamandan sonra; seyir zevkinin kadınlarla paylaşıldığı *karakucak* güreşlerine benzer bir form aldığında, kademeli olarak başlayan çoksesli eğlentilerin temelleri atılmıştır. Bu minvalde, besleyicisinin kadın ancak, önemli ve hayati bir süreç olarak görülen "tavlanma" aşamasında çobanın öne çıktığı hazırlık boyutu çok yönlüdür. Nitekim öküz yataklarındaki sürülerin içerisinde bulunan öküzler, bir süreliğine de olsa sahiplerinin gözetiminden çıkarak, açık alan denetimine tabi kılınmaktadırlar. Bugün yapılan festivallerin atası olarak gösterilen güreşler işte bu denetimli özgürlük zemininde kendi iradelerine sahip hayvanlardan ilham alınarak yeniden inşa edilmiş olmalıdır.[56] Bir anlamda, doğadan alınan kurulu gerçekliğin kültür güdümünde yeniden işlenmesi söz konusudur. Dönüşüme binaen gerek mezralarda gerekse öküz yataklarında güreşe tutuşan boğaların geçmişteki mücadelesi iki yönlüyken, bugünkü festival ortamında gerçekleştirilen boğa güreşleri tek yönlüdür:

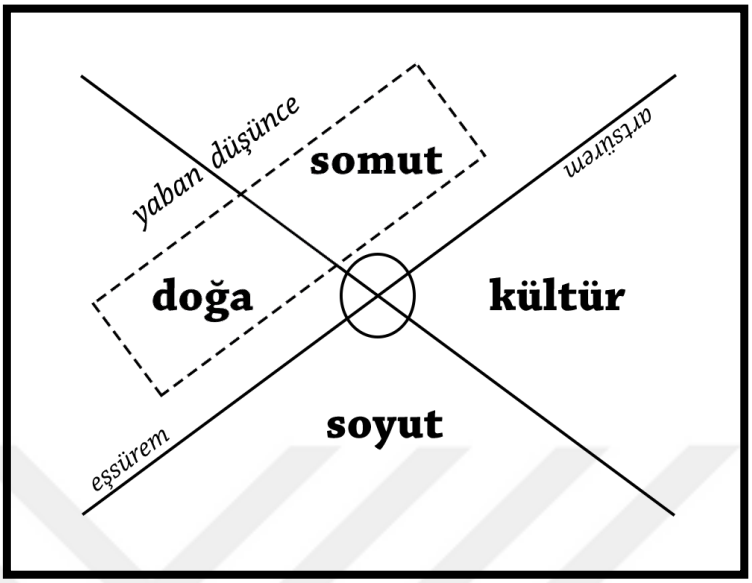
[56] Kendi başlarına otlamakta serbest bırakılan hayvanların özgürlüğünden bahsederken, ineklerden izole kılındıkları için, içerisinde bulundukları alanın sınırları yine insan denetimine tabidir.

Şekil 2. Doğa ve Kültür arasında salınan boğa güreşleri

Arena çevresinde perdelenen, doğa ve kültür arasında ortaya çıkan bağıntıya baktığımızda, Lévi-Strauss'un *Yaban Düşünce*'de dile getirdiği "doğal türler dizgesi" ve "üretilmiş nesneler dizgesi" arasında ortaya çıkan birliktelik sayesinde aşılan doğa ve kültür karşıtlığı tek eksenli bir sürece doğru evrilmektedir (Lévi-Strauss, 1994b, ss. 160-61). Tıpkı, *doğru bir kültürü yanlış olarak doğallaştıran* kastlar gibi boğa sahipleri de kendi müdahalelerinin sonuçlarından bağımsız konuşurlar (a.g.e.). Doğanın, dolayısıyla gözle görülebilen olanın; somutun içleminde tasarlanan edimin izleyicileri olarak sığırtmaçlar, kültür etkisiyle vuku bulan yeni anlamlandırma biçimlerini yorumlarken aslında yeniden tasarlamaktadırlar. Dile getirdikleri esnada farklı bir dille telaffuz ettikleri şey, *yaban düşünce* alanının sınırları içerisinde büsbütün anlaşılmaz olmanın aksine eski bir lehçeyle karşılık bulur. Çünkü *yaban düşünce*, gözlem dakikasıyla yorum dakikasını birbirinden ayırmaz; tıpkı, görüşme yapılan kişinin ürettiği göstergeleri gözlemlerken daha sonra yorumlamak için kayıt altına almamız gibi konuşur ve söylediği şeyler kendileriyle beraber anlamlarını da getirir (a.g.e., s. 264). Dolayısıyla,

sınırları muğlak -doğa ile somut olanın çevresine eşlenik kılınsa da- ve geçişli bir alan içerisinde sürekli devinim halindedir:

Şekil 3. "Yaban Düşünce" alanı

Alan araştırması esnasında karşılaşılan anlatıları yorumlarken olduğu gibi kendi anlatısını kuran *yaban düşünce*, sirayet ettiği alanlarla bağlarını tazeler ve ortaya çıkan yeniliklere karşı tolerans gösterir. Söz konusu boğa güreşleri özelinde karşılaştığım üç evreli geçiş sürecine baktığımızda öne çıkan sınırlar arası iletişimin sağlandığı eksen, aynı görüşe paralel bir düzlem üzerine yerleşiktir. Çiftleşmek ve sürü içerisindeki liderliği ele geçirmek için yaşanan mücadelelerin çobanlar tarafından gözlenmesinden çok önce de varolduğuna dair emareler göz önünde bulundurulacak olursa, muhtemelen ilk evcilleştirmelerin gerçekleştiği andan itibaren, doğa ve kültür arasında gelişmeye başlayan iletişim, bugün arenalarda yapılan boğa güreşlerinin evrildiği olası bir ara formun sacayağını temsil eder.

Doğa'ya ait alana karşılık gelen; "çiftleşme rekabeti ve sürü liderliği" aynı zamanda, kültür alanına düşen; "festival mücadelesi" ile bakışımlıdır. İnsan müdahalesinin kaçınılmaz olduğu ilk andan itibaren girift bir yapı sergileyen sınırlar, değişimin seyrine

binaen yorumlanmalıdır. Sürü içerisinde seçilecek lider boğanın karşılık bulduğu bugünkü "başboğa" kavramı, yakın zamanlı dönüşümün katmanlarından belirgin bir tanesi olarak öne çıkar. Süreç içerisinde evrimleşen ara türleri görmezden gelirsek, doğa ve kültür arasında serpilen boğa güreşlerinin seyri şu şekilde özetlenebilir:

a) Çiftleşme rekabeti dolayısıyla ortaya çıkan güreşler.

b) Sürü liderliğini elde etmek için yaşanan güreşler.

c) Yaylaya çıkmadan önce barıştırma amacıyla yapılan güreşler.

d) Öküz yatağında tanışık boğaların eğlence/antrenman için yaptığı güreşler.

e) Kendi aralarında toplanan köylülerin organize ettiği güreşler.

f) Festival ortamında kurallara tabi kılınan güreşler.

Sıralanan maddelere göz gezdirildiği zaman fark edileceği gibi, insan ve hayvan etkileşimine sahne olan mezraların arifesine ilişkin herhangi bir emare saptamak güçtür. Bu sebeple öncelik tanınan ilk tanışıklık yerinin mazisi olduğundan şüphe olunmamakla birlikte günümüz boğa güreşi festivalleri açısından arz ettiği önem ortadadır. Geçmişte yürütülen faaliyetten farklı olarak boğa güreşleri ekseninde gelişen günümüz yaylacılığında mezranın yerini arenalar almıştır -başta Kafkasör olmak üzere. Haziran ayının ortalarına değin yaylalarda bekletilen boğalardan başka, nisan ayının ortalarında gerçekleşen küçük çaplı güreşlere katılmak için yayladan indirilen veya henüz yaylaya çıkartılmamış boğalar da vardır. Dahası, yaylaya hiç çıkartılmadan evde beslenen boğalar da güreşlere iştirak etmektedir. Görünen biçimiyle eski bağlamından kopartılan geleneğin bugünkü formuna şekil veren boğa sahiplerinin yegâne emeli, *güçlü* ve *cesaretli* hayvanlar yetiştirmektir. Geçmişte tarlaya koşulan boğaların ise, güçlü ve itaatkâr olmaları yeterliydi -antrenmanlar gereği tetikte olan bir hayvana arkadan

yaklaşmanın tehlikesi düşünüldüğünde. Değişen etkinliğin değişmeyen aktörleri boğalar, öyle zannediyorum, kendilerinden beklenenin fazlasıyla farkındalar -hele bir de şartlara uyum sağlamaktan başka bir alternatifleri olmadığı akla getirilecek olursa.

Tarihsel Bağlam

Mezrada teslim edilen hayvanlar yine aynı yerde teslim alındıktan sonra bir araya toplanan yöre halkı, kimi yerlerde -genellikle birden fazla köyün ortak olarak kullandığı büyük yaylalar- bir aya kadar çıkan süre zarfında tıpkı köyde olduğu gibi iç içedir. Bunu bir fırsat olarak gördükleri varsayımından yola çıktığımızda, "Kafkasör" ve benzeri festivallerin filizlendiği yere atılan ilk tohumun izi sürülebilir. Doğu Karadeniz'in kıyı şeridinde, toplu bir şekilde köye doğru inmeden önce yaylalarda -veyahut mezralarda- gerçekleştirilen bu şenliklerin, eski adıyla "Vartavar" olarak anıldığını dile getiren Ulusoy'dan başka, Ersoy'un da yorumladığı; Hemşin yaylalarında halen sürdürülen "Yayla Ortası Şenliği", tesadüf olamayacak kadar belirgin bir yansımanın dışavurumudur (Ersoy, 2007, s. 328; a.g.e. Ulusoy & Altun, s. 75).[57] 19.yy. başlarında, Hristiyanlığa mahsus ritüellerin, "Vartavar yortusu" adı altında sürdürüldüğünü kaydeden Bıjışkyan'ın aksine Ersoy, bugünkü "Vartavor" festivalinde, dini icabetlerden bir eser kalmadığını aktarırken aslında, Hemşinlilerin ortak buluşma güzergahındaki bir eğlentiden bahsetmektedir (Bıjışkyan, 1969, s. 63; Ersoy, 1993, ss. 110-11).[58] Ersoy'la aynı düşünceye sahip Hadjian'a göre ise, Hemşin'de kutlanan Vartavar (Vartevor)

[57] Hayvancılığın canlı olduğu yıllarda, Doğu Karadeniz sahil köylerinde yaşayan hemen herkesin, ilkbaharda yaylaya çıkıp, sonbahara değin orada kaldığını aktaran Meeker'in, öküz çobanları için ayrı bir parantez açmaması dikkat çeker (Meeker, 2002, ss. 95-96). "Yayla ortası" zemininde vuku bulan yansımanın Kafkasör üzerindeki izdüşümü farklı olacaksa da büsbütün bakışımsız değildir.

[58] Bahse konu Hristiyan ritüellerinin "Vartavar" özelinde işlenişi için bkz. (Boettiger, 1920, ss. 56-58).

festivalinin, pagan inanç tarzının yaygın olduğu eski Ermenistan'daki ulusal ve dini öneminden geriye sadece adı kalmıştır (Hadjian, 2018, s. 532 ve 540).

"Vartevor" olarak literatüre geçen festivaller günümüzde "Yayla Ortası Şenliği" adı altında devam eden geleneğin hamili niteliğindedir. Zira biraz daha geriye doğru gittiğimizde, Hemşinlilerin gayrimüslimlerden alınan ağır vergilerden sebep 17.yy. sonlarına doğru Müslümanlığa geçtiklerini bildiren İnciciyan'ı referans gösteren Bıjışkyan, bazı köylerde kiliseye gitmeyi sürdüren Hristiyanların varlığından bahsederken, Müslüman olanların dahi halen Ermenice konuştuğunun altını çizer (a.g.e., s. 64).[59] Netice itibariyle sözcüğün ve nitelediği festivalin görüntüsünde birtakım yapı değişiklikleri -bilhassa dini vecibelerin tümden kırpılması- yaşanmış olsa bile dağarcığın bütünüyle yitirilmesi söz konusu değildir. Ermeni toplumunun Hristiyanlık öncesi pagan döneminde de, bugünkü şenlik havasını aratmayacak motiflerle süslü olduğu iddia edilen -kitabın yazarından ziyade üçüncü bölümü kaleme alan çevirmen tarafından- Vartavor'da "manda güreşleri" yapıldığı söyleniyor (Haçikyan, 1997, ss. 100-04).[60] Öyleyse, bugün tulumdan çıkan ezgiler eşliğinde, şenlik havasında geçen festivali kutlayan insanlar, muhtelif kaynaklardan referans aldıkları edimlerin olumsal aktörleridir.[61] Söz konusu kaynaklarla tam olarak neyi kastettiğimin daha iyi anlaşılması

[59] Bölgede yaşayan yöre insanı, "Hemşince" -Ermenicenin bir lehçesi olduğu öngörülen- olarak bilinen dili, gitgide azalmakla beraber konuşmayı sürdürmektedir (Sanosyan, 2016). Hemşincenin ayakta kalmayı başarmış olması, girilmesi zor olan kıyı vadilerinin uç kesimlerinde yaşayan bu insanların uzun yıllar boyunca izole kalmış olabileceğini akla getirir (Ersoy, 2014, s. 36; Meeker, 1977, ss. 204-05). Konuştukları dile binaen kendilerini Hemşinli olarak tanıtmalarından yola çıkan Ersoy, Doğu Karadeniz'e özgü kültürel karakteristiklerin etkisinde vücut bulan öznel bir kimlikten bahsetmektedir (a.g.e., s. 40).

[60] Alan araştırması süresince görüşme gerçekleştirdiğim kişilerden bazısı, geçmişte tarla sürmek için büyütülen öküzlerin yanı sıra mandaların da beslendiğini aktardılar. Önceleri Artvin ve çevrelerinde beslenen mandalar da tıpkı öküzler gibi, sabana koşuluyorlardı. Dolayısıyla dönüşümlü bir ilişkinin dışavurumu söz konusudur.

[61] Müzik eşliğinde yaylaya çıkılıp yine aynı şekilde geri inildiğini aktaran bazı kaynaklar için bkz. (Günay, 1978, s. 287 ve 91; Soysü, 1991, ss. 44-46).

hasebiyle Karadeniz'in farklı bir noktasında 1900'lü yılların başlangıcına tarihlenen önemli bir anlatıya burada yer vermek niyetindeyim:

> *"[...] Çocukların en büyük mutluluğu yaz döneminde yaylaya çıkmaktı. Her yıl haziran ortalarında, Espiye'ye 25 kilometre kadar uzaklıkta bulunan yayla evlerine doğru gruplar halinde yola koyulurlardı. Ne kadar neşe dolu bir olaydı. İnekleri, çiçek ve püsküllerle süslerler, Müslüman-Hıristiyan hep birlikte türküler söyleyip, alkış tutarak yola dizilirlerdi. Yükseklerde, ağaçsız bayırlarda inekler otlar, çocuklar ise koşturup oynarlardı. Bütün yaz boyunca, taştan yayla evlerinde kalırlardı. Aşağılarda, Karadeniz kıyılarında yazlar, dayanılmaz boğucu ve nemliydi. Böylece hem hayvanlar otlatılır, hem de açık hava ve serin kaynak suları, insanlara hayat verip, canlandırırdı [...] (Andreadis, 2012, s. 76)."*

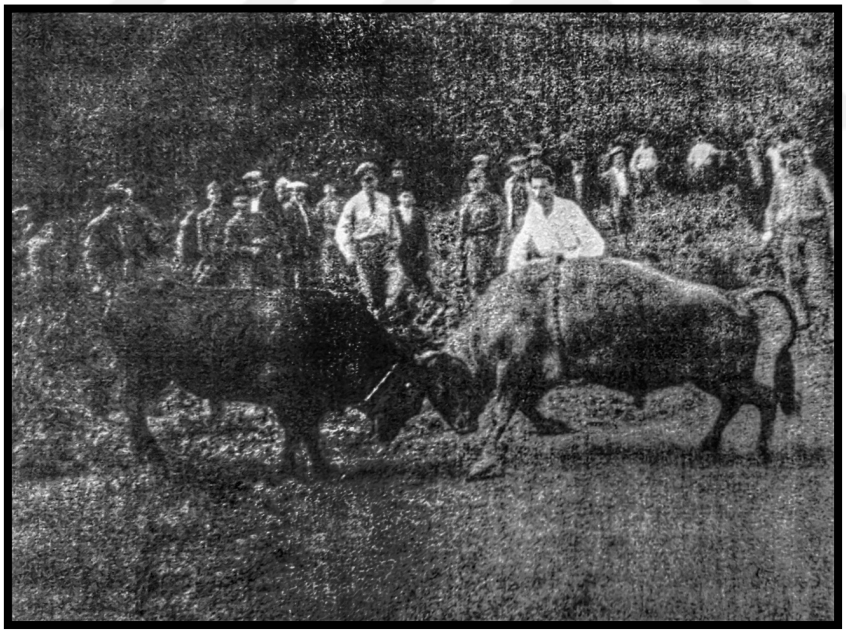
Geçmişe göre hayli azalmakla birlikte, 1990'lardan beri Çamlıhemşin'in "Ayder" bölgesinde yapılan boğa güreşleri ve onun öncesinde "Sal" mezrasında bir "çoban eğlencesi" olarak ortaya çıktığı söylenen "öküz çatışı" sayesinde canlılığını koruyan yaylacılığın sürdürülmeye çalışıldığı Hemşin'de yetiştirilen boğalardan başarılı görülenler Kafkasör'e götürülüyor.[62] Hemşinliler arasında, boğa sahibi olmanın adeta feodal bir gücü simgelediğini düşünen Ersoy, bu durumu Kafkasör güreşlerinin bir sonucu olarak yorumlamaktadır (Ersoy, 1993, s. 99). Nitekim, Artvin'de nam salmış Kafkasör festivalinin ünü, kısa süre içerisinde dışarıya yayılarak, çevre ilçelerden boğalar getirilmeye başlanmıştı. Kafkasör'de yapılan boğa güreşlerinin mazisi, kendi yağında kavrulan bir festival olarak, 1947 yılının haziran ayına kadar uzanıyor.[63] 1947'den

[62] Boğa güreşlerinden "dövüş" olarak bahseden Soysü, 30 yıldır tekrarlanan -geçmişte "Sal" mezrasında- bu dövüşlerin, "öküz çatışı" olarak anıldığını ifade eder (Soysü, 1992, ss. 129-30).

[63] 2009 yılında "08 Haber" gazetesine konuşan Süleyman Yıldırım; irtibat halinde olduğu birkaç boğa sahibinden mürekkep ekibi toplayarak, o zamana değin yapılagelen küçük çaplı güreşleri bir festivale dönüştürme fikrini ortaya atıyor (Özçelik, 2009, s. 3). Alan araştırmasının ilk ayağında görüştüğüm Rıza Alaca'da bu ekibin içerisinde yer alıyor. Yıldırım'a göre ilk olarak 1946 senesinde gerçekleştirilen şenlikler, eski belediye başkanlarından Seracettin Yazan için 1930 yılına kadar geriye doğru

önceki döneme yorum getirmeden önce, Süleyman Yıldırım'ın açıklamasına yer vermekte yarar görüyorum:

> *"85 yaşındayım. Kendimi bildiğimden bu yana, ahırımızda, erkekli, dişili hayvanları görmüşümdür. Yerli Artvinlilerin, üç haneden birisinin ahırında kendi ihtiyacı olan sütünü, yağını, peynirini temin için sığırına, tarlasını sürüp ekmek için de öküzüne ihtiyacı vardı. Bunları evlerinin civarında yaşatmaları zor olduğundan, uzak mezralarında, yaylalar ve öküz yatakları dediğimiz alanlar ihdas edilmiştir. Buralar iki kademelidir. Baharın soğuğundan korunmak için yirmi günlüğüne, yakındaki öküz yatağına çıkarırız. İşte şu anda zevkle izlediğimiz boğa güreşlerimiz burada başlar. Bütün canlılar; küçüğünden büyüğüne, ilk karşılaştıkları zaman, 'güç denemesi' yaparlar. Bu, hakikatin vermiş olduğu bir hırstır (Özçelik, 2009, s. 1).*[64]"

Resim 36. Kafkasör'de 1947 yılında yapılan ilk boğa güreşleri festivali (Özçelik, 2009)

götürülebilir (Yazan, 1997, s. 14). Dede Korkut Hikayeleri'nde geçen insan ve boğa güreşini referans olarak gösteren farklı isimler ise, geleneğin ilk olarak Orta Asya'da şekillenmeye başladığını öne sürer (Çelik & Köroğlu, 1997, s. 5).

[64] Görüşme esnasında atlanan ikinci kademe; toprakta biten otların henüz taze olduğu, genellikle daha yüksek rakımlarda yer alan başka bir öküz yatağına geçiş evresidir. Zira, iki haftayı aşkın süredir aynı yerde otarılan hayvanlar, kaynakları sonuna kadar tüketir.

Öküz yatağında başladığı öngörülen eğlencelerin daha ne kadar geriye doğru götürülebileceğini kestirmek güç olsa da farklı dilin sözcüklerinde anlam bulan festival ve yer isimlerinden beslenen birtakım sanılara yer verilebilir. Sözgelimi Şavşat'ta yaşayan İmerhevlilerin Satave'de yaptığı festivaller, "Marioba" ya da "Şuamtoba" kelimeleriyle karşılık bulurken, Borçka'da yaşayan Devskellilerin Beyazsu Yaylası'nda yaptığı şenlikler ise, "Şvantoba" olarak zikrediliyor.[65] Devskel'de yapılan Şvantoba şenliklerinde Şavşat'ta yapılandan farklı olarak, öğlen saatlerinde "Gogo Mezarı" mevkiinde güreştirilen boğalar, yaylacılıkla uğraşan insanların başlıca *gururlanma araçları* olarak yorumlanıyor (Küçük, 2015, s. 175). Türkçeye "yayla ortası" olarak kazandırılan bu eğlencelerin yapıldığı tarihlerden yola çıkılarak, yaylacılık faaliyeti içerisindeki sürece ilişkin tanımlama yapılmaktadır.[66]

Kültüre entegre bir yapı olarak yaylacılık faaliyeti çevresinde gelişen boğa güreşlerinin festivale taşındığı 20. yüzyıldan önce, antik Klarjeti bölgesinin tarih yazınına baktığımızda, bugün silik görünen bazı izlenimleri yeniden duyumsamak olasıdır.[67] Geçmişte Klarjeti'ye başkentlik yapan Ardanuç'un mezra ve yaylalarında

[65] "Tariel Putkaradze" liderliğindeki Gürcü araştırma ekibinin 2006 yılında Artvin'de yürüttüğü geziye ilişkin notlara baktığımızda, İmerhev'de yapılan "Marioba" festivali ile Gürcistan'da kutlanan "Mariamoba" yortusu arasında ilişki kurulmaktadır (Putkaradze, 2007, ss. 19-21). Tıpkı Vartavar'da olduğu gibi yine dini motiflerle -kurban kesmek, kilisede mum yakmak ve benzeri- bezeli yortunun ana teması, cennete yükselen Meryem Ana'nın ruhunu kutsamak -kiliselerde başrolü kadınlar oynar- üzerine şekillenmiştir (Dragadze, 2003, s. 156).

[66] Doğu Karadeniz bölgesinde yürütülen yaylacılık faaliyetiyle ilintili birçok şenliğe başlık olarak seçilen "yayla ortası" tanımı, genellikle yaylada geçirilen sürenin ortasına ve en sıcak günlere denk gelen 15 Temmuz - 15 Ağustos arasında kalan döneme verilen isim olarak açıklanmıştır (Öztürk, 2005, s. 1177). 15 Temmuz'dan sonra köyde azalan işleri takriben yaylaya çıkan Hemşinliler için bu eğlentilere verilen isimlerden bir diğeri ise "ot/çayır biçme zamanı"dır (Bekar, 2012, s. 93). Vartevor bayramı ile eş tutulan *ot biçme zamanı*, kutlama havasında geçen bir bayramdan ziyade işlerin yoğunlaştığı döneme denk geldiğinden ötürü, "iş bitirme sevinci" olarak da yorumlanmaktadır (Arıcı, 2008, s. 102). Aynı geleneğin 1950'li yıllarda, Trabzon'a bağlı bulunan Sürmene, Of ve Çaykara ilçelerinin köylerinde de sürdürüldüğünü kaydeden Asan'a göre "yayla ortası" şenliklerinin artık yapılmıyor oluşu, yeni yapılan taşıt yollarının, birlikte yürümenin koşullarını ortadan kaldırmış olmasıyla ilgilidir (Asan, 2000, ss. 168-69).

[67] Artvin ve çevresindeki diğer birçok ilin sınırlarını kapsayan Klarjeti'yi geçmişte "Chorzenê" olarak adlandıran Strabo'dan sonra bu kez "Cholarzene" şeklinde tanımlayan Toumanoff, bugünkü

gerçekleştirilen boğa güreşleri, Osmanlı Devleti ve Cumhuriyet dönemi arasındaki tarihsel süreçle sınırlandırıldığı zaman, uzunca bir süre bu topraklarda yaşamış insanların, aslında bugünkünden farklı bir işle uğraştıkları iddia edilmektedir (bkz. Ek 9.). Aksi halde, yaylacılık örüntüsüyle iç içe geçmiş olan boğa güreşlerinin ait olduğu zemini kazmaya başlamak işten bile sayılmaz. Birçok farklı uygarlığın gelip geçtiği ancak, Gürcü medeniyetinin beşiği olarak tasvir edilebilecek bölgeyi kazmaya başladığımızda ilk ortaya çıkanlar, Hristiyanlığa geçişten sonrasını aydınlatmak için kullanılabilir.[68] Nitekim, Paskalya bayramından önce İsa'nın çektiği eziyetlerin yad edildiği Çile Haftası (Easter Week) bünyesinde yer alan "Limzir" ritüeli, Svaneti bölgesinde gerçekleştirilen boğa güreşleriyle bağdaşıktır (Gujejiani, 2016, s. 96). Gürcü etnolog Bardavelidze'yi kaynak olarak gösteren Gujejiani, Çile Haftası sırasında kurban olarak sunulacak boğaların, özel olarak seçilerek, üç yaşına değin itinayla büyütüldüğünü söylemektedir (a.g.e.). Amaçlarını gerçekleştirmek üzere büyütülen boğalardan üç ila sekiz yaş aralığında yer alanlar, Çile Haftası'ndan birkaç gün evvel ilk olarak köy meydanlarında güreştirildikten sonra ortaya çıkan birincilerin arasında tertip edilen ikinci güreşler bu kez şampiyon boğayı belirlemek amacıyla yapılıyor (a.g.e.).[69]

Svaneti ile Türkiye sınırları arasında kalan Adjara (Acara) bölgesinde ise, ilkbaharın başladığı haftalarda yapılan boğa güreşleri, Osmanlı hakimiyetinin öncesinde tıpkı Svaneti'de olduğu gibi, Çile Haftası'na bağdaşık şekilde düzenlenirken, İslamiyet'in

Ardanuç'u, antik Klarjeti'de şehir merkezi olarak göstermektedir (Strabo, 1961, s. 323; Toumanoff, 1963, s. 439).

[68] Zira, geçmişte birçok kez el değiştiren Klarjeti'nin Hristiyanlık öncesine değin uzanan geleneksel motifleri büyük oranda tahrip edilmiştir (Öztürk, 2011, s. 784; Tezelashvili, 1998, s. 97).

[69] Birkaç gün boyunca devam eden güreşlerin neticesinde ortaya çıkan şampiyonun akıbetine ilişkin bir şey söylenmiyor.

yayılmasından sonra değişime uğrayarak yavaş yavaş kayboluyor (a.g.e.).[70] Fakat bir güreş hayvanı seçmek için geçmişte kabul gören kıstaslar, bölgede yaşayan yerel halkın kozmolojisinden tümüyle silinmiş değildir. Nitekim, Adjara'da alan araştırması yapan Shamiladze'den alıntılayarak, bir güreş boğasında olması gereken özelikleri sıralayan Gujejiani'nin aktarımına göre; geniş bir boyun, büyük bir kafa, güzelce zımparalanmış içe doğru kavisli boynuzlar, geniş burun delikleri, alına ve boynuz köklerine doğru çıkıntılı gözler, kalınca bir deri ve beraberinde uzun bir kuyruğa sahip olanların, avantajlı görüldükleri kaydedilmektedir (a.g.e.).[71] Daha önce, alan araştırmasının ilk safhasında görüştüğüm Rıza Alaca'nın saydığı özelliklerle karşılaştırıldığında Shamiladze'nin sıraladıkları, ağırlıklı olarak kafa kısmına ilişkin detayları içeriyor. Her iki aktarımın odak noktası olarak birleşilen "boyun" bölgesi, "güç" ile kurulan doğrudan ilişkisine hasep doğuştan gelmesi tercih edilen fiziksel yeterliğin arandığı öncelikli kısımların başında gelmektedir.

Görüldüğü üzere, geçmişte dini vecibelerle iç içe geçmiş olan boğa güreşleri zamanla değişime uğrayarak eski kimliğinden soyutlanmaya başlar. Daha önce ele alınan *Vartevor Festivali* örneğinde olduğu gibi, yine Türkiye içerisinde yaşayan ancak, farklı bir kimliğe aidiyet hissi taşıyan Gürcüler, *Marioba* ya da *Şuamtoba* festivallerinin Gürcüce orijinli isimlerini tıpkı Hemşinliler gibi bugüne kadar taşımışlardır.[72] Dahası, 2006 ila 2014 yılları arasında Artvin'de yürüttüğü alan araştırmalarına dayanarak konuşan Gujejiani'ye göre, yörede yaşayan ancak Gürcü kimliğine aidiyet hissetmeyenler için

[70] Yazarın ifadesine göre, Osmanlı Devleti'nin koyduğu yasaklar dolayısıyla pek çok geleneksel Gürcü festivali ya tamamen ortadan kaybolmuş ya da değişime uğramıştır (a.g.e.).

[71] Adjara bölgesi ve Klarjeti arasında kurulan yakınsaklık, Türkiye sınırından sonra Karadeniz sahili boyunca devam eden sıradağ silsilesinin, Kobuleti -Osmanlı döneminde "Çürüksu" olarak bilinen- yerleşkesine değin uzanmasıyla doğrudan ilgilidir (bkz. Ek 12.).

[72] Gujejiani'ye bakılırsa; eski Gürcü kültürüne ait Hristiyan inanışlarının izleri, Marioba, Shuamtoba ve Moqrianoba gibi festival isimlerinden yola çıkılarak sürülebilir (Gujejiani, 2012, s. 138).

boğa güreşleri yalnızca Artvin'e özgü bir gelenek olarak öne çıkarken, Gürcü kimliğini muhafaza etmiş insanlar, bu güreşleri, kimlikleriyle bağdaşık eski bir geleneğin dışavurumu olarak anlamlandırırlar (a.g.e., s. 97).[73] Söz konusu çalışmayı destekler nitelikte, Gürcü kimliğinden ayrıksı boğa sahiplerinin çoğunlukta olduğu Kafkasör ve diğer küçük çaplı festivallerde yankılanan milliyetçi tandanslı anonsların ekseni, Türk kimliği yörüngesinde çiziliyor.[74] Dolayısıyla, geçmişte Hristiyanlık ile kurulan organik bağların uzandığı dallar içerisinden yeşil kalmayı başaran *etnisite,* kademeli bir dönüşüm geçirmiştir.

Doğu Karadeniz bölgesinde yerleşik halklara baktığımızda, sırasıyla Türk, Gürcü, Laz ve Hemşin kimliklerinin öne çıktığını görürüz. Mevcut literatürde kimin hangi kimliğe aidiyet taşıdığı üzerine bolca tartışma konusu varken, konuyu derinlikli biçimde ele alan tarafsız bir bakış açısına rastlamak, çölde yaşayan kutup ayısıyla neredeyse aynı ihtimal dahilindedir.[75] 19. Yüzyılda Hemşinlilerin yaşadığı dağlık bölgeye seyahat düzenleyen Alman araştırmacı Karl Koch, kendisinden yıllar önce buraları gezen İnciciyan'ı

[73] Alan araştırması için seçilen ilçelere baktığımızda, bilinçli olarak, Gürcistan sınırına daha yakın düşen Borçka ve Şavşat ilçeleri dahilinde yer alan köylere -Gürcüce olan eski isimlerini bugüne kadar koruyan- ağırlık verildiğini görürüz (a.g.e., s. 97).

[74] Gürcü kimliğinin yoğunlaştığı Borçka, Murgul ve Şavşat ilçelerindeki köyler -Macahel, Maradid (Muratlı), Devskel (Kaynarca), Başköy, Gürbin (Petek), İmerhev (Meydancık) ve diğer birçok- nicelik bakımından güreşlere katılımın azınlıkta kaldığı yerleşkeler arasında olmasına rağmen yakın geçmişte Kafkasör'e katılan çoğu seyircinin Gürcüce konuşabildiği söylenir (Freely, 1996, s. 167).

[75] Daha önce yer verdiğim etnisite ve kimliğe dair tartışmalardan anlaşılacağı üzere Hemşinliler hakkında öne sürülen baskın tez, aslen Ermeni olduklarını dile getirir (diğerlerinden ayrı olarak bkz. Batzaşi, 1998, ss. 70-75; Bryer, 1988, ss. 193-94). Aynı tezin devamında, eski Ermenice lehçesini konuşmayı sürdüren Hemşinliler, yaşadıkları toprakların el değiştirme sürecine paralel olarak din değiştirme sürecine giriş yaparlar (Alt, 2005, ss. 36-38; H. Şahin, 2014, ss. 100-04). Söz konusu iddiaları kesin bir dille yalanlayarak Hemşinli kimliğinin aslen Türk kimliğinden ortaya çıkıp, zaman içerisinde değişim geçirdiğini öne süren karşı cenahta ise, ağırlıklı olarak savunma hali söz konusudur (Albayrak, 2010, ss. 198-201; Kırzıoğlu, 1994, ss. 12-16). Ortak olarak, bir kimliğe -Türk, Ermeni ya da Gürcü- bağlama gayelerinden ötürü her iki tarafın da tezlerini reddeden; kısmen objektif çalışmalar için bkz. (Aksamaz, 2011; Bellér-Hann & Hann, 2003). Öne çıkan baskın tezlere ilişkin sağduyulu eleştirel tavrın korunduğu özgün çalışmalardan bazıları için ise bkz. (Ascherson, 2001, ss. 249-55; Oral, 2014).

yalanlayarak, yer isimlerindeki Ermenice orijinleri reddeder (Koch, 1995, ss. 88-89).[76] Ondan asırlar önce; 15. Yüzyılda bölgeden geçen Clavijo'nun aktarımında ise Trabzon ve Erzincan arasında kalan bölge içerisinde Müslümanlardan başka Hristiyan Ermeniler'de yaşamaktadır (Clavijo, 1993, s. 77). Dönüş yolculuğu sırasında, Arakuyel (Arakel) olarak tercüme edilen dağlık bölgeden geçerken yolunu kesen eşkıyaların kendilerini *Hristiyan Ermeniler* olarak tanıtmaları dikkat çekicidir (a.g.e., ss. 206-07).[77]

Anlaşılıyor ki yerel grupların arasında meydana gelen bir etkinlik, belirli bir dönemden sonra millileşip kamusal bir nitelik kazanmasının ardından ulusal bir festivale dönüşmüştür. 1980 askerî darbesinin akabinde gelişen bu dönemde bir çeşit *milli güvenlik sorunu* olarak değerlendirilen kültür, yönetim tarafından tayin edilen yeni bir güzergaha doğru sürülmektedir (Çubukçu, 2000). Resmileşen pratikle beraber sözlü olarak icra edilen eylemler belirli kurallar çerçevesinde tanımlanmaya başlanır. Yapısal bütünlüğün çatısını oluşturan kurallar güncellenerek, geçmişte boyun merkezli baz alınan kategorik ayrım, kilo hesabı gözetilerek revize edilir. Bizzat devlet tarafından yönetilmeye başlanan festival bünyesinde dağıtılan ödüllerin maddi anlamı yalnızca niceliksel olarak değil, niteliksel açıdan da değişecektir. Egemenlik alanının kendiliğinden kurulduğu geçmişteki döneme göre artık doğrudan devlet eliyle fonlanan farklı bir yapılanma görünürlük kazanmıştır. Boğa besleyenler arasında açık ara görülebilecek maddi uçurumlar, oyun kurucu pozisyonunda bulunan belediye tarafından görünmez kılınacaktır. Zira eskiden olduğu gibi tarla sürmekte kullanılmayan öküzlerin yerini traktörlerin alması, boğa beslemek için ayrıyeten

[76] Ondan öğrenebildiğimiz kadarıyla, bugünkü Fırtına Vadisi'nin yukarısında bulunan dağlık arazide büyükbaş hayvancılıkla uğraşanlara ait sığırların otarıldığı geniş otlaklar ve beraberinde sığırtmaç kulübesi (Meçor) olarak kullanılan yapılar vardır (a.g.e., ss. 102-03).

[77] Bahsedilen karşılaşmanın öncesinde ise, İspir'den bölgeye sevk edilen Müslüman bir hâkim ve yanına katılan Hristiyan bir yardımcıdan bahseder (a.g.e., s. 206). Aktarıma bakıldığında, Hemşin'de yaşayan nüfusun içerisinde her iki dine de mensup insanların bulunduğuna dair emareler gözlenebilir.

harcanacak gider kalemlerini ortaya çıkarır. Fakat festival gününe kadar kendi yağında kavrulmakla mesul boğa sahipleri arasındaki sermaye eşitsizlikleri devlet nezdinde bir eşitlik halini almaktadır (Ozan Aytekin, 2010, s. 11).

Böylelikle boğa güreşleri, darbe dönemine kadar geçen süre zarfında gelişen tarihsel boyutun uzandığı köklerden kimlik ve etnisiteye giden kollar kesilerek, Artvin özelinde geleneksel olarak sürdürülen bir "ata sporu" olarak lanse edilmeye başlanmıştır.[78] Festival bünyesinde yer alan halk oyunları ve karakucak güreşleriyle arkası iyice doldurulan söylemler aktarıcısından çıkarken artık şüphe duyulmasına imkân yoktur. Arka plan hakkında konuşan birkaç Gürcü araştırmacının dışında tarihsel boyuta ışık tutan kimsenin olmadığı bir yolda ilerlerken, bugünün kısıtlı bilgisinden çıkartılan ipuçlarıyla geçmişin güzergâhında iz sürmek, birtakım karşılaştırmalı yorumlarda bulunmayı gerektirmektedir.[79] Kıyıda; Arhavi ve Hopa ile başlayarak içeride, Borçka, Murgul, Yusufeli, Ardanuç ve Şavşat ilçeleriyle devam eden yerleşkelerin tümünde hayvancılıkla uğraşan insanlar kuvvetle muhtemel yaylacılıkla da uğraşıyordular. Ardanuç'un Karsniya (Kapı) köyünde yaşayanlar için boğa güreşlerinin yalnızca Kafkasör ile sınırlandırılamayacağını söyleyen Bayraktar'ın hatıralarına baktığımızda, birkaç nesilden çok daha öteye uzanan bir geçmişe dikkat çekilmektedir:

> *"[…] gelenek hem Artvin'le sınırlı değil, hem de çok daha eskilere dayanmaktadır. […] 12 Eylül köylerimizdeki çoğu haneye kilit vurmadan önce biz de bahar aylarında öküzleri meraya çıkarırken, çobanlar olarak kendi aramızda küçük çaplı bu tür etkinlikler*

[78] Türkiye içerisinde geleneksel olarak yapılan halk sporları arasında gösterilen boğa güreşlerinin kökeni hakkında ayrıntıya girmekten kaçınılır (Güleç, 2010). Ancak buna rağmen, köklü bir Türk geleneği olduğu farz edilir (Dalkıran, 2018, s. 17; Güven, 2017, ss. 155-56).

[79] Doğu Karadeniz bölgesinde, köy ve köylülerin *metodolojik ötekiler* olarak kurulmadığı geneli kapsayacak bir monografi yazınına ihtiyaç var (Kayaalp & Karsak, 2019, s. 83). Gerek tarih yazını gerekse anı ve hatıratların kısıtlı oluşu, araştırma sürecinin niteliğini doğrudan etkiledi.

düzenlerdik. Güreşmeye yatkın olan öküzleri, boğaları bir araya getirir, köyün en güreşçi öküzünü seçerdik (Bayraktar, 2015, s. 170)."

Aktarımdan anlaşılacağı gibi, darbe döneminin öncesi ve sonrası arasında kalan zaman diliminde gerçekleşen dönüşüme odaklanmak gerekir. Tıpkı Osmanlı yönetiminden öncesi ve sonrası arasında yaşanan geçiş sürecinde kesilen organik bağlarda olduğu gibi burada da birtakım kayıplar söz konusudur. Üzerinden hayli zaman geçen izlerin takip edilmesinde yaşanacak güçlük hesap edilirse, apaçık karşımızda beliren ipuçlarından mahrum olduğumuz fark edilecektir. Bu sebeple, bir bakıma ilintisiz görünen ancak, kestirme bir patika olarak tahayyül ettiğim Osmanlı Döneminde vuku bulan koç güreşlerini ele almak niyetindeyim.

I. Dünya Savaşı öncesinde Erzurum'un beşerî yapısıyla ilgili kaydettiği anekdotları paylaşan Doktor Şerif Bey, hususi olarak beslenen heybetli koçlardan bahsettiği bölümde, planlı olarak dövüştürülen koçların, iddiaya girme ihtimaline binaen düzenlenen çeşitli bahislerde gelir kapısı olarak kullanıldığını kaydeder (Doktor Şerif Bey, 2011, ss. 125-26). Biraz daha geriye; 17. Yüzyıla gidecek olursak, bu kez Evliya Çelebi tarafından kaleme alınan meşhur Seyahatname'de Tebriz ziyareti sırasında karşılaşılan manda ve koç dövüşlerinden söz edilmektedir (Çelebi, Kahraman, & Dağlı, 2004, s. 292). Bugünkü İran'ın Tebriz kenti yakınlarında bulunan dağlık alanların festivale müsait düzlüklerinde 21 Mart günü kutlanan nevruz bayramı eğlenceleri arasında yer alan manda ve koç dövüşleri, Evliya Çelebi'ye göre yalnızca Acem -İran ya da genel anlamda Farslar- ülkesine mahsustur (a.g.e.). Oysa ki dolaylı yoldan pekâlâ taşınması olanaklı olan bu dövüşlerin, zamanında Antik Gürcistan'a seferler düzenleyen Persler tarafından alıntılanmış olması muhtemeldir. Zira geçmişte; traktörün olmadığı zamanlarda Artvin'de tarla sürmek için kullanılan Mandaların birbiriyle güreştirildiğini yazan Tokdemir, söz konusu kanıyı perçinler:

"Yörede eskiden manda oldukça çok beslenirdi. Mandaya yörede yaygın olarak "Camuş" denir. Boğa güreşleri kadar olmamakla beraber Camuş güreşleri de düzenlenirdi. […] Camuş güreşleri gerçekten çok kırıcı olurdu. O ağır gövdeli hayvanlar öyle çevik, öyle çabuk hareket ederlerdi ki insan şaşa kalırdı. […] Bir kere güreşe tutuşan camuşları ayırmak çok zor olduğu gibi, güreş de çok hareketli ve kırıcı olurdu. Birbirlerini yenmeden bırakmazlardı. Camuşların da hasmını yenme işine 'kaçırma' denir. Galip gelen Camuş, kaçırdığı hasmını ölesiye kovalar. Ya yetişip parçalamak ister ya da gözden kaybolursa peşini bırakırdı. Öylesine inatçı ve çetin bir döğüş olurdu camuşlar arasında. Yenilen Camuş artık kesinlikle hasmının bulunduğu yere, sürüye gelemezdi. Bunun için çoğu kez bu durumda olan camuşların sahipleri camuşlarını başka köylere satmak zorunda kalırlardı (Tokdemir, 1993, ss. 186-87)."

Artvin özelinde küçükbaş hayvancılığın yaygın olduğu Yusufeli ilçesi ve hemen yanı başında yer alan Ardanuç kırsalında yetiştirilen büyükbaş hayvanların, eskisi kadar büyük sürüler halinde olmasa da düzenli olarak her sene yaylalara çıkarıldığını biliyoruz. Şavşat ve Borçka ilçelerinin az ötesinde başlayan Gürcistan topraklarında da yine aynı şekilde sürdürülen faaliyete atfen daha önce zikredilen aktarımlara baktığımızda, Cumhuriyet öncesine kadar neredeyse zahmetsiz bir güzergahta yol almak mümkünken, Osmanlı döneminde aşılması zor güçlüklerle boğuşmak durumundayız. Dolayısıyla, antik Gürcistan, Persler ve son olarak Osmanlı arasında dokunacak kesinlikli bir savın ileri sürülmesi için zaruri tarihsel dokümandan yoksun olunmasına karşın, bugüne değin taşınan göreceli anlatılar vesilesiyle haberdar olunan birtakım çıkarımlardan söz edilebilir. Bunlardan ilki, Herodot tarihinden alıntılayan Demolins'in, milattan önce 400'lü yıllarda Doğu Karadeniz'in bir bölümüne egemen olan Medler hakkında dile getirdiği, sığırtmaçlık ve yaylalarda yapılagelen otarma faaliyetleridir (Demolins, 1830, s. 290). Sığırtmaç ve diğer çobanların yerleşik halkın güdümünde olduğu o dönemin

toplum yapısı, *yarı kırsal* olarak nitelenmektedir (a.g.e.). İkinci olarak ise, Otar Miminoşvili'nin Kuzeybatı Gürcistan'ın Svaneti bölgesinde yaşayan Uşguli halkının geleneklerinden "Lamaroba" için söylediklerine göz atmakta yarar var:

> *"[…] Ağustos'ta Uşguli'de eşsiz güzellikteki Şhari dağı dibinde bulunan kilisede sabah, tan vaktinde tüm Uşguliler toplanırlar. Yanlarında önceden hazırladıkları koçları dövüştürmek üzere getirirler. Yanlarında kurbanlık da vardır. Kilisenin avlusunda neşeli bir yarış başlar. Güzelce süslenen boynuzlu ve kalın boyunlu koçlar birbirleriyle güreşirler. Seyirciler coşkulu çığlıklarla onları cesaretlendirirler ve sonra azize Lamara'ya yalvararak onları kurban ederler… İbadet ederler, kilisenin etrafında dönerler ve "mahvi" dedikleri, büyükleri olan, akıllı, yaşlı bir erkeğin şerefine kadeh kaldırırlar. Bu kişi aileyi ve nahiyeyi yönlendirebilecek özellikte bir liderdir. Daha sonra oyunlara, danslara, Svaneti'nin yüce şarkısı, güneşin ve yaşamın marşı, Lilelo'yu söylemeye başlarlardı…[…] (Miminoşvili, 1999, ss. 151-52).[80]"*

Anlaşılacağı üzere, Evliya Çelebi'nin sadece "Acem" topraklarına özgü kıldığı koç dövüşlerinin farklı bir emsali Uşguli'de vuku buluyor. Dini vecibelerle iç içe örülmüş bu geleneğin ortaya çıkışında yayla hayvancılığının etkisi yadsınamaz. Topluca otarılan küçükbaş hayvanlar yaylalar arası sürülürken tıpkı Hemşinliler'de olduğu gibi *yarı göçebe* yaşam tarzı benimsenmiştir. Yalnızca Uşguli ile sınırlı kalmayan bu pratik, Doğu Gürcistan'ın Tuşeti bölgesinde de gözleniyor.[81] Temmuz ayıyla birlikte başlayan dini törenler tıpkı Marioba, Şvantoba ve Vartevor'da olduğu gibi köydeki işlerin azaldığı bir döneme rast gelmektedir.[82] Bir nevi dinlenme fırsatı olarak görülen bu ara boşluğu

[80] "Lamaroba" olarak çevirisi yapılan geleneğin "Lamarioba" olarak anıldığı Uşguli'de aynı isimde bir kilise bulunur (Guruli, 2012, s. 28).

[81] Tuşetili çobanların yaşam tarzı ve yayla hayvancılığı üzerine gözlemler için bkz. (Gomberg, 2019; Miminoşvili, 1999, ss. 39-43).

[82] Sergi Makalatia'dan alıntılayan Miminoşvili, zamanın çok iyi seçilmiş olduğunu ve Ağustos ayı içerisinde çiftçilik işlerinin pek olmaması hasebiyle köylülerin dinlendiğini kaydeder (a.g.e., s. 43).

Vartevor ile dolduran Hemşinliler, tulum eşliğinde tepilen horonların hazzını yaşıyor. Onlar açısından bu ara dönemin önemini daha iyi kavramak için yakın tarihte kendileriyle röportaj yapan Gülas'ın yazı dizisinden bir parçaya yer vermek istiyorum:

> *"Yaz ortasında köyde rençberlik işleri hafiflemiştir. Bu sebeple günler rahat geçer, zaman boldur. İşte Vartevor tam bu zamana denk gelir, on beş gün kadar sürer. Vartevor'a yalnızca köylerdekiler değil hayatını gurbette geçiren şehirdekiler de katılır. Böylece şehirde yetişen yeni kuşaklarla köydeki kuşaklar birbiri ile tanışma şansı bulur. Akşamları çardakta kadın erkek, kaç göç olmadan birlikte eğlenir. Hemşin'deki birçok evliliğin temeli bu göç ve Vartevorlar'da atılır (Gülas, 2004a, s. 6)."*

Röportajdan da anlaşılacağı gibi Vartevor aracılığıyla gelişen sosyal süreç, köylüler açısından son derece mühimdir. Köyde yaşayanlar ile kente göç etmiş olan insanların buluşmasına vesile olan durumun bir benzeri de Kafkasör'de yaşanmaktadır. Eski tanışıklıkların yad edildiği, dostlukların pekiştirildiği Kafkasör festivalini gözlemleyen İlker, o günü şöyle yorumluyor:

> *"Bitişik düzlükte ve kenar köşede, ağaçların altında aralarında türlü türlü renkte yüzlerce çadırlar kurulmuş. Halk eline ne geçmişse birbirine ekleyerek, dikerek, tutturarak bir çadır yapmış ve kurmuş. Birkaç günlüğüne ailesiyle ve arkadaş grubuyla temiz orman havası ve soğuk suların başında şenlikleri izleyecek, gezecek, dinlenecektir (İlker, 1992a, s. 152)."*

Kafkasör'de buluşan binlerce hemşeri, ortak bir payda üzerinde toplanarak güreşleri seyretmenin yanı sıra samimi bir sohbet ortamının gelişmesine de katkı sağlar. Bu vesileyle, yıllardır birbirini görmeyen insanlar, yüz yüze görüşme fırsatı yakalamıştır. Sadece güreşlerin seyredildiği bir mezra olmanın ötesinde ortak bir zemin olarak Kafkasör meydanı, bilinçli ya da bilinçsiz yıllardır geçmişin yad edildiği pratiğe ev

sahipliği yapar. Yapısı itibariyle kendi içerisine kapalı, belki de binlerce yıl evvel tasarlanan güreşlerin mahiyeti, her ne kadar eski bağlamından -barış güreşleri ve dolayısıyla yaylacılık- kopmuş olsa da halen aynı coğrafyayı paylaşan insanların ortak paydada buluşmasını sağlamaktadır. Şimdi, buraya kadar çerçevesi çizilmeye çalışılan kaba resmin ayrıntılarına geçmek babında, boğa güreşlerinin düzenlendiği bir yer olarak arena ve onun bünyesindeki sacayaklarına -sırasıyla organizasyon, boğa sahibi ve seyirci- geçmek istiyorum.

2.2 Arena

Boğa güreşlerinin yapıldığı alan olarak tanımlanan arenanın çevresinde sırasıyla, *organizasyon unsurları, boğa sahipleri* ve *seyirciler* kümelenir. Kimi kaynaklarda *Kafkasör Meydanı* olarak geçen güreş alanından bahsederken "arena" sözcüğünü kullanmak bilinçli bir seçimdir.[83] Bilhassa gazete sayfalarında rastlanan kısa haber ve köşe yazılarında *arena* olarak bahsedilen Kafkasör güreş alanı, dolaylı yoldan İspanya'daki boğa güreşleriyle yapılan bir kıyaslamayı duyurur:

[83] Bugünlerde "Kafkasör Meydanı" olarak tarif edilen mezra, bilinirliğin artmasına paralel olarak tedrici bir değişim geçirmiştir (bkz. Ek 13.).

ARENA YOKTU AMMA...

BOĞA GÜREŞİ — Artvin'de heyecanla izlendi.

ARTVİN'DE BOĞA GÜREŞLERİ YAPILDI

ARTVİN, MUAMMER YAVUZ bildiriyor.

Artvin'de her yıl yapılan geleneksel boğa güreşleri bu yıl oldukça çekişmeli ve renkli geçmiştir. Şehire 10 kilometre uzaklıktaki çam ağaçları ile çevrili Kafkasor düzlüğüne toplanan binlerce kişi, güçlü boğaların güreşlerini heyecanla seyretmiştir.

Geleneksel güreşleri izlemek için toplanan halk, davul zurna eşliğinde milli oyunlar oynamış ve geceleri ateş yakarak eğlenmişlerdir. Çevre köylerden getirilerek güreşlerde derece alan boğalar, ödülleri verildikten sonra, İspanya'dakinin aksine yine sağ olarak köylerine gönderilmiştir.

Artvin'de bu yılki güreşler bitmiş, gelecek yılın güreşlerinde iyi derece almak için beslenen boğalar, yine Kafkasor düzlüğünü doldurmuşlardır.

Resim 37. "Arena Yoktu Amma..." (Yavuz, 1968)

Haberin içeriğine bakıldığında, İspanya'da ölümle son bulan güreşlerin, Artvin'de dostane bir şekilde tamamlandığı söylenmektedir. Lakin, beraberinde getirdiği kavramların çoğunu -peşrev; deste, ayak vb. kategorik ayrımlar gibi- yağlı güreş literatüründen alan boğa güreşleri, yapıldığı alan -arena- itibariyle önce *barış güreşleri* olarak gelenekle ilişkilendirilen Kafkasör'ün daha sonra festivale taşınmasıyla farklı bir anlam kazanmıştır. Nitekim *arena* ile açılan gediği dolduran metinlerde yer yer "ole" sözcüğünün geçmesi boşuna değildir:

Resim 38. "Ole Kafkasör" (Türkoğlu, 1990)

1990 yılında yapılan Kafkasör festivalini kapağına taşıyan PTT Dergisi'nde, boğa güreşlerini tanıtmak amacıyla yazıldığı düşünülen; "Ole Kafkasör" başlıklı, nispeten kısa bir metin yayımlanmıştır (Türkoğlu, 1990, ss. 16-17).[84] Metnin yazarı Türkoğlu, Artvin'de yapılan boğa güreşlerinde ötekilerden farklı olarak, insan ve hayvanın birbiriyle yarışmadığını belirtir (a.g.e.). Gerek metin başlığına gerekse yazarın altını çizdiği ilişki biçimine baktığımız zaman, İspanyol boğa güreşi ile Kafkasör'deki güreşlerin karşılaştırıldığını anlarız. Kıyaslama amacı güdüldüğü anlaşılan başka bir örnekte ise bu kez yabancı bir araştırmacının gözünden güreşlerin yorumlanması istenir. Bu bağlamda, Carel Zwollo ile görüşen Şahver hanımın röportajından küçük bir satır arasına yer vermek istiyorum:

[84] "Ole" sözcüğünden bahseden başka bir kaynakta ise; bu sözcüğün İspanya'daki adaşından farklı olduğu belirtilerek, boğaların sadece üstünlük için güreşmesinden ötürü kan dökülmediğinin altı çizilir (Fırat, 1992).

*"[…] Uygar bir yarışma. Boğalar eğitiliyor. Bu işin Artvin'de bir kültürü var. İspanya'daki gibi korkunç değil. İspanya'da insan çeşitli silahlarla boğaya karşı **dövüşüyor**. Oysa Kafkasör'de boğa boğaya karşı eşit koşullarda **güreşiyor**. Dürüst ve adilce. […] (Kaya Karasüleymanoğlu, 2015, s. 435)."*

Dışarıdan bakan bir yabancının gözünden yansıyanlarla, içeriden yorumlayan topluluğun bakış açısı genellikle örtüşmez.[85] Fakat Zwollo'nun söylediklerine bakınca, aksi yönde ortaya çıkan bazı izlenimlere rastlanır. İspanya örneğinde ölümle son bulan şiddete kıyasla Kafkasör'de yapılan güreşlerin eşit koşullarda gerçekleştiği söylenir. Peki bu durumda neden *boğalar kafa kafaya vuruşurken, izleyenler "Ole…" diye haykırıyor*? *(Doruk, 10 Temmuz 1984, ss. 8-9).* Alan araştırması süresince katıldığım festivallerin hiçbirisinde kulağıma çalınmayan *ole* nidaları belki de güreşleri daha ilgi çekici hale getirmek için takınılan popülist bir tavırdan ileri geliyor. Öyle olsa bile, sadece yazılı ve görsel medyada lanse ediliş biçimine bakarak Kafkasör'deki boğa güreşlerini fark edecek insanların bundan etkilenmesi olasıdır. İlerleyen yıllarda yavaş yavaş terk edilmeye başlanan "ole" sözcüğüne nazaran alışıldık biçimde yinelenen İspanya kıyaslamasından vazgeçilmiyor:

*"[…] Bu dışarıdan bakan bazı insanlara hoş görünmeyen bir etkinlik, çünkü meydana sürülen iki boğa sahipleri tarafından kızdırılıyor ve böylece **dövüşmeleri** sağlanıyor. İki boğa çamurun içinde birbirini hırpalıyor. Yeterince kızmamış olan, canı dövüşmek istemeyen, geri çekilen, yıkılan yenik sayılıyor. İki hayvanın **dövüştürülmesinden** zevk almak bana göre değil; İspanya'da elinde değişik silahlarla bir boğayı ölüme göndermekten daha insani denebilir, yine de hazzetmek çok kolay değil (Taş, 2007, s. 98)."*

[85] Sosyal Antropoloji eğitiminin ilk yıllarında öğretilmeye çalışılan yaklaşım biçimlerinin çoğu, alan araştırması süresince yoğun gözleme konu olan kozmolojilerin nasıl açığa çıkartılabileceği hakkında öne sürülen fikirlerden mürekkeptir.

Kafkasör festivali ile İspanya'da yapılan boğa güreşleri arasındaki farkın bariz olduğu düşünülen nedenlerine baktığımızda, dile getirilen hemen her mecrada ortak olarak seçilmiş kavram dizini içerisinde yer alan *dövüş* sözcüğü birçok kez *güreş* kelimesinin yerine geçer. Her iki sözcük, ihtiva olunan anlam bakımından ele alındığı zaman, açığa çıkan *şiddet* ortamında beliren yansımaları simetriktir. Doğrudan doğruya sert bir kapışmaya işaret eden dövüşmenin aksine güreşmek, belli kurallar çerçevesinde yaşanan mücadeleyi akla getirir. Ortaya çıkan ikilemde, *barış güreşleri* olarak tanıtılan Kafkasör'ün, tersi istikametine doğru uzanan *tali yol* görünür.[86]

KIYASIYA DÖVÜŞTÜLER: "Baş"a çıkan iki boğa, ortalığı toza dumana katarak sarsılmaz bir inatla tam 1,5 saat dövüştüler. Seyirciler nefes kesen bu mücadeleyi heyecan içinde izlerken, boğalardan biri diğerini çeşitli yerlerinden yaraladı.(Foto: Hürriyet)

Artvin Festivali'nde boğalar dövüştü

ARTVİN (hha-Özel)- Artvin'de her yıl yapılan festivalde en büyük ilgiyi yine boğa güreşleri topladı. Binlerce Artvinli dağlarda, güreşler için özel olarak beslenen ve adeta kampa alınan boğaların ortalığı toza dumana boğan güreşlerini heyecandan soluk soluğa izlediler. Ali Uluçay'a ait boğa tam 1,5 saat süren zorlu bir güreşten sonra 70 bin liralık ödülü alırken "Başboğa" olarak ilan edildi.

Ayak, orta, başaltı ve baş olmak üzere dört kategoride yapılan boğa güreşlerinde en zorlu güreş Ali Uluçay ile Kamil Alpaslan'a ait boğalar arasında oldu.

İki boğa ortalığı toza dumana boğarak tam 1,5 saat süreyle dövüştü. Dövüş sırasında Ali Uluçay'a ait boğa, diğerini çeşitli yerlerinden yaralayarak yere yıktı ve galip ilan edildi.

"Başboğa" ilan edilen galip boğanın sahibi Ali Uluçay'a 70 bin lira ödül verildi. Başaltında Hüseyin Tabak'a, ortada Şükrü Yiğit'e, ayakta ise Kaya Alkan ve İdris Gültekin'e ait boğalar rakiplerini yenerek birinci geldiler.

Resim 39. Kıyasıya "dövüşen" iki boğa (Anonim, 1970'ler)

1970'li yıllara ait olduğu düşünülen Hürriyet gazetesinin haberine göre, bir saati aşkın süredir *sarsılmaz bir inatla dövüşen* boğalardan biri diğerini çeşitli yerlerinden

[86] Kavga etmek için değil barıştırmak için boğaların güreştirildiğini söyleyenler, bir nevi *barıştırma yeri* olarak nitelenen Kafkasör festivalini de "barış güreşleri" olarak adlandırırlar (Aytekin, 2000, s. 60; Tuvi, 2004, s. 5). Barış güreşlerinin arka planı ise, yaylaya çıkarılan hayvanların birbirlerine zarar vermemeleri amacıyla önceden tanıştırılmasının gerektiği şeklinde izah edilmektedir (Özçelik, 2012, s. 2).

yaralar (Anonim, 1970'ler). Kıran kırana geçen bu mücadelenin yerleştirildiği bağlama göz atacak olursak, güreş kelimesinin pek de yeterli gelmeyeceğini düşünmek olasıdır. Ortaya çıkan sonuca göre belirlenen manşetler, bir bakıma dışarıdan görülen gerçeğin olabilecek en yalın haliyle çarpıcı bir biçimde yansıtılmak istenmesinden ileri gelmektedir. Haliyle, ait olduğu mücadele tarzına göre değişim geçiren sözcük dizinini baskılayan, bir bakıma yine taraflardır. Boğalardan her ikisinin de güreşmekte direttiği bu gibi durumlarda bazen güreşin sonlanması için taraflardan birisinin ciddi biçimde yaralanması gerekebilir.

Resim 40. Derekapı'da boğa güreşleri/*dövüşleri* (Olgun Yılmaz, 2003)

Güreş kızışmaya başladıktan sonra boğa sahibi ve hakemlerin müdahale şansının bulunmadığı durumlarda, olan bitene *seyirci kalmak* dışında yapılabilecek fazla bir şey kalmamıştır. Onların pozisyonu bir bakıma yol göstericilikten ileriye gitmezken, öte yandan sonuca doğrudan etki eden karar mercii de olabilirler. Nitekim daha önce bahsedildiği üzere, kilo ölçütlerine göre kategorize edilerek arenaya getirilen boğaların kimi zaman tekrar eski yönteme başvurularak bel ölçümlerine (göğüs çapı) göre

ayrıldıkları da görülmektedir (Çelik & Köroğlu, 1997, s. 8). Bel ölçümlerine göre eşleştirilen boğalarda ortaya çıkabilecek güç dengesizlikleri, kilo ölçümüne kıyasla daha fazladır. Bundan ayrı olarak bilhassa alt kategorilere mensup boğalar güreştirilirken gerçekleştirilen farklı bir uygulama vardır. Birden faza müsabakanın aynı esnada yaşandığı bu uygulamayı bizzat görme şansı elde edememiş olsam da literatür taramasında rastladığım bazı aktarımlar vasıtasıyla, çoklu güreşlerin varlığını teyit ettim.[87]

Gücün bütün ihtişamı ve kudretiyle sergilendiği bir yer olarak arena, kurulduğu alan itibariyle dışarıdan ayrılan içlemini izleyiciye sunarken son derece cömert davranır. Sahne ve tribünlerin iç içe geçtiği boğa güreşlerinin ilk evrelerinde bu eli açık tutum daha da belirgin bir hal alırken günümüzden yaklaşık on yıl kadar önce düzenlenen güreşlere değin süregelmiştir. Fakat seyircilerin güvenliği ve konforu gözetilerek yapılan birtakım iyileştirmeler sonucu bugüne ulaşana dek geçen zaman diliminde eski özelliğini git gide yitirmiştir. Geçmişten aktarılan birçok anlatıda ve seyrettiğim video görüntülerinde sıklıkla, güreş alanından can havliyle kaçan boğalardan bahsedildiği olur.[88] İşte o sırada yaşanan hengâme görülmeye değerdir. Boğa sahibi ve hakemlerin gözetiminde dizginlenmeye çalışılan boğaların heybetinden irkilenler sağa sola kaçışmaktadır. Bu durumun bir benzeri de Çin'de düzenlenen Asya mandası güreşlerinde gözlemlenmiştir (Chio, 2018, s. 257). Boğalara nazaran daha heybetli cüsseleri ve sivri boynuzlarıyla dikkat çeken bu hayvanları yakın plandan seyretmek isteyen seyirciler tıpkı Artvin'deki

[87] Hakemlerin gözetiminde çiftler halinde arenaya giren tarafları aktaran bazı kaynaklar için bkz. (İlker, 1992a, s. 153; Zaman, 2010, s. 229).

[88] Arenadaki güreşi dışarıya taşıyan boğalardan kaçan insanların kayda alındığı belgesellerden birkaçı için bkz. (Karslıoğlu, 1988; Sertöz, 2003).

küçük çaplı boğa güreşlerinde olduğu gibi herhangi bir arbede anında oluşacak izdihamı göze alırlar (a.g.e.).[89]

Resim 41. Güreşi kaybeden bir boğa kaçarken (Artvin, Merkez (Kafkasör), 2001, M. Güngör)

Kafkasör festivallerinin düzenlendiği yerin, yaylaya çıkış sürecinde önceleri çobanlar daha sonra boğa sahipleri ve ardından da seyircilerce bir durak noktası olarak kullanıldığı etraflıca düşünüldüğünde buradaki değişimin seyri daha iyi kavranabilir. Önceleri mezra olarak kullanılan Kafkasör'de yapılmaya başlanan ilk düzenli güreşlere kadar herhangi bir kalıcı yapılaşmaya rastlanmaması önemlidir. Bireysel bazda sürdürülen güreşlerin kamusal bir kimlik kazandığı mali noktadan itibaren ise varlığını bugüne kadar sürdüren yapılar inşa edilmeye başlanmıştır. Yetmişli yıllarda izleyici

[89] 1995 yılı Kafkasör boğa güreşleri yapılırken arena ve çevresinde yaşanabilecek sakatlık ve vefat gibi hallerde festivale iştirak eden tüm izleyicilerin özel bir sigorta şirketi tarafından sigortalanmış olması ise ayrıca dikkat çeker (Gazete Yayın Kurulu, 1995, ss. 1-2).

kitlesinin her geçen gün biraz daha arttığı güreşlerin ünü Artvin dışına taşmaya başladıkça güreş alanının çevresinde beliren irili ufaklı yapılara rastlarız.

Resim 42. Seyircilerin hemen önünde göze çarpan bir asker (Dergi Kurulu, 1970)

Yetmişli yıllara geçerken git gide artan bir ilginin neticesinde güreşler Jandarma gözetiminde gerçekleştirilmeye başlanır. Güreş alanı ve çevresinde biriken kalabalığın güvenliğinden sorumlu jandarma ekipleri, seyirciler veya boğa sahipleri arasında yaşanan çekişmeleri kontrol altında tutmaya çalışacaktır. Gerek jandarma ekiplerinin oradaki varlığından gerekse görüştüğüm eski dernek üyelerinden edindiğim yaşanmışlıklar dolayısıyla yetmişli yılların başına kadar uzanan kamusal bir kimlikten bahsetmek mümkün görünüyor. Seksenli yılların başında organizasyonun içerisinde görünür kılınan belediyenin daha önceki yıllarda da pay sahibi olduğunu söyleyenler çoğunluktaydı. Nitekim başlarda kazanan boğa sahibine ödül olarak dağıtılan hayvan yeminin yerini bir süre sonra para ödülü almıştır. Yine bu yıllarda, seyircilerin arasına dahil olan protokol üyeleri için ayrılan korunaklı bir alana ihtiyaç duyulmuştur.

Resim 43. Seksenli yılların ikinci yarısında Kafkasör (Artvin, Merkez (Kafkasör), 1987, C. Kulaksızoğlu)

Resim 44. Doksanlı yılların ikinci yarısında Kafkasör (Şahin vd., 1997)

Her iki fotoğraf karesinden anlaşılacağı üzere, protokol tribününün kenarından başlayarak güreş alanını çember şeklinde saran seyirciler için ayrılan özel bir tribün bulunmaz -ağaçtan inşa edilen geçici oturakları saymazsak. Bu minvalde fotoğrafların çekildiği dönemin ortalarına rastlayan İlker'in gözlemleri önemlidir:

"Sahanın üst tarafında ve güreş alanına hâkim yerde protokol için gölgelikli tribünler yapılmış (İlk yıllar ağaçtan olan tribünler zamanla betona dönüştürülmüş). Yine boğaların güreştiği sahanın etrafı urgan veya sırıklarla çepeçevre kordon içine alınmış (İlker, 1992a, s. 152)."[90]

Resim 45. 2000'lerde Kafkasör (Artvin, Merkez (Kafkasör), 2001, M. Güngör)

2000'li yıllara geldiğimizde bugün seyirci için ayrılan kapalı tribünlerin seyirlik kısmını inşa edilmiş görüyoruz. Böylelikle ilerde üstü kapatılan tribünler seyirciler için ayrılmıştır lakin halen önceden yer kapmak için gelen binlerce insan varken bu tribünlerin yeterli olmadığı aşikâr. Öyle ki sabah erkenden dolan tribünlerde öğlen vakti yer bulmak protokolden olmayı gerekli kılar.[91] Değilseniz mecburen kendi imkanlarınızı kullanarak bir köşeye kamp kurabilir veyahut kuytu bir yerde arabayı park ederek geceleyebilirsiniz. Elbette bütün bu anlattıklarım, sabah erkenden vaziyet alıp güreş

[90] Doksanlı yılların ortalarına gelindiğinde ise, betonarme tribünlere seyircinin rahatça oturabileceği ergonomide basamaklar hala inşa edilmemiştir (Cengiz, 1995, s. 39).

[91] Milletvekilleri ve belediye başkanları protokolün daimi üyeleri gibidir (Çorbacıoğlu, 2009, s. 5).

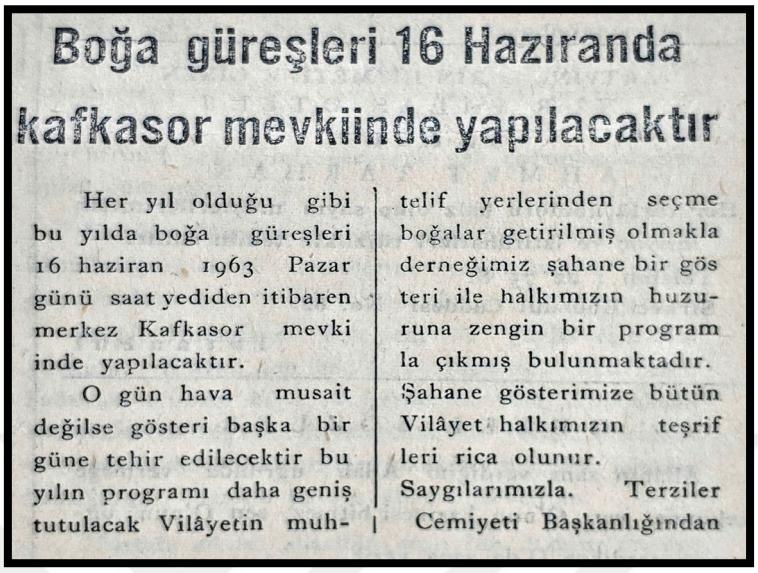
alanını tepeden gören güzel bir yerden yer kapmadıktan sonra pek bir işe yaramayacaktır.

Bu noktadan sonra arena düzlemine dışarıdan bakan bir gözle yaklaşabilmek maksadıyla ele almak istediğim unsurların -organizasyon, boğa sahibi ve seyirci- her birine ayrı bir parantez açmak istiyorum. Bu gayeden hareketle kendi içerisinde değerlendirdiğim kıstaslara göre hareket ederek ana konuyu bağlamından fazla uzağa sürüklemeden farklı yorumlar katmak istediğim güdümlü bir sıralamaya tabi tuttum. Artık arenadan dışarıya çıktığımıza göre, uğrayacağımız ilk durak noktası organizasyon olacaktır.

2.2.1 Organizasyon

Boğa güreşlerinin, dışarıdan bakan izleyiciye sunduklarıyla arka planda yapılması umulan birçok hazırlığın hummalı bir tempoda yürütüldüğü akla gelebilir. Bir bakıma doğru gibi gözüken bu önermeye karşın sahaya inen bir araştırmacı olarak dernek bünyesinde yer alan kişilere ulaşmakta zorluk yaşadım. Kendilerine düşen görevleri yerine getiren birçok dernek üyesi, yıl boyunca yürütülen planlı bir hazırlığın ötesinde, düzenli gelir getiren asıl işlerinden artakalan zamanı güreş organizasyonuna vakfetmek durumundaydılar. Dernek bünyesince karara varılan düzenlemeler güreşlerin başlamasına az bir zaman kala icra ediliyordu. Gerek dernek bünyesinde olsun gerekse güreş esnasında dışarıdan katılan birçok görevli hali hazırda belediye içerisindeki farklı dairelerde çalışıyordu. Haliyle belediyenin doğrudan işin içerisinde olduğu organizasyonun dernek içerisindeki denetleyicileri de yine belediye tarafından kontrol edilmekteydi. Derneğin, belediyenin sponsorluğunda güreşleri organize etmek açısından yaptığı en önemli işlerden biri “oyunun kurallarını koymak” ve güreş

kategorilerini belirlemektir. Fakat güreşlerin henüz bir dernek çatısı altına tam olarak alınamadığı geçmiş yıllarda bu durum şimdikinden oldukça farklı olsa gerekir.

Boğa güreşleri 16 Hazıranda kafkasor mevkiinde yapılacaktır

Her yıl olduğu gibi bu yılda boğa güreşleri 16 haziran 1963 Pazar günü saat yediden itibaren merkez Kafkasor mevkiinde yapılacaktır.

O gün hava musait değilse gösteri başka bir güne tehir edilecektir bu yılın programı daha geniş tutulacak Vilâyetin muhtelif yerlerinden seçme boğalar getirilmiş olmakla derneğimiz şahane bir gösteri ile halkımızın huzuruna zengin bir programla çıkmış bulunmaktadır. Şahane gösterimize bütün Vilâyet halkımızın teşrifleri rica olunur.

Saygılarımızla. Terziler Cemiyeti Başkanlığından

Resim 46. Terziler Cemiyeti tarafından yapılan bir güreş duyurusu (Terziler Cemiyeti Başkanlığı, 1963, s. 1)

Boğa Güreşlerinde Uygulanan Kurallar

Görüşülen kişilerden arasında derneğin kurucu isimlerinden olan "Tolga Sarı" Belediye Saha Amirliği bünyesinde çalışıyordu. Aslında öğretmen olduğunu belirten Tolga Sarı, muhtelif kaynaklarda geçen, boğa güreşlerinin 200 yıl kadar geçmişe uzandığının tarihlendirmesini bizzat kendisinin yaptığını söyledi. 1987'de belediyede çalışmaya başlayınca, boğa güreşlerinde yapılagelen anons işini devralacaktır. O yıllarda belediye tarafından gerçekleştirilen organizasyonlarda hakemlerin de yine belediye vasıtasıyla belirlendiğini söyledi. Kendisinden yaşça büyük, iki kuşak önceki yakınlarının ise belediye eliyle düzenli hale getirilen bu festivallere çok daha eskilerden beri katıldığını da ekledi. Çocukluk ve ilk gençlik yıllarında kendisinin de gittiği 1980 öncesine tarihlenen süreçte yapılan boğa güreşlerindeki eşleştirmeler boyun ölçüsüne göre uygulanmaktayken, günümüzde geçerli olan temel kıstas ağırlıktır. Önceleri bu

durumun dezavantaj yarattığı güreşlerden söz ederken, belli oranda rakibine göre uzun kalan bir hayvanın boyun ölçüsü eşleşse bile avantajlı bir konumda güreşe başlayacağını söyler. Bu gibi adaletsizliklerin önüne geçmek için ağırlığı baz alan kilo sınırlamaları kategorize ediliyor. Haliyle, boyun ölçüsünde kullanılan santimetre hesabının, ağırlık ölçüsünde kullanılan kilogram hesabına devri söz konusudur.

2006 yılında temeli atılan derneğin kurucu başkanı olduğunu ifade eden Sarı, boğa güreşlerine kilo kıstasını getirenin de yine kendisi olduğunu söylüyordu. Kilo kıstasına geçilmeden önce ortak bir kanı oluşması adına, güreşlere katılan hayvan sahiplerinin fikirlerine danışılmış. Fakat hemen her kafadan, farklı bir ölçüm esasına ilişkin teklifler gelmeye başlayınca vazgeçilip Tarım İl Müdürlüğüne danışılacaktır. Kurumda gösterilen çizelgeye göre yerli hayvan ve besi hayvanı (piç hayvan) birbirinden farklı değerlendirilmektedir. Farklılığın ayırdına varan Sarı, bir hafta boyunca en az 500 hayvan üzerinden alınan ölçümleri karşılaştırarak ortak sınırlar yakalama gayretinde olur. Bu şekilde hareket ederek, kategori bazında kilo aralıklarının çıkarımını yapmasının yanında, hangi kilolar arasında kategorilerin kurulabileceğini de kestirir. Kesin rakamları belirledikten sonra çevre ilçelerde varlık gösteren irili ufaklı dernekleri bir araya toplar. Boyun ölçüsünden ağırlık ölçüsüne geçildiğinin müjdesini verecektir lakin bu yenilikçi fikir rağbet görmez. Başlarda siyasi bir yaptırım olarak okunarak ciddiye alınmaz ancak, bir süre sonra güreşlerdeki işe yararlığı gözlenince kendiliğinden onanır.

Hakemlikten gelen birisinin gözünden bakınca kurallarda birçok eksik yakaladığını söyleyen Sarı, bilhassa güreş esnasında araya girme ve boynuz kontrolünden kaçırma gibi durumların teşhisini irdeler. Çıkarımlarını yeni yazılacak kurallara iliştirerek, dernek başkanlığını yürüttüğü 2006 yılından 2014'e değin geçen süreçte birçok eklemelerde bulunur. Yine bu sürecin başlarında kantar getirtilerek, hayvanların tartım

işlemine başlanacaktır. 2014 yılına gelindiğinde ise, değişen belediye yönetimi kendisini başkanlıktan ve dolayısıyla dernekle ilgili üstlendiği vazifelerden azledecektir. Fakat hala insanların kendisine saygı duyduğunu ve güreşlere bir nevi onursal başkan olarak davet edildiğini de eklemektedir. Kafkasör arenanın altyapı çalışmaları esnasında boğaların ve sahiplerinin barınma, beslenme ve diğer bazı ihtiyaçlarının giderilmesinde belediye ile eşzamanlı çalışmalar yürüten derneğin, hemen her sene güncellenen kurallardan sonra, geleneği sürdüren boğa sahiplerini bir araya toplama işlevi bulunuyor.

Bu durumun aksi istikametinde seyreden tek örnek, daha birkaç yıl öncesinde başlayan dernek çatısı ve boğa sahipleri arasındaki ayrışmadan sonra ikinci bir güreş planı çerçevesinde gerçekleştirilen "Artvin Kafkasör Türkiye Şampiyonası" boğa güreşleridir. Alan araştırması süresince karşılaştığım dernek üyelerinin çoğunluğu, iki cenah arasında yaşanan sürtüşmelere değinmekten kaçınırken, konu hakkında yorum getirenler ise ana gruptan ayrılan kesimin tamamen kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiklerini savunuyorlardı. Ayrıca, Kafkasör organizasyonunda dağıtılan ödüllerin sağlayıcısı olarak işaret edilen belediyenin yerine bu kez valilik bakıyordu. Bilhassa, geçtiğimiz dönem AKP yönetiminde bulunan belediyenin tekrar CHP'ye geçmesiyle tarafların arasındaki gerilimin ilişkili olduğuna kanaat getirdim. Zira kısa süre içerisinde yapılmak istenen büyük değişiklikler Artvin gibi kendi kabuğunu kırmakta güçlük çeken şehirlerde olumlu bir izlenim vermemektedir.

Belediye yönetimi ve Kafkasör festivali arasında kurulan bağların yukarıda aktarılan çıkarımlardan kimisiyle ilişkili olduğu düşünülen, maddi açıdan hayati önem taşıyan sponsor birlikteliğinde düğümlendiği görülecektir. Nitekim önceki dönem el değiştiren belediye başkanlığı AKP'ye geçtikten hemen sonra, bir süredir çeşitli bira markalarıyla devam eden sponsorlukların noktalanması dikkat çeker. Söz konusu sponsorluklar

özellikle festival gecesi süregelen konserler için önemli bir gelir kaynağı ihtiva etmektedir. Konser gecesi seyircilerin arasına karışarak dinlemeye gittiğim Resul Dindar'ın önceki belediye yönetimini hedef alan; *"Bize varana kadar kimler kimler geldi… Kusura bakmayın ama şimdi ancak bize sıra gelebildi."* Cümleleri seyircilerden büyük bir alkış aldı. Seyircilerin bu cümlelere kayıtsız kalmaması, elbette farklı okumalara müsaittir. Ayrıca konuyla ilintili olarak Koca'nın makalesinde geçen kısa dipnotta şu cümleler sarf edilir:

> *"Burada belirtmem gerekir ki, Kafkasör gibi taşranın en ucundaki bir festivalin sponsorlarının Carlsberg ve Efes gibi büyük bira şirketleri olması beni oldukça şaşırtmıştır (Koca, 2013, s. 169)."*

TUBORG konseri Artvinlileri büyüledi

29. Kafkasör Kültür Sanat ve Turizm Festivali'nin ana sponsoru olan TUBORG'un konseri yaklaşık 5 bin kişinin yoğun ilgisiyle karşılaştı.

27 Haziran Cumartesi akşamı Artvin Terminal alanında sanatçılar İbrahim Özbayrak ve Volkan Konak'ın şarkıları Artvinlileri, festival için Artvin'e gelen yerli ve yabancı turistlere unutamayacakları bir akşam yaşattı.

Sahneye ilk İbrahim Özbayrak çıktı. Artvin Belediyesi tarafından organize edilen ve TUBORG sponsorluğunda yapılan konser için özel ses düzeni ve sahne kuruldu. Saatler öncesinden konser alanındaki yerini alan sanatseverler uzunca bekleyişin ardından ilk sahneye çıkan Artvin sanatçı İbrahim Özbayrak'ın söylediği Artvin yöresine ait türkülerle coştular. İbrahim Özbayrak kendi bestelerinin yanında en iyi dostu ve arkadaşı rahmetli Kazım Koyuncu'dan da besteler seslendirdi. Özbayrak'a; akerdeonda Adem Temiz, gitarda Murat Kars, basgitarda Soner Özyar, bateride Doruk Yıldırım, bongoda Mehmet Altıntaş, bağlamada Volkan Köksal, klavyede Gürcü sanatçı Vartang Mikaladzeya eşlik etti. İbrahim Özbayrak memleketinde yüksek bir performans göstererek Artvinlilerden tam not aldı.

Volkan Konak Artvin'de ilk kez konser verdi.

Karadenizli sanatçı Volkan Konak, Artvin'de ilk konseri verdi. Halkın büyük sevgi gösterileri arasında sahneye çıkan Volkan Konak, yaptığı konuşmada Artvin'den ve Artvin'in insanından çok etkilendiğini söyleyerek şarkılarını söylemeye başladı. Konak'ın şarkılarına yer yer Artvinliler de eşlik etti.

Kazım Koyuncu'dan da şarkılar söyleyen Volkan Konak'a Artvin Belediye Başkanı Ersin Özgün tarafından şilt verildi. Başkan Özgün de kısa bir konuşma yaparak, Artvin'in insanın değerine değindi ve Volkan Konak'ın Artvin'e gelişinden duyduğu memnuniyeti dile getirdi.

Sanatçı Volkan Konak, Karadenizlinin özlü sözlü sözlerini, yer yer fıkralarını ve kendisine ait anılarını anlatarak konserde adeta halkla bütünleşti.

08 Haber Merkezi

Resim 47. Tuborg konseri Artvinlileri büyüledi (08 Haber Merkezi, 2009)

Önde gelen bira üreticilerinin sponsorluğu, ekstrem sporlara sponsorluk sağlayan enerji içeceği üreticilerini akla getirebilir. Amaçlanan maddi getiri konser ve altyapı çalışmalarına harcandıktan sonra belediyenin yükü bir nebze azalmaktadır. Belediye yönetimi el değiştirdikten sonra fes edilen özel sponsorlukların yerini "ÇAYKUR" ve "SPORTOTO" gibi devlet güdümündeki kurumlar devralmıştır. Ana sponsorların

dışında para bağışında bulunan birçok yerel işletmenin varlığı da göz ardı edilemez.[92] Sponsorluk geliri olmadan düzenlenen ilk güreşlerde ise boğa sahipleri açısından maddi bir getiri bulunmadığından dolayı boşta kalan anlam *barıştırma güreşleri* olarak mana bulur. Ne zamandan sonra yavaş yavaş artan izleyici ilgisiyle birlikte para ödülü takdim edilmeye başlanmıştır. Bunun ilk örneklerinden birisine bakacak olursak, banka eliyle boğa sahiplerine dağıtılan para ödüllerinden bahsedilmektedir:

> *"[...] Bu güreşlere 19 boğa iştirak etmiş bu arada, tertipleyicilere ise Ziraat Bankası müdürü sayın Postacı 300 lira ikramiye verilmesini teklif etmiştir. Bu münasebetle jürinin kararına göre birinciye 150 Lira, ikinciye 100 Lira, üçüncüye ise 50 Lira ikramiye verilmiştir (Gazete Genel Kurulu, 1963, s.1)."*

Halihazırda düzenlenen festivalin eskiden olduğu gibi salt boğa güreşleri üstüne olması elbette söz konusu değildir fakat boğa güreşleri her ne kadar ana etkinlik olarak gözükse de sırf canlı konserlere katılmak için festivale gelen insanlar vardı. Konser gecesi alana toplanan binlerce seyircinin çığlıklarına kulak kabarttığımda, güreş sabahının yorgunluğundan pek bir eser kalmamış gibiydi. Bununla beraber, organizasyon içerisindeki işleyişin görmezden gelinemeyecek kadar büyük birtakım kusurları bulunuyor. Sözgelimi, güreşleri seyrederken yağmur altında sırılsıklam ıslanmaktan başka çaresi olmayan insanlar; gözü arkada kalacağı için güreşe getirdiği hayvanın başından bir an olsun ayrılmaya cesaret edemeyen boğa sahibi ve ona yardım etmek için beraberinde gelen ailesi aklıma ilk gelenler. Elbette ödül olarak verilecek miktarın büyük puntolarla yazılıp gözümüze batırıldığı güreşlerde birtakım küçük hesapların -sadece birkaç saatliğine konsere çıkartılan şarkıcı için harcanan miktar gibi- peşine düşmüş olmayı kimse tercih etmezdi.

[92] Artvin'de olmasa da Ege bölgesinde düzenlenen boğa güreşlerine sponsor olan yerel yönetimler dışında ayrıca bir *güreş ağası* seçiminden bahsedilmektedir (Güleç, 2010, s. 49).

Resim 48. 2018 Kafkasör Festivali ödül afişi (Artvin Belediyesi Bilgi İşlem Dairesi'nden temin edilmiştir)

Kafkasör festivaline bütüncül bir gözle bakıldığında, yine Artvin içerisinde yapılan diğer küçük çaplı boğa güreşi festivallerinden ayrıldığı sezilecektir. Çünkü güreşleri izlemek için gelmeyen birçok seyircinin ilgisini canlı konserler ve yağlı güreş etkinlikleriyle çekmeyi başarmıştır. Bunun bir benzeri yıllar önce Damar Belediyesi henüz kapatılmamışken düzenlenen boğa güreşlerinin arifesinde uygulanmaya çalışılmış lakin bir süre sonra kapatılan belediyenin ardından yaşanan mali yetersizlikler sebebiyle askıya alınarak sadece boğa güreşlerine ağırlık verilmiştir. Günümüzde her yıl düzenli olarak Damar'da yapılmaya devam eden boğa güreşlerinin yerel organizasyonundan sorumlu kişi daha önce belirttiğim üzere köy camisinin imamıdır. Kendisiyle olan kısa görüşmelerimde birkaç öneride bulunarak, "Kalandar Soğuğu"

isimli filmin çekimlerinde bizzat yer aldığından bahsetti.[93] Boğa güreşlerine ilave başka etkinlikler sayesinde canlandırılmaya çalışılan festivallerin nirengisi Kafkasör'dür. Nitekim tıpkı Kafkasör'de olduğu gibi, boğa güreşleri öncesinde başlayan yağlı güreş müsabakalarına, Yusufeli ilçesinde düzenlenen boğa güreşlerinin arifesinde rastlarız.

Önceki paragraflarda sıklıkla anılan Belediye için Artvin'in tanıtımına belki de en büyük katkı sağlayan yatırım aracı Kafkasör festivalleri olmuştur. Festivali seyretmek için il merkezine gelen insanların önemli bir bölümü zaten Artvinli hemşerilerden oluşsa da turistik amaçlı, sırf bu güreşleri seyretmeye gelen binlerce insandan söz edilmektedir. Dolayısıyla mükemmel bir tanıtım aracı olarak cazip görülmesi bundan ileri gelir. Son yıllarda daha da fazla izleyiciyi çekmek için kitle iletişim araçlarına başvuran belediye yönetimi birçok tanıtıcı film, broşür ve geçmiş yıllarda şampiyon olan boğaların başarılarından bahseden kitapçıklar yayımlamıştır. Bunlardan ayrı olarak A3 formatında sunulan boğa tanıtım kartları kullanılmaktadır.

[93] Kalandar Soğuğu filminde bir boğa sahibini canlandıran Mehmet, birikmiş borçlarını ödeyip düze çıkmak amacıyla boğa güreşlerine katılır ancak onca antrenmana rağmen boğası Poyraz sürekli kaybetmektedir (Kara, 2015). Filmin kurgusuna baktığımızda Kafkasör'de yapılan güreşler Damar'daki güreşlerden daha önce gerçekleşse de gerçekte bunun tam tersidir. Yönetmen, festival ortamı ve güreşlere ek olarak canlı konser sırasındaki atmosferi de yansıtmaya çalışmıştır.

Resim 49. Boğa Tanıtım Kartı (Artvin Belediyesi Bilgi İşlem Dairesi'nden temin edilmiştir)

Müsabaka usullerine göre boğaların ayrılıp kategorize edildiği güreşlerde belediye ve dernek ortaklığında karara varılan düzenlemeler hakem heyetine iletiliyordu. Bazı güreşlerde hakem heyetinde yer alacak kişilerin dışında müsabakaları ve diğer anonsları duyurmakla görevli birisi varsa da 'cazgır' olarak addedilen ikinci bir sunucuya daha rastladığım vakidir.[94] Bu kişi, hakemler, anons kulesi, boğa sahibi ve seyirci arasındaki iletişime dahil olmakla birlikte doğrudan atmosferin havasını değiştirme gücüne sahip sözcükler seçerek protokole seslenmesiyle de öne çıkar.

Yukarıda aktarmaya çalıştığım organizasyon dahilindeki bütün unsurlarıyla kurumsal bir kimlik kazanan boğa güreşleri için, başladığı noktadan bugüne kadar

[94] Genel hatlarıyla Kafkasör güreşlerinin izleyiciye aktarılmaya çalışıldığı "Çoruh Artık Durgun Akacak" isimli belgeselde, anonsları yapan kişiden *cazgır* olarak bahsedilir lakin bu görevi icra eden kişi bir başkasıdır (Sertöz, 2003). Tanımlamadaki kafa karışıklığının sebebi büyük olasılıkla, Muğla ve Aydın yörelerinde yapılan boğa güreşi festivallerinde icra edilen güreş içi uygulamalara özgü kullanım biçimlerinden ileri geliyor (Berrakçay, 2015).

çizilen olay örgüsünde yer alan iki handikap vardır. Bunlardan ilki, bireysel çabalarla yapılmaya başlanan ilk güreşlerden sonra artan seyirci kitlesiyle birlikte devreye giren belediye yönetimidir. Bir diğer sıçrama da 1980 darbesinden hemen sonra değişen belediye yönetiminin ardından eklenen birkaç yeni düzenlemenin peşisıra Kafkasör Festivali'nin başına, *geleneksel* ön ekinin getirilişidir. Askeri darbeden sonra yapılan boğa güreşlerine baktığımızda göze çarpan tarihi vesikalar bu önermeyi doğrular.

1980 ve sonrası için konuşulduğunda beliren geleneksellik aslında çok daha geriye doğru götürülebilecekken yakın bir tarih milat sayılmıştır. Miladın tarihlendirilmesiyle beraber, önceden halk oyunlarıyla açılan boğa güreşlerinin ilk perdesinde bu kez *karakucak güreşleri* icra edilecektir. Boğa sahibinden seyirciye kadar festivale katılan herkes için ortamın aynılaştırılması durumu, Ritzer'in McDonaldlaştırma hakkında söylediklerini akla getirir.[95] Bir bakıma söylenebilir ki, zaten geleneksel olarak *şenlik* havasında geçen boğa güreşleri yeniden işlenerek *festival* olarak tercüme edilmiştir. Değişen isimle beraber, eskiden yalnızca gazete manşetlerine yansıyan para ödülü haberleri artık resmiyete taşınmıştır. Her ne kadar belediye arşivinde kayıtlı bir gider kalemine ulaşamamış olsam da geriye dönük yaptığım literatür taramasına göre, verilen para ödülleri kademeli olarak artırılmıştır. Buradan hareketle söylenebilir ki yıllara bağlı olarak gerçekleşen ekonomik dönüşümün bir sonucu olarak yerel şenliklerin yapısı büyük oranda değişmiştir.

Ekonomik dönüşümün etkisiyle ortaya çıkan yeni düzenlemelere baktığımızda önceden *barıştırma güreşleri* olarak kurulan çağrışımın halen korunmak istendiğini görüyoruz. Zira Artvin dışına karşı bir tanıtım aracı olarak işlev kazanan Kafkasör Festivali şayet hırs ve rekabet unsurlarıyla öne çıkacak olursa hayvanlara eziyet

[95] Ritzer aktarımından devşirilerek, azaltılan gerçeklik ve akılcılaştırma yoluyla yapay bir normallik tasarısı üstünden topluma kabul ettirilmeye çalışılan değerler kastedilmektedir (Ritzer, 2011).

açısından İspanya'da düzenlenen kanlı güreşlerle yakınsak kılınabilir. Bu noktada yardıma yetişen *geleneksellik*, festivale karşı takınılan eleştirel tavrın kenarları açık kalsa da büyük oranda üstünü örter. Söz konusu olan eski bir geleneğin kurumsal zemine taşınmasıyla doğan yeni pratikte Hobsbawm'ın deyimiyle *geleneğin icadı* vuku bulmaktadır.[96] Yazara göre *gelenekler icat etmek*, geçmişe referansla belirginlik kazanan, özünde bir formelleştirme ve rutinleştirme sürecidir (Hobsbawm & Ranger, 2006, s. 5). Yarı resmi usullerle hazırlanan şartnameye dayalı kurallara ve tarih kitaplarından alışık olduğumuz milli değerleri öne çıkaran uygulamalara -karakucak güreşleri gibi- karşın seyircinin büyük bir çoğunluğu için festivale geliş sebebi boğa güreşlerini seyretmektir.

Görüldüğü üzere *barış güreşleri* kavramıyla başlayan tartışma, kurumsal kimliğe geçiş süreciyle hız kazanarak tarihselliğinin sorgulandığı *geleneksellik* noktasında tıkanmaya başlar. Kurucu ve işleyici özellikleriyle ayrı bir öneme haiz olan gelenekselliğe dümdüz bir açıdan bakıldığında görülecek olan tablo her ne kadar yereli -yaylacılıktan hareketle *barıştırma güreşleri*- çağrıştıracak düzeyde olsa da bu soru işin içerisindeki icracılara yöneltildiğinde farklı yanıtlarla karşılık bulmaktadır. Artık, boğa güreşlerine yabancı bir okur için kapsamlı bir girişten daha fazlası yapıldığına göre şimdi boğa sahibi ve hayvanıyla arasındaki ilişkilerin irdeleneceği yeni bir başlığa geçmek istiyorum.

2.2.2 Boğa Sahibi

Boğalar sahibine göre mi tepki verir? Bu soru alandayken aklıma takılmış, boğa sahipleriyle olan görüşmelerim sırasında yönelttiğim üstü kapalı sorularda kendisini gizlemişti. Alan araştırması sırasında ve daha önceleri canlı olarak tribünden

[96] Hobsbawm'a göre *icat edilmiş gelenekler*, yeni durumlara uyarlanmış, eski durumları akla getiren formlara bürünmüş, ya da zoraki tekrarlarla kendi geçmişlerini oluşturarak bugünde karşılığını bulan geleneklerdir (Hobsbawm & Ranger, 2006, s. 3).

seyrettiğim yüzü aşkın müsabaka olmuştur. Bu güreşlerin çoğunda boğa sahibi ve hayvan arasında kurulmaya çalışılan iletişime -kimilerince şartlı refleksten daha fazlası olmadığı düşünülen- tanık oldum. Elbette güvenlik kaygısıyla bir köşeye çömelip güreşin bitmesini bekleyen boğa sahipleri de yok değildi ancak onların içerisinden finale kalan hemen hiç kimse olmadı. İletişimin tek taraflı olduğunu düşündüğüm sırada, güreşe yanaşmayan boğalardan birkaçı sahibinin sözcükleriyle senkronize biçimde atağa geçiyordu. Öyleyse mutlak olmasa bile varlığını görmezden gelemeyeceğimiz bir iletişim kurulmaktadır.

Boğa sahibi açısından hayvanla arasındaki samimiyetin ölçüsü kişiden kişiye göre değişkenlik gösterirken karşısındakini bir hayvan olarak değil, kendi "arkadaşı" hatta "evladı" olarak gören kimileri için konuşulduğunda kelimeleri dikkatli seçmekte fayda var. Konuştuğum boğa sahipleri içerisinde yetiştiricilik yükünü tümüyle üstlenen gençlere kıyasla yaşı ilerlemiş olanlar, hayvanın hoşuna gitmeyecek davranışlardan sakınarak daha cana yakın ilişkiler kurmaya çalışıyorlardı. Kaybedilen bir güreş sonunda hayvanı alelacele arenanın dışına doğru dürtükleyerek; *Görürsün sen, ben de seni kasaba vermezsem!* şeklinde homurdanan genç bir boğa sahibi, söz konusu hayvan-insan ilişkilerinin zaman içerisindeki dönüşümüne dair fikir verebilir. Başlangıcından beri maddi bir temele dayalı olarak kurulduğu düşünülen boğa-insan etkileşimi, hayvancılık dönemiyle bağdaştırılan geçmişte güdülen; *hayvan yayladaki uçurumlardan aşağıya düşüp de ziyan olmasın* kaygısının yerini bugün düzenlenen güreşlerde şampiyona verilen para ödülüne ulaşma gayesinin almasıyla beraber eskisinden daha somut bir maddi alana taşınmıştır.

Arenada seyircilerin arasından izlediğim onlarca güreşin ardından burada, görüşülen kişilerin kimliğini deşifre etme kaygısından sebep değinmekten kaçınacağım -en azından birkaçına- birçok sahneye tanıklık ettim. Kimi zaman küçük pazarlıkların

döndüğü arena arkasında, boğasını satıp paraya çeviren veya güreşi kaybettikten sonra; *sana kasap yolu gözüktü!* diyen boğa sahibi henüz birkaç dakika öncesinde güreş devam ederken sanki bir başkasıydı. Bu denli karmaşa içerisinde kendisini duyuran menfi kaygılar görmezden gelinmeyecek kadar ön plandadır. Olayı bir boyut üzerinden değerlendirmek yanlış ancak arka planda doğrudan göremeyeceğimiz küçük ayrıntılar işi buraya taşımaya yetiyordu. Geçmişte koca bir ailenin adeta kolu-bacağı olarak tasvir edilebilecek bu heybetli canlılar birer araç olarak işlevlerini korusalar da vazgeçilmez değillerdi. İş o raddeye varınca geriye sadece kaç kilo et dökeceğini hesaplamak kalıyordu.[97]

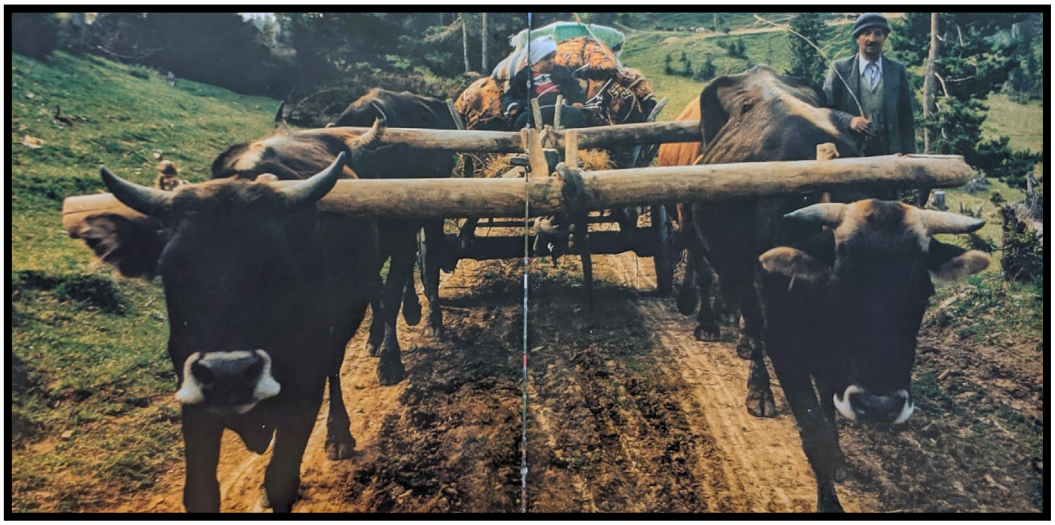
Başarılı olanların bir üst tura adını yazdırdığı güreşlerin kendi kategorileri içerisinde sadece birer kazananı vardır. Buna mukabil verilen para ödülünü alacak olan boğa sahipleri bile, elde edilen miktarla yalnızca bir yıllık bakım giderlerini karşılayabiliyorken herhangi bir ödülden mahrum kalan çoğunluk için son çare, hayvanı kasaba satmaktan geçer.[98] Bu hakikaten son çare olarak görülür çünkü yaşı geçkin güreş hayvanlarının (kart boğaların) eti pek lezzetli bulunmadığından ötürü tercih edilmez - henüz genç sayılabilecek üç yaşına kadar olan boğalarda ise bu durumun tersi geçerlidir. Güreşlerde başarısız olmasına rağmen satılmayan boğalar da yok değildir. Önceden anlaşılan sponsorlarca maddi destek alan boğa sahipleri bu grupta bulunur. Sponsorların önemli bir kısmını oluşturan yerli esnaftan başka, yerel yöneticiler de kimi boğa sahibine maddi destek sağlamaktadır. Bunların dışında, protokolde yer almasa bile

[97] Arena girişine yerleştirilen kantarlar güreşlerin arifesinde ve ilerleyen birkaç gün boyunca boğaların tartılmasında kullanılmaktadır. Boğanın kantarda çıkan kilosuna göre belirlenen kategorilerden başka belli olan bir diğer şey de güreşin ardından en az ne kadar edeceğiydi...

[98] Türkiye'deki uygulamaya benzer olarak Japonya'da yapılan boğa güreşlerinde de boğa sahibi eğer hayvanının güreşemeyecek kadar zayıf olduğunu düşünürse, onu doğrudan kasaba havale etmektedir (Ozaki, 2013, s. 59). Türkiye'de yapılan boğa güreşlerinde de bu eylemle paralel olarak, güreşmeye yanaşmayan ya da güreşten cayan boğalardan, genellikle tecrübesiz ve ilk güreşlerine çıkanlar bir an evvel elden çıkarılmaya çalışılmaktadır.

güreş aralarında anonsu geçilen Artvinli iş adamları, ikinci elden para akışı sağlayarak boğa sahiplerine ve organizasyonu üstlenen derneğe yardımda bulunurlar.

Anlaşılan odur ki sadece güreşlerde elde edilen gelirler sayesinde boğa yetiştiriciliğine soyunmak oldukça risklidir. Bu işe sırf güreşlerde başarı kazanmak için başlamamış olan yüzlerce boğa sahibi eskiden de hayvan besliyordu fakat geçmişte henüz vazgeçilmemiş olunan yaylacılığa binaen iş yükünün bir bölümü çobanlara aitti. Ayrıca boğanın hane ekonomisi için olmazsa olmaz denilen ve bugünkü boşluğunu makinelerin doldurduğu birçok tarımsal faaliyette kullanım alanları mevcuttu. Özellikle ham tarlanın ilkbahar mevsiminde koşulması için burulan boğaların gücünden faydalanmak amacıyla birçok teknik geliştirilmiştir. Yusufeli ilçesinde bulunan çeltik tarlalarında; kışlık yakacak odunun yüklendiği eski usul arabalarda; su değirmeni yokken ilkel yöntemlerle öğütülen mısır ve buğdayı döven çarkın çevriminde ve çoğaltılması mümkün daha birçok faaliyette başat rolü her zaman boğalar üstlenmiştir.[99]

Resim 50. Yayla yolunda... (Fırat, 1998)

[99] Yusufeli'ndeki çeltik tarlalarını koşan boğaların gösterildiği TRT belgeseli için bkz. (Karslıoğlu, 1988). Alışıldık kullanım yöntemlerinin dışına çıkıldığı Şavşat'taki bir okulun inşası sırasında kullanılan öküzler için bkz. (Bilir, 1974, s. 5)

Boğa yetiştirmek kimisi için güreşlerle özdeşleşirken, yegâne gelir kapısı hayvancılık olan içinse, kendisiyle yüzleşmekten geçer. Uzun yıllar süresince gitgide büyümekte olan hayvan ve sahibi arasında kurulan iletişime bağlı olarak keşfedilen yeni kanallarla birlikte frekans aralığı da genişlemektedir. İki yaşından sonra hayli hacim kazanan cüssesiyle baş edemediği zamanlarda kendisini sopayla zapt etmeye çalışan sahip ve boğa arasındaki frekansın kopma noktasına geldiği dönemler de olur. Fakat bu algıyı oluşturan kişi yine boğa sahibinden başkası değildir. Ağırlığı yaklaşık bir tonu bulan kimi boğaların atacağı tek bir boynuz darbesiyle zarar göreceğinin farkında olarak bunu hiç ciddiye dahi almadan tamamen korunmasız bir biçimde hareket etmekten çekinmeyen birçok boğa sahibine kıyasla, ağırlığı çeyrek tonun biraz üzerinde seyreden boğasından çekindiği için elinde sopa bulundurmadan yanına yaklaşmaktan korkan boğa sahipleri de vardır. Köy yaşamının içinden çıktığına inandığım gözlemlerime dayanarak konuşacak olursam; köhne ahırlarda geçen seneler boyunca insanlarla yaşamak zorunda kalan hayvanların iletişim becerilerini geliştirdiklerini düşünüyorum. Güreş müsabakalarına hazırlanırken geçen süreçte daha fazla alakadar olunan boğalar açısından bakıldığında bu durum farklı yaklaşımlar sergilemeyi zorunlu kılıyor. Sadece bir yıl içerisinde birlikte geçirilen zamana bakılacak olursa akla gelmesi muhtemel birçok düşüncenin arka planındaki etkileşimler, kabul edilen iletişim formlarının dışına çıkarak pekişecektir.

Boğa sahibi açısından yaşanması muhtemel belki de en acı tecrübe; eliyle beslediği boğa tarafından boynuzlanarak yaralanmaktır. Bilinen az sayıdaki kayda geçmiş örneklere bakacak olursak, sahibinin hayvanı bir başkasına emanet bıraktığı ekstrem durumların haricinde güreşte yenilgi yaşayan boğalardan kimisi -özellikle önceki güreşlerde birçok başarısı bulunan- epey uzun bir süre boyunca huysuz davranışlar sergilemektedir. Boğa yetiştirmiş tecrübeli kişilere göre bunun asıl nedeni, yenilginin

unutulmasındaki güçlükten ortaya çıkar. Onlara göre, kendi kafasında sürekli o anıyı canlandıran boğa bir türlü huzur bulamaz. Haliyle içinde biriken öfkesini en yakınında bulunan canlıya yöneltir. Ancak bu önerme, beraberinde getirdiği; istenildiğinde, *ağzı var dili yok* söylemiyle kendisinden bahsedilirken şimdi kalkışılan niyet okumasına binaen kusurlu peşin hükümlerden sıyrılmadıkça geçersizdir. Konuya bu açıdan yaklaşıldığında, boğa güreşlerinin para için değil de ün kazanmak için yapıldığı ve erkeklik tarzlarının sergilenmesine aracı kılındığı şeklinde bir argüman, bağlamı anlamlandırmak yönünden eksik kalmaktadır. Özel olarak güreş boğası yetiştirenler için aslında ekonomik kaygılar ve şampiyon çıkılması halinde elde edilecek olan prestij ve şöhret gibi kazanımlar ayrıksanması zor düzeyde iç içe geçmiştir. Bunlara bir de güreşlerin öncesinde boğalar üzerine harcanan emek dahil edildiğinde kompozisyon daha da karmaşık bir yapıya bürünmektedir.

Boğa Seçimi

Mehmet Okur'un verdiği bilgilere göre, bir boğa henüz altı ila yedi yaşları arasındayken altın çağını yaşamaktaydı. Öte yandan "güreş hayvanı" olabileceklerin belirlenmesinde öne çıkan ince ayrıntıların altını çizerek bu işin, küçük yaşlardayken; henüz "dana" sayılabilecek hayvanları yetiştirmekten başladığını söyledi. Anlattığına göre hayvan henüz iki ya da üç aylıkken sahiplenilerek büyütülmeye başlanıyor. Hangi dananın seçileceği hususunda ise, daha önce güreşmiş bir boğanın yavrusu olması önemli bir kriterdi.[100]

[100] Türkiye'deki uygulamalara benzer olarak Japonya'da boğa güreşi için hayvan yetiştiren kimseler, hangi hayvanın güreşe uygun olduğunu daha bir yaşına basmadan anlayabilirler (Kuwahara, Ozaki, & Nishimura, 2007, s. 9). Dolayısıyla yetiştiriciler, güreş hayvanı seçmek için mandıraları gezerken hayvanların kaderleri değişmektedir -bir nevi, henüz bir yaşına basmayan bir boğanın gelecekteki yaşam çizgisinin yeni bir deftere taşınması (et ürünü olarak yetiştirilmek ya da bir süre güreştikten sonra et ürünü olarak kullanılmak) olarak da okunabilir (a.g.e.).

Aktarılana göre, yetiştirilen hayvanın ilk olarak dört yaşında esaslı bir güreşe çıkabileceğini, "altın çağ" olarak belirtilen yaş aralığının ise beş ila yedi arasında değişiklik gösterdiğini söyleyebiliriz. Hangi hayvanın güreşebileceği konusu da ayrı bir uzmanlık alanı şeklinde karşımıza çıkarken, konu hakkında fikir yürütmeden önce belli bir birikimin elzem olduğunu söyleyen Rıza Alaca'nın cümleleri şu şekildeydi:

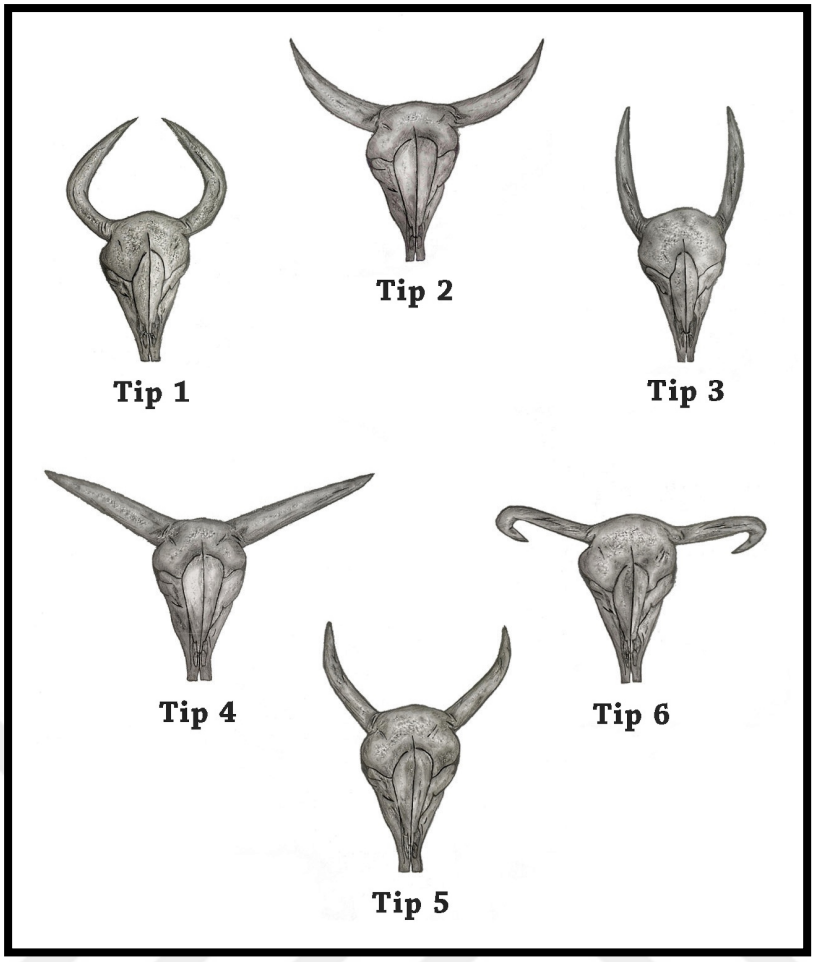
"Bu, hayvanın yapısıyla ilgilidir. Hayvan meydana gelsin, ben hemen söyleyeyim sana; bu hayvan güreşir mi güreşmez mi. Biz uzmanlaşmışız o işte. Biz biliriz yani hangi hayvanın güreşip hangisinin güreşmeyeceğini. Yapısı nasıldır, tahammül edebilir mi gibi. Mesela ben bir tanesini söyleyeyim sana: Boynuzlarının arası ne kadar dar olursa o hayvan çok güreşir. Mesafe ne kadar az olursa o kadar iyi güreşir. Önü fazla, arkası zayıf olan hayvan çok güreşir. Montofon gibi yabancı cinsler değil yerli hayvanlar iyi güreşir. Montofların içerisinden dönmeler mönmeler olursa güreşiyor da genellikle yerli hayvanlar yerli… Esas yerli hayvanlar çok güreşir. Irk meselesi de önemli, ırk meselesi… Mesela ben sana şöyle söyleyeyim: Gri demeyelim de böyle açık gri renkli hayvan güreşmez. Alacalı hayvan pek güreşmez. Boğazı kestane renkli, yelesi sarı olan hayvan çok güreşir. Boynuzları birbirine yakın olan hayvan iyi güreşir, geniş olan güreşmez. Boynu kısa olan hayvan çok iyi güreşir. En tehlikeli hayvan odur. Misal yani, böyle şeylerden anlarsın. Güreşen hayvanın yavrularını büyütmek pek tutmaz. Hayvan iki-üç yaşlarına gelene kadar ne olacağını ancak anlarsın. Üç yaşında veyahut iki yaşında dersin ki bu hayvan güreşir. Boynuzları ve boynu oluşmaya başlayacak. Bir hayvandaki en önemli şey boyundur. Ön bacakları kısa, göğsü de yere yakın olacak."

Hayvan yetiştiriciliği, dönemsel olarak misliyle artan külfetiyle birlikte bazen oldukça meşakkatli geçen günlere katlanmayı gerektirir. Büyükbaş hayvan yetiştiren çekirdek ailedeki bireylerin bir gün için bile olsa başıboş kalma lüksleri yoktur. Kimisinde uygulanan planlı iş bölümü, boğa sahibinin bir nebze olsun rahat nefes

almasını sağlarken, hayvanın yalnızca bir kişinin eline baktığı örneklerde durum çok daha vahimdir. Tek başına ilerde satılmak üzere yetiştirilen boğalara kıyasla güreşlere katılması öngörülen boğalardan iddialı olanları bekleyen ağır antrenmanlar, istenilen kategoriye girmesi amacıyla uygulanan diyet programı ve ana güreşlere hazırlık olsun diye yapılan ön güreştirmelere bakıldığında, sarf edilen emek daha iyi kavranacaktır.[101]

Büyük güreşlerden birkaç ay önce hız kazanan antrenman programında önemli bir yer işgal eden, ağırlık çekme çalışmaları, kilometreler boyunca sürüp giden uzun aralıklı yürüyüşler ve ayakların güçlenmesi için soğuk suda gezdirmek gibi birçok faaliyetin ana hedefi; pes etmekten kaçınan ideal güreşçiyi yetiştirmektir. Bu amaç doğrultusunda küçük yaşlardayken işin ehli boğa güreştiricisi kimselerce seçilen boğalarda aranan özelliklerin başında hantal olmaması gelirken, yöresel adı *piç* olarak bellenen boğaların diğerlerine göre daha iyi güreştiği söylenir (Bilgin, 2002, s. 82). Bir diğer önemli özellik olarak öne çıkan boynuz formu, bıçak sırtı olarak tabir edilen kimi durumlarda avantaja dönüşmektedir. Biçimlerine göre boğaların farklılaştığı, genelde altı tip boynuz formuyla karşılaşmış olsam da sağ boynuzun soldakinden farklı yöne doğru kıvrıldığı özel durumlar da yok değildir.

[101] Hayvancılıkla uğraşan aileler sırf güreş boğası beslemek amacıyla rutin işlerini misliyle artırmayı göze alırlar. İşi ileri boyutta ciddiye alan ailelerin ahırlarındaki diğer hayvanların bakımına nazaran özel ilgi gösterilen güreş boğası, sadece kendisi için günlük hazırlanan yiyeceklerle beslenmektedir. İncir ve üzüm kurusu gibi işlenmiş besinlerin yemlerine takviye edilerek yedirilmesini diyete dair diğer birçok ayrıntıyla birlikte aktaran "Boğalar Aşkına" belgeseli, birinci elden veriler sunmasıyla dikkat çeker (Özdemir, 2011).

Şekil 4. Boğalarda boynuz tipleri (Karakalem çizimleri Ercan Keskin'e aittir)

Boğa güreşlerinde en çok tercih edilen boynuz tipi olarak gösterilen "tip 5", tip 2'ye benzer şekilde ay formu alan boynuzların uç kısımlarından içe doğru kıvrılmalarıyla savunma kabiliyetinin yanında rakibine yüklenirken kilitleme avantajını da sağlamaktadır. "Tip 1" ise, savunma yönünden zayıf kalmasına rağmen hızlı ve etkili ataklar için elverişlidir. Karşılıklı poz kesildiği sırada yandan saldırmak için en uygun olan boynuz formu "Tip 6"dır. Doğrudan rakibin alnına doğru hedeflenen darbelerde etkili bir form olarak öne çıkan "Tip 3", savunma esnasında gafil avlanmaya yol açtığı için nadiren görülmektedir. İştirak ettiğim bütün festivallerde yaygın olarak görülen "Tip 2", ataktan ziyade savunma ağırlıklı güreşen boğalarda şampiyonluk sebebi olabilir. Yine savunmada etkili olabilecek "Tip 4", festivallerde öne çıkan boynuz formlarından birisidir.

Boynuz yapılarıyla yakından ilgilenen boğa sahibi, antrenmanlar esnasında tıpkı güreşlerde olduğu gibi *çatma* olarak tabir edilen sert darbelerin gücünü artırmak için içine kum doldurulmuş çuvalların yanı sıra ahşap toslama araçlarını da kullanır.[102] Bu gibi yöntemlerin ne denli başarılı olduğu tartışılsa da müsabakalara antrenmansız çıkan rakibine karşı, bilinen metotlarla çalıştırılmış boğayı avantajlı kıldığı barizdir. Avantajın antrenmanlı tarafın lehine dönüştüğü bir kırılma anı vardır. Arenada toplanmış izleyicileri kanıksamış boğa, sert boynuz darbeleriyle hareketlenen güreşin akabinde yükselen alkış seslerine aldırış etmezken tecrübesiz olan taraf bunu garipseyebilir. Karşı taraftan korktuğu için irkildiğini zanneden birçok izleyici neden sonra geçilen anonslardan işiterek hatasını anlar. Fakat kırılma anının geri dönüşü yoktur ve en kötü ikinci bir kararsızlıkta tecrübesiz cenahın dezavantajlı duruma düşerek kaybetmesine neden olur. Arenayı saran kalabalığın merkezindeki boğa sahibine çok fazla iş düşen bu gibi anlarda ortaya çıkan temsil sorunu yoruma fazlasıyla açıktır. Hemen her hareketi herkes tarafından izlenen odaktaki kişi bunun bilincinde olarak serinkanlı kalmayı tercih edecek olsa kaybedebilir. Zira, bazen serinkanlı ve sabırlı olmak güreşi kazanmakta hiçbir işe yaramaz. Çünkü orada güreşen boğadan ziyade toplumda göz önünde kalmaya devam edecek olan boğa sahibidir.[103]

Kazanma ve kaybetme arasında geçen zamanı boğa sahiplerinin anlatımıyla telaffuz etmeye çalıştıkça bocaladığımı fark ediyorum. Hayli kısa bir aralıkta yanlarına giderek görüştüğüm insanlar benim için anlaşılması güç bir heyecanı dışa vuruyor gibiydi. Benim açımdan vahim olan; boğa ve sahibi arasındaki kapalı iletişime konuk olacak kadar fazla

[102] Toslama araçlarına benzer şekilde ladin ağacının dalları da *boynuz atma* kabiliyetinin geliştirilmesinde kullanılır (Önal, 2013, s. 31).

[103] Bilhassa arenadan şampiyon olarak çıkılması durumunda tıpkı Kafkasör'de olduğu gibi Japonya'da da toplum nezdinde kazanılacak haklı şöhret söz konusudur (Klien, 2013, s. 156). Bu bağlamda Japonya'daki boğa güreşleri, ekonomik kazançtan ziyade saygınlık ve prestij edinimi için yapılagelen bir pratiktir (Ozaki, 2013, s. 60).

zamana sahip olmamamdı.[104] Dışarıdan bakıp gözü yetiştiği kadarını aktarmaya nail olan bir yabancıdan fazlası değildim. Fakat bu gözleyişin getirdiği bütün olumsuzluklara rağmen, içerinin ne düşündüğünü dışarıdan bakarak anlamaya çalışan herhangi birisi gibi karşılaştırmalarda bulunabilirdim. Dolayısıyla, Artvin'deki boğa güreşlerinin Japonya'daki temsillerine bakarken sorguladığım eylemler, güreşleri yeniden yorumlamak için bir fırsattı. Nitekim burada tepilen horona cevaben Japonya'da sergilenen oyunlar -yine boğanın etrafına toplanan bir kalabalık fakat horon tepmeye kıyasla bireysel kalan sevinç gösterileri- kafa karıştırıcıydı. Öte yandan her iki tarafta da finalde kazanan boğanın sırtına bindirilerek seyirciyi selamlayan çocuklar, boğa yetiştiricisi ailelerin gururlanmalarına vesile oluyordu.[105] Boğa güreşleri özelinde Japonya ve Türkiye ayrımının belki de en belirgin özelliği olarak öne çıkan uysallık olgusu, boğa eğiticiliğinin yanı sıra hayvan üzerinde güç kullanımının da örneklendiği benzersiz bir durumdur. Japonya'da yapılan çoğu güreşte hayvanın burun deliklerinden geçirilen hızma benzeri bir metale iliştirilmiş ip yordamıyla yönü tayin edilen boğa, ip ne tarafa doğru çekilirse o yöne doğru gitmek zorunda kalır.[106] Her iki boğa sahibinin de bu şekilde kontrol altına aldığı hayvanlar kolay kolay kaçmaya teşebbüs etmezler. Kimi güreşlerde ortalarda olmayan ip bazen güreşin hararetlendiği anlarda bazen de yenilen tarafı kovalayan boğayı dizginlemek amacıyla tekrar eski yerinden geri geçirilir.

[104] Boğa ve sahibi arasında yaşanan iletişimin yakalanması her zaman mümkün olmayan uğrak noktaları bulunur. Uzun bir süre yanlarında kalmayı gerektiren bu durumu telafi etmek maksadıyla literatür araştırması sırasında karşılaştığım her hikâyeye ayrı bir özenle yaklaşmaya gayret ettim. Bu hikayeler içerisinden dikkat çeken birisinde; Almanya'dan gelen bir belgesel ekibinin Şavşat'ın Maden (Bazgiret) köyünde güreşler için yetiştirilen "Polat" isimli boğayı yakın takibe almaları konu ediliyordu (08 Haber Magazin Ekibi, 2012). 2012 yılında yayınlanan belgesele ulaşmak ne yazık ki mümkün olmadı.

[105] Kafkasör festivalindeki söz konusu örneklemelerin genel bir aktarımla verildiği Coşkun Aral belgeseli, nispeten kısa soluklu da olsa birçok konuya değinmiş olmasıyla önemlidir (Mesçi, 2006). Japonya'daki boğa güreşleri için kısa bir internet aramasıyla ulaşılması mümkün yüzlerce örnek olduğundan ötürü burada ayrıca parantez açma gereği duymadım.

[106] Çok eskilerden beri boğa güreştirmenin yaygın olduğu Japonya'da görülen bu farklılık, boğa güreşleriyle meşhur Okinawa'da kayda alınmıştır (Marker, 1994).

Japonya'daki iple kontrol uygulamasını ilk gördüğüm anda aklıma İspanya'daki boğa güreşleriyle olan benzerliği geldi. Çünkü orada da hayvanı dizginlemek amacıyla kullanılan yöntemlerden birisiydi. Artvin'deki boğa güreşlerinin hiçbirinde karşılaşmadığım bu yöntemin uygulanmama sebebini, bilinmediğinden değil hayvanın canı yanar endişesiyle hareket edilmesinde görüyorum. Zira Artvin'de mera hayvancılığıyla uğraşan birçok aile sırf öküzlerin canı yanmasın diye kestirmeden gidilecek yolu uzatsa dahi patikaları asfalta tercih etmektedir. Belki de bu denli dikkat edilmesinden ötürü, basına yansıyan İspanya ve Artvin kıyaslamalarına hemen hiçbir zaman sessiz kalınmayarak cevap verilmiştir.[107] Gerek İspanya gerekse Japonya'da yapılan boğa güreşleri izleyiciye vaat edilen eğlenceyi sunmak için yapay bir hız aşırtmaya maruz kalıyor. Hatırlanacak olursa, Artvin'deki boğa güreşleri yapılırken pek çok yerde boğaların güreşmeye teşvik edildiklerinden bahsetmiştim. İspanya elbette uç bir örnek olarak karşımızda durmaya devam ederken, Japonya'ya bakacak olursak; boğaların burnuna takılan ipler sayesinde o teşviklere ihtiyaç duyulmadığı fark edilecektir.

Kafkasör'e çıkan boğalar yalnızca güreşmek için değil, aynı zamanda sahiplerinin daha önce gösterdiği doğrultuda -bir anlamda şartlı refleks düzleminde- hareket edebildiklerini göstermek için de arenaya çıkartılırlar. İnce ayrıntılarla işlenmiş süslemeleri kimi zaman beline bazen de ayak bileklerine iliştirerek onu güreşe hazırlayan sahibi seyirci karşısında zaferle onurlandırılmayı ummaktadır.[108] Arena içerisinde bazen iletişimin gözden kaybolduğu anlaşılması güç sahneler yaşanır.

[107] Birçok yerel ve ulusal gazetede yer alan haberlerde tartışılan konu olarak öne çıkan İspanya benzetmesine karşı geliştirilen *barış güreşleri* tezi savunulmaktadır. Dahası, farklı dönemlerde tanıtıcı belgesel film çekimlerine gelen ekiplerin sanki ağız birliği yapmış gibi ortak bir söylem geliştirerek, Kafkasör'deki güreşlerin İspanya'daki örneklerinden uzak olduğunu belirtme gereği duymaları dikkat çekicidir (Mesçi, 2006; Sertöz, 2003).

[108] Boğaları nazardan koruyup şans getirmesi umuduyla takılan süslemelere değinen bazı kaynaklar için bkz. (Bilgin, 2002; Oğuzhan, 1986).

Tribünlerdeki seyirciler, arenadaki boğaların mücadelesini tartan ince bir teraziye sahip gibidir. Boğa sahipleri ve hakemlerin vasfını yitirdiği bu gibi anlarda kendiliğinden işleyen arkaik fazlı devinimler en sert çarpışmalara paralel bir biçimde görünürlük kazanır. O anlarda kafamı arenadan kaldırıp, ilk kez deneyimlemek için güreşleri izlemeye gelenlerin suratına baktığım zaman gördüğüm şaşkınlık ve heyecan dolu ifadeler, neredeyse ezelden beri Kafkasör güreşlerini seyreden seyircilerinkinden pek de farklı değildi. Bu noktadan sonra yorum getirmek istediğim nispi tasvirlere seyirci başlığı altında devam etmek daha uygun görünüyor.

2.2.3 Seyirci

Uzun uğraşlar, hummalı çalışmalar ve kurulan hayallerin arenada düğümlendiği yere seyirciler ev sahipliği yaparken geriye kalan herkes misafir olarak ağırlanır. Topluluk önünde düzenlenen boğa güreşleri, en nihayetinde insana dair bir şeyler sunmasından ötürü bizatihi insanın kendisi -bu noktada seyirci- olmadan boğaların güreşmesinin de pek bir anlamı kalmaz. Arenada takdire veya eleştirilere mazhar olmak isteyen herkes -başta boğa sahipleri olmak üzere- kuşkusuz bu cenahın -seyirci- karşısına geçmek durumunda kalır. Bazen öyle olur ki kendi içerisinde ayrı bir grup halinde yerleşim gösteren protokolün bile yerildiğine tanık olursunuz. O sırada etrafta dolanan kolluk kuvvetleri, seyirciden ziyade boğa sahipleri arasındaki taşkınlıklara odaklanmış olacak ki bu gibi sataşmalar görmezden gelinir. Övgü ve yerginin bu kadar sık yer değiştirdiği benzer bir müsabakaya rastlamak pek olası değildir. Sahaya çağrılan ilk boğalardan son çağrılan taraflara dek hemen hepsi hakkında, tanıdık çevreden birisi çıkmasa dahi mutlaka fikir yürütülerek kim olduğunun anlaşılması gerekir. Güreşin en durağan anlarında seyircinin gözü başka yerde olsa da kulağı arenadan gelen sesleri ayrıştırmaya

devam eder. O sırada olan biten onca şeyin süzgeçten geçirilirken uğrayacağı anlam kaybı ise yoruma açıktır.

Araştırmaya konu olan yerde yaşayanlar için önemli görülen toplumsal bir aktiviteye seyirci kimliğiyle katılarak aramızdaki farkındalığı muhafaza etmeye çalıştım. Geertz'in horoz dövüşünü izleyen Balililerin arasına katılmak suretiyle eşi ve kendisinin varlığını köy halkına teyit ettirmesi gibi buradaki varlığımı seyirciler aracılığıyla doğrulamak istiyordum (Geertz, 2010, ss. 446-50). Boğa güreşlerini seyrederken oluşan farkındalığa binaen toplumun kurguladığı sahnede izleyen çoğunluktan farklı olarak; görev edimine -burada olmamı gerekli kılan- dair uygulama araştırmasını öngören birtakım yorumlara ilham bulmak için oradaydım. Ancak, arenada sahnelenene ilişkin dağarcığım, bahse konu çoğunluğa nispeten bir hayli kıttı -geçmişte katıldığım festivallerdeki birkaç boğa güreşini de görmezden gelecek olursak.[109] Anlaşılan, onların *havadan sudan* saydığı sohbetlerden öğrenecek çok şeyim vardı.[110] Fakat onları pür dikkat gözlemeye çabalarken bu kez arenada olan bitene, deyim yerindeyse; seyirci kalıyordum.

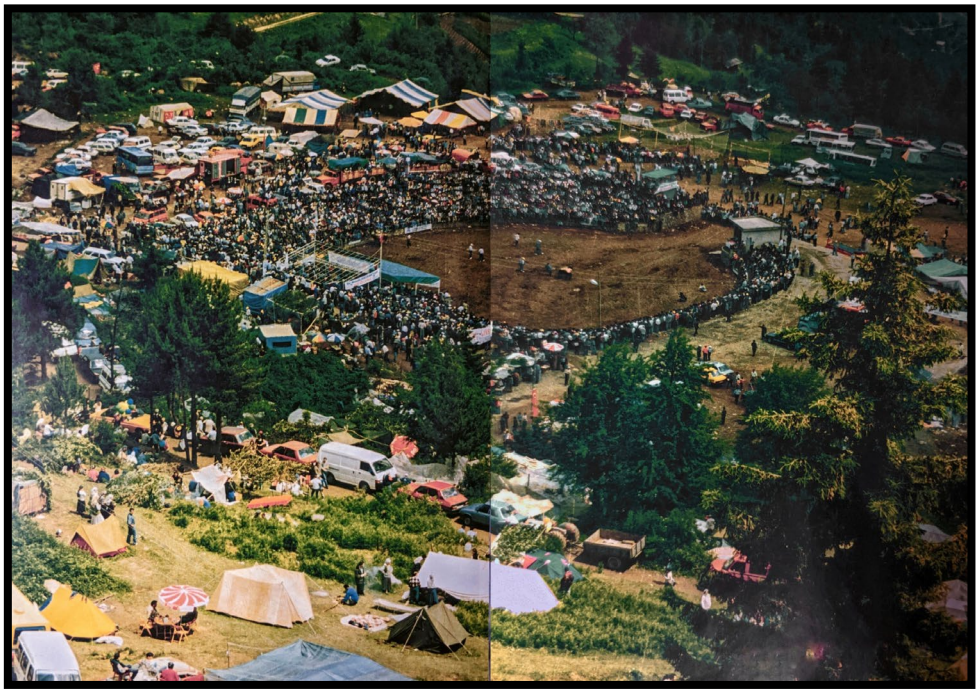
Tribünlerde yer bulamamanın, daha önce alan notlarından hatırlanacağı üzere; yağmurun altında ıslanmak gibi bir handikabı olsa da önümde dizilen seyirci kitlesinin hareketlerini takip etmekte faydasını gördüm. En üstteki basamaklardan ayakta izlediğim güreşleri takip etmeye çalışırken ön sırada oturan birçok kadın izleyicinin doğrudan alandaki boğa sahiplerinden birisiyle akraba olduğunu fark ettim. Boğa güreşlerine izleyici olarak katılan kadınların önemli bir bölümü, boğaların ahır

[109] Kıtlığın çağrıştırdığı anlam, görece eksikliği barındırıyor olmasına rağmen, "katılarak gözlem" süresince arzu edilen, bağımsız perspektiflerden bakabilmenin önünü açmış olabilir.

[110] Artvin'deki boğa güreşleri, arka planı merak eden okuyucuyu tatmin edecek düzeyde ele alınmamıştır. Konu hakkında yazılmış nitelikli bir kaynağa ulaşmak pek mümkün olmasa da güreş anının ucundan kıyısından paylaşıldığı, turizm odaklı makaleler ve gazete haberlerine rastlamak olasıdır. Bu vaziyete bakınca seyirciler arasında geçen alan araştırmasının önemi bir kez daha ortaya çıkar.

içerisindeki bakımlarıyla ilgilenmektedirler. En az erkekler kadar geniş bir bilgi havuzuna sahip olan birçok kadın yetiştirici için yaylacılık faaliyetinden bahsettiğim satırlarda ayrıca bir parantez açma gereği duymuştum. Ancak ne ölçüde katılım gösterdiklerini birebir gözlemleyemediğim için bundan vazgeçtim.

Kendi aralarında konuşan kadınların festivaldeki sohbet ortamı nispeten dar bir alanda cereyan etse de istenildiğinde geniş ağlara açılmakta zorluk çekmez. Burada konuşulan konu başlıklarının yalnızca bir bölümünü işgal eden güreş hayvanları dışında gündelik hayatı meşgul eden dedikodular önemli bir yer kaplar. Tanıdık yüzlerce insanın festival ortamında karşı karşıya gelmesiyle birlikte eski yaşanmışlıklar yeniden gün yüzüne çıkar. Bunda, daha önce de değinildiği gibi; yıllardır dışarıya göç verilmesinden dolayı oluşan nüfus kaybının payı büyüktür. Sosyal etkinliklerdeki kısıtlı imkanlar da hesaba katıldığı zaman, boğa güreşleri sayesinde yılda bir defaya mahsus -katılımın düşük olduğu diğer yerel festivaller sayılmazsa- elde edilen sohbet ortamı adeta bulunmaz bir nimettir.

Resim 51. Genel hatlarıyla Kafkasör festivali (Olgun Yılmaz & İşler, 1999)

Arenaya çağrılan boğaların bazen uzun süre güreşmediği olur. Seyircilerden yükselen uğultuların iyiden iyiye arttığı bir esnada hakemlerin devreye girmesiyle, güdümlü olduğu kimi zaman unutturulmaya çalışılan güreşlerdeki zafer ve yenilgi beklentisi had safhaya ulaşır. Arenadaki güreşi onaylayacak olan, seyirciden başkası değildir. Bir bakıma, onaylama ihtiyacının kendisi de izleyiciden ileri geldiği için bu durum tıpkı gladyatörlerin arenadaki çarpışmasına benzemektedir.[111] Şu durumda kendiliğinden işlerlik kazanan sürecin durağanlarına yapılan müdahale doğrudan sonuca etki edecektir. Doğal haliyle muhafaza edildiği savunulan boğa güreşleri üzerindeki seyirci etkisi düşünüldüğünde, Papini'nin şaheseri Gog'da İspanya'daki güreşler için Lorca'nın ağzından dile getirdiği gibi; *insan faziletinin hayvan içgüdüsüne zaferinin sahneye konuluşudur* sanki bizlere sergilenen (Papini, 2006, s. 116). Bir tarafta *barış güreşleri* olarak tanıtılan Kafkasör, öte yanda gerçek bir ölüm kalım mücadelesi olan İspanyol boğa güreşleri, söylenildiği kadar apayrı performanslar değildir. Kesiştikleri ortak payda da gösterinin gidişatına ayak uydurmak zorunda kalan seyircilerin birçoğu, oraya sırf eğlence ve heyecana ulaşmak amacıyla değil, cismani olmayan bir tanışıklığı pekiştirmek veya ilk kez deneyimlemek için giderler. İspanya'daki güreşlere atfen boğanın İspanyollar için önemini totemizm ile temellendiren Douglas'a bakacak olursak, gündelik hayatta kanıksanmış eylemler, arkalarında başka anlamlar taşıyor olabilir (Douglass, 1999, ss. 18-19). Anlamlar, Artvin'deki boğa güreşlerinde sergilenen performansa karşın hayvanın, geçmişte çiftçilikle uğraşan aileler açısından taşıdığı önem gibi açık da olabilir, önceki bölümlerden hatırlanacağı üzere, geçmişteki dini vecibelerde öne çıkan profan özellikleriyle olduğu gibi kapalı da.

[111] Ölecek mi yoksa sağ mı kalacak -kazanacak mı kaybedecek mi- sorusunun cevabını verecek olan meşhur el işareti; baş parmakların aşağı (ölüm) ya da yukarıya (kalım) doğru bükülmesi olayı.

Literatür taramasında karşılaştığım kaynakların çoğu, izleyen ve sergilenen arasında kurulan iletişimi es geçip doğrudan seyirciye odaklanarak yitirilen ayrıntılarla doluydu. Festivale gelen seyirci sayısı şayet artırılabilirse, elde edilecek ekonomik kazançta paralel biçimde artacaktı. İster yerel bir gazeteye atılan manşet haberi, isterse ulusal bir dergide yer bulan köşe yazısı olsun, konu Kafkasör'e gelince öne çıkan maddi kaygılar, doğrudan veya dolaylı olarak festivali tarihsel bağlamından kopartıyor. İçlerinde bunu gözardı eden az sayıdaki yazarlardan biri olan Nişanyan ise şöyle buyuruyor:

> *"[…] Baş eğlence boğa güreşleri: İspanya'dakinin aksine, burada özel olarak yetiştirilmiş boğalar birbiriyle **boğuşuyor**. 50.000 kişiyi bulan kalabalıklar üç gün süren festival boyunca çadırlarda yatıp kalkıyorlar. Kamp ateşleri yakıp müşterek bahis oynuyorlar. İçki içip kavga ediyorlar. Getto blaster'lardan Türk popu dinliyorlar. Çöp dağları bırakıp gidiyorlar (Nişanyan, 2000, s. 170)."*

Nişanyan'ın öznel eleştirilerini revize etme gereği duymadan; ağzından çıktığı gibi kaleme aldığı bu kitabın önemli ölçüde kırpılmış Türkçe edisyonundan on yıl önce çıkan İngilizce baskısına baktığımız zaman, bu kez daha incelikli ve kırıcı olmayan bir üslup görüyoruz fakat ortak olan söylem, festivalde içki (rakı) tüketildiğidir (Nişanyan, Thomas, & Ohl, 1990, s. 147).[112] Alan araştırmasında gittiğim festivaller içerisinde içki içen kimseye denk gelmesem de çadır kurduğumuz yeri hazırlarken çimenlerin altından çıkan boş bira şişeleri vardı. Festivalde çıkan kavgalar ise benim görebildiğim kadarıyla güreşlerdeki münakaşalardan peyda oluyordu. Fakat bunun geçmişte böyle olmadığını dile getiren, sitem dolu pek çok yazı kaleme alınmıştır. İçkiye ek olarak silah kullanımının da revaçta olduğunu belirten geçmiş tarihli bir köşe yazısına bakacak olursak:

[112] Daha geriye; 1970'lere uzandığımızda, *festivalde içki içip orman içlerinde nara atan gençler,* atmosferin ihtişamına renk katarlar (Yağcı, 2015, s. 301).

"Son yıllardaki eksik düzenlemeler yüzünden, boğa güreşleri halkın dileğini karşılayamıyor. Bu nedenle halk da kendine eğlence bulma amacıyla içkiye ve giderek silaha sarılıyor, buna kavga da eklenince Kafkasör'de sporun, barışın yerinde yeller esiyor. Elbette ki orman içinde toplanmış kalabalığa ilginç bir uğraş sunmadıkça güvenlik güçlerinin işleri de zorlaşacaktır (Genç, 1973)."

Görüleceği üzere, içki içilmesi bir taşkınlık çıkartma sebebi olarak öne sürülüyor. Yazarın ne ölçüde kendi yorumunu esirgediği bilinmez ama Aşağı Maden köyü monografisinden hatırlayacağımız İlker'de buna benzer şeyler söylemektedir:

"[...] Yaşam ve eğlenceyi içkide gören çok az sayıda kişi gruplar halinde ağaç gölgelerinde dünya ile ilgilerini keserek demlendikleri ayrıca dikkati çekmekte idi. Bunlar güreşleri, doğal güzellikleri unutmuş görünerek ve dilleri dolaşarak kadehlerini birbirlerinin şerefine tokuşturuyorlardı (İlker, 1992b, ss. 28-29)."

Birbirini perçinleyen alıntılardan mürekkep içki içildiğine ikna olmuş olsak da içki tüketenlerin diğer vatandaşlardan ayrı; kuytu bölgelere çekilmeleri üstünde durmak gerekir. Zira ailesiyle birlikte gelip içki içen insanlardan çok kendi yakın arkadaş grubu içinden kimselerle ya da boğa sahiplerinden oluşan birkaç kişinin kurduğu sohbet ortamında tokuşturulan deyim yerindeyse üç-beş kadehtir söz konusu olan.[113] Diğer yandan, içki tüketiminin yanı sıra bahse tutuşmayı da gündeme taşıyan Nişanyan, iddiayı öne süren ilk kişi değildir. Aynı yıl yayımlanan PTT dergisindeki bir makalede, seyirciler arasında dönen bahislerden söz açılarak herkesin, tuttuğu boğayı destekleyen çığlıklar attığı vurgulanmaktadır (Türkoğlu, 1990, s. 16). Fakat yine doksanlı yıllarda yazılan bir yüksek lisans tezinde bahislerin söz konusu dahi olmadığı söylenir (Cengiz,

[113] Öte yandan geçmişte bu kadarla yetinilmediğini söyleyen Freely'nin Kafkasör festivali hakkında yazdıklarına bakılacak olursa, kuzu dönerinden sonra en çok tüketilen şey alkoldür (Freely, 1996, ss. 167-68)

1996, s. 68). Bağına bahçesine girilen yüksek miktardaki bahislerin aktarıldığı bir çocuk kitabında ise köy muhtarı, bahislerin sembolik düzeyde tutulmasını telkin eder (Karasüleymanoğlu, 2012, ss. 19-20). Kafkasör güreşleri özelinde konuşacak olursak, hangi hayvanın kazanacağına dair bahse girildiği vakidir ancak bu bahisler, pey olarak paranın öne sürülmediği küçük iddialardan ortaya çıkar.

Seyircilerin kendi aralarında girdiği küçük iddialaşmalara; kuytu köşede içkisini içen vatandaşın çıkartacağı taşkınlığa ya da pop müzik dinleyen gençlere varana dek ince eleyip sık dokuyan yazar eşrafı, protokol tribünü hakkındaki eleştirilerini bizden esirger. Devlet erkanından birçok kimsenin yer aldığı tribüne giriş ve çıkışlar daha güreşler başlamadan izne tabi tutulmuştur. Vatandaşların oturacağı tribünlerde yer sıkıntısı olmasına rağmen boş kalan protokol tribünündeki sandalyelere geçmeleri yasaktır. Ancak, ismini duyurmuş ayrıcalıklı bir azınlığın -amiyane tabirle ensesi biraz kalınların- girişine izin verilir.[114] Kafkasör'ü uzak plandan alan eski fotoğraf karelerine -önceki bölümlerde yer verilen- baktığımızda, protokol tribününün çatısına çıkarak güreşleri seyreden insanlar görürüz. Bugün yapılan güreşlerde ise anons geçilen boğalardan başka, kalabalığın içerisinde ayrı bir grup olarak yerleşen protokol üyelerinin, bizzat kalabalığın kendisine takdim edildiği vakitler olur.[115] Kendisi de izleyici kitlesine dahil olan protokol üyelerinin seyirciden giderek ayrıldıklarına işaret eden emareler yalnızca fotoğraf kareleriyle de sınırlı değildir. Onlarla seyirciler arasında köprü görevi gören kimi hakem ve anons görevlileri, elindeki sopayla hakem kulesine doğru yürüyen boğa

[114] 2006 yılında düzenlenen güreşlere teşrif eden Kadir Topbaş'ın protokoldeki yerine geçmesinden kısa bir süre sonra yanına giderek hal hatır soran Aral'ın girişine müsaade edilmiştir (Mesçi, 2006).

[115] Yıllara bağlı olarak organizasyon unsurlarındaki düzenlemelere paralel biçimde gitgide kurallı hale gelen boğa güreşleriyle beraber, samimi ilişki ağlarına sahip eski girift yapı da yavaş yavaş donuklaşmışa benziyor.

sahibinden -Kafkasör ile ilgili alan notlarında değindiğim- hatırlanacağı üzere, aşılmasına tahammül edemedikleri keskin çizgiler çekerler.

Kendilikten kurallı olana değin kademeli olarak dönüşen seyyal yapının sacayaklarından seyirciler (izleyiciler), tarihsel dönüşümün belgelerini yazılı olmayan kültürel ögelerde gizlemeyi bir ölçüde başarmışlardır. Bilinçli müdahaleler dışında dolaşımı kolay kolay sekteye uğramayan halk öyküleri, efsane ve mitler, yazılı olmayan mirasın belki de en güzel örnekleridir. Bu bağlamda farklı yönleriyle birden fazla kaynakta rastlanan boğa gölü efsanesine seyirci açısından bakmaya çalışırsak, dışarıdan ve içeriden bir izleyici olarak sürecin nasıl yeniden kurulduğunu görme şansımız olacaktır. Kendi çıkarımlarımı derlerken kulağıma çalınan Yıldız Gölü efsanesini, dinlediğim haliyle buraya taşımak istiyorum:

Yıldız Gölü Sığırtmaç Efsanesi

Artvin'in Borçka ilçesine bağlı dağ köylerinde yaşayan insanların önemli bir kısmı, her ne kadar esas geçim kaynağını ihtiva etmese bile kendi ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde büyükbaş hayvancılıkla uğraşmaktadır. Sarp kayalıkların ve dağların Artvin'in genel coğrafi örüntüsünü teşkil ettiği akılda tutulacak olursa, bahse konu köylerde yapılan hayvancılıktan gerçek anlamda verim elde edilebilmesi için, mevsime bağlı döngüde, hayvanların yaylaya götürülmesine ihtiyaç vardır. Ancak bu uygulama elzem bulunduğu ölçüde meşakkatli bir süreci de gerekli kıldığından dolayı şimdilerde geçerliğini yitirmeye başlamıştır. Uygulamanın henüz faal olduğu dönemlerde, çevre köylerden bir araya toplanan büyükbaş hayvanlar, sığırtmaçlara emanet edilerek yaylaya gönderilirdi. Vakti zamanında Borçka'nın Beyazsu Yaylası'nda da bahsedildiği haliyle "yayla hayvancılığı" yapılıyor, sığırtmaçların kontrolündeki hayvanlar birkaç ay boyunca yaylada otarılıyordu. Anlatılan efsaneye göre, günün birinde hayvanlardan birisi, yara

bere içerisinde, Yıldız Gölü'ne uzanan patikadan yaylaya doğru inmektedir. Otladığı sırada yaşamış olabileceği bir kazadan dolayı bu hale gelen birçok hayvana rastlayan sığırtmaç, bunu da aynı kefeye koyarak pek dikkat etmez. Ertesi günün sonunda, iyiden iyiye vücudu kana bulanmış halde güç bela yaylaya inen hayvan bu kez sığırtmacın dikkatini çeker ve başına ne geldiğini anlamak için bir plan yapmaya koyulur. Sabah erkenden, otlamaları için hayvanları saldıktan sonra, içlerinden yaralı halde dönen boğayı uzaktan takip etmeye koyulur. Peşisıra yürüdüğü boğa onu Yıldız Gölü'ne değin sürükler. Göle doğru yürüyen hayvanı seyreden sığırtmaç, bu esnada aniden suyun içerisinden çıkan bir boğanın hayvana doğru atılıp güreşe tutuştuklarına şahit olur.

Bu anlatının farklı bir edisyonu olarak düşünülebilecek "Boğa Gölü Efsanesi" ise şu şekilde aktarılmıştır:

> *"Boğa Gölü'nün kenarında hayvanlarını otlatan bir adamın boğası böğürmüş. Göl içerisinden bu böğürmeyi duyan su boğası, gölün kıyısına çıkmış. Orada bulunan boğa ile çayırda güreşmişler. Su boğası galip gelerek öteki boğayı kaçırdıktan sonra yine göle girmiş. Kaçan boğanın sahibi, boğasının yenildiğine çok üzülmüş. Su boğasından öcünü almak istemiş ve çareler aramaya başlamış. Adam demirci olduğu için boğasına uçları çok ince, takma polat boynuzlar yapıp takmak aklına gelmiş. Hayvanları ile boğasını yine aynı göl kenarına götürmüş. Daha önceki gibi göl kenarına gelen boğanın böğürmesini duyan su boğası yine böğürerek gölden dışarı çıkmış ve güreşmeye başlamışlar. Polat boynuzlu boğanın ince uçlu takma boynuzları su boğasının kafasında yaralar açmaya başlamış. Bu suretle yüzü-gözü kan içerisinde bulunan su boğası, aynı zamanda canı yandığından polat boynuzlu boğanın önünden kaçmak zorunda kalmış. Göle kaçan yaralı ve kanı akan boğa,*

gölü de kana bulamış. Daha sonraları da göl yüzeyinde görülen kırmızılıkların, boğanın suya girdiği yer ve onun izi olduğuna inanılmaktadır (Demir, 2019, s. 53).[116]"

Anlatıcı ve aktarıcı olarak izleyici ve dinleyicinin bir araya geldiği süreçte efsanelerin anlatımı, birbiri içerisine geçmiş ezoterik tasarımları andırır. İnsanoğlu için kilometre taşı olarak görülebilecek ilk hayvanın evcilleştirilmesinden bugüne kadar uzanan esrimelere baktığımızda hemen fark etmesek bile yorumlamaya başladıktan bir müddet sonra tanıdık gelen bazı imgelerle karşılaşırız. Bir bakıma aynaya bakınca olan şeyin simetrik bir yansımasına benzettiğim bu karşılaşmalara dair çıkarsadığım argümanların sınanacağı yeni bir bölüme geçmek istiyorum.

[116] Anlatının daha detaylı ve uzun bir versiyonu için bkz. (Tokdemir, 1993, ss. 361-62). Genel hatlarıyla aynı zemin üzerine kurulan başka edisyonlarda ise bu kez hikâyenin sonu değiştirilmiştir (Kaya Karasüleymanoğlu, 2015, s. 212; Özder, 1970, s. 19).

BÖLÜM 3: ERKEKLİK, GELENEK VE ZAMAN

"Bir gün gölün dışına bakınan bir kurbağa,
Uzaklarda; çayırda güreşen iki boğa görür,
Ve seslenir, tanıdığı bir dostuna:
Baksana şuraya, ne korkunç iş bu yaptıkları,
[...] Dostu diyor ki ona; neden telaşlandın bu kadar,
Gerek yok hiçbir şey için kendini korkutmana.
[...] Ancak ve ancak sürü liderliği içindir çarpışmaları."

Æsop
Fables of Aesop and Others[117]

Eski anlatıyı bizlere sergilenen pratiğe aktardığımızda yaşanması muhtemel birçok kopukluktan dolayı, söylenildiğinde ifa ettiği anlama ister istemez müdahale etmiş olacağız. Böylelikle ortaya çıkan göreli yaklaşıma bakıldığında, alternatif pek çok yoruma kapı aralandığı görülecektir. Önceki bölümlerde bu aktarımın taşıyıcısı olarak öngörülen sığırtmaçlardan başka, bir tesadüf sonucu güreşen boğalara rastlayan herhangi birisi de olsa, pratiğin yorumuna pekâlâ kendisinden bir şeyler ekleyebilir. Her seferinde ortaya çıkan yeni anlatıyı bugüne gelene dek taşımayı sürdüren ardılların arasındaki makas ne denli geniş aralığa sahip olursa, anlam kaybı da o denli artacaktır. Nitekim, bugün yapılan güreşler hakkında konuşulduğu zaman, *eskiden* ile başlayan her cümlenin sonunda, aslında şimdilerde öyle olmadığı anlaşılmaktadır. Aisopos masalındaki sürü liderliği savaşımının bugün düzenlenen boğa güreşleri açısından kıymetli görülmesi de

[117] Aisopos'un, *Kurbağalar ve Güreşen Boğalar* isimli masalında, iki kurbağanın sohbetine taşınan boğa güreşleri, doğal güreşlerde amaçlanan hedefin ne olduğunu yansıtan arkaik bir tasvirdir (Croxall, 1778, s. 27).

yine eski olmasından ileri gelir. Zira anlattığı hikâye, yaylaya çıkış sürecinde güreştirilen boğalar için kaydedilen *barış güreşleri* söylemiyle yakından ilgilidir.

Yaylalara çıkartılacak öküzler arasında ortaya çıkması muhtemel sürtüşmelere ihtimal tanımamak için sürü liderliği çekişmesinin daha erken bir tarihe alınması, hayvanları başıboş bırakma lüksüne sahip olmayan sığırtmaçlar tarafından güreşlerin seyredilmesini gerekli kıldı.[118] Zorunlu olarak gelişen tedrici süreçte boğa güreşlerini izlemeye başlayan sığırtmaçların bunu bir eğlenti olarak düşünmekten ziyade, barıştırma eylemi olarak gördüğü söylenebilir. Fakat, boğa sahiplerinin devreye girmesiyle artan seyirci sayısına paralel olarak eğlenti haline dönüşmeye başlayan boğa güreşlerinin bugün hala *barış güreşleri* olarak tanıtılması dikkat çekicidir. Aradan geçen zaman diliminde yön değiştiren söylemlerin de katkısıyla biçimsel yapısı değişen boğa güreşleri etkinliği, kapsadığı alt dizinleriyle beraber gelecek başlıkta yeniden tartışmaya açılacaktır.

3.1 Güreş ve Uzamı

Alandaki kavram setiyle yapılacak karşılaştırmadan sonra öne çıkan söylemlere bakacak olursak; *barış güreşleri* ve *mert alkışlar* şüphesiz ilk akla gelecek olanlardır. Önceki bölümlerden de hatırlanacağı üzere, geçmişte yapılan *barıştırma güreşleri* sayesinde sürü içerisindeki kavgaların önüne geçildiği söylenmektedir. Fakat işbu söylemin bugünkü kullanımında, festivallerde art arda güreştirilerek kazanması istenen boğalar çoğu kez güçlerinin son zerresine varıncaya dek -başka bir deyişle; dil atana kadar- güreştirilmektedir. Fark edileceği üzere, söylem ve pratik arasında ortaya çıkan bir

[118] Türkiye'deki yaylacılık faaliyetinden bağımsız olarak Japonya'da sürü içerisine katılan yeni bir erkek, kabiliyetinin anlaşılması için diğer boğalar tarafından güreşe zorlanarak test edilir (Ishii, 2006, s. 153). Ehime bölgesinde bu şekilde güreşen hayvanları izleyen sürü sahipleri etkilenmeye başlayınca, boğaları özel olarak bir güreştirme alanının -başlarda yalnızca mera alanları- çevresinde toplamaya başlamışlardır (a.g.e.).

uyuşmazlık vardır. Şampiyonluğun hedeflendiği arenada mücadele eden boğalardan bahsedilirken seçilen sözcük dizinine bakacak olursak; daha en başta hırs ve rekabeti çağrıştıran *dövüş* yerine *güreş* kelimesinin seçilmesi, naif yapının muhafaza edilmek istendiğine dair önemli bir ipucu olabilir.

Söz konusu durumun belki de ilk örneklerinden biri olan Aisopos masalına geri döndüğümüzde, onun ardıllarından Phaedrus'un yeniden kaleme aldığı metnin çevirisinde kasıtlı olarak *dövüş* sözcüğünün kullanıldığını görmekteyiz (Phaedrus, 2007, s. 46). Belki de bu kullanım, orijinal kaynak metinlerde *bullfighting* olarak geçen boğa güreşlerinin, üzerinde fazla düşünülmeden yapılan motamot çeviriden kaynaklanmaktadır. Phaedrus'un akabinde aynı masalın yeniden yorumlandığı La Fontaine çevirisinde de yine *dövüş* olarak tercih edilen sözcük, *güreş* sözcüğüyle yumuşatılması muhtemel aktarımın önünü kesmektedir (La Fontaine, 2000, s. 77). Boğa güreşi yerine boğa dövüşünün kullanılması, belki de insan ve hayvan arasında yapılagelen İspanyol boğa güreşleriyle kurulacak olası bir benzeşimden kaçınmak içindir.[119] Fakat İspanyol boğa güreşlerinin, yakın tarihli bazı çevirilerde *döğüş* olarak çevrildiği de vakidir.[120]

Çevirideki kullanım tercihine göre değişiklik gösteren anlam, Kafkasör boğa güreşlerinin yabancı dile taşındığı bazı aktarımlarda kullanılan terminoloji sayesinde, korunmak istenen naifliğin vurgulanmasına yardım eder. Doğrudan doğruya *güreş* ile çağrışım kurmak maksadıyla *bull wrestling* olarak çevrilen boğa güreşlerinin, İspanyol

[119] Dünyada eşi benzeri olmayan bir güreş türü olarak tanıtılan Kafkasör festivaline getirilen boğalar, boyun kalınlıklarına ve kilolarına göre sınıflandırıldıktan sonra *döğüştürülür* (Artvin Belediyesi, 1987, s. 11). Benzer bir kullanım, deve güreşleri için söz konusu olduğunda, *dövüş* yerine *güreş* sözcüğünün tercih edilmesi, mücadele esnasında hayvanların acı çekmemesine bağlanır (Yılmaz & Ertuğrul, 2015, s. 118).

[120] Boğa güreşinin *boğa döğüşü* olarak çevrildiği kullanımda, boğa güreşçisi de boğa dövüşçüsü olarak çevrilmiştir (Eland, 1945, s. 20).

boğa güreşlerinden farklı olduğu özelikle belirtilmektedir (Nişanyan vd., 1990, s. 147). Çeviride yaşanan güçlük, 1998 yılında yurt dışından boğa güreşlerini seyretmeye gelen Levine tarafından da fark edilerek; aslı itibariyle *güreş* olmasına rağmen çeviride *dövüş* sözcüğünün kullanımı özellikle vurgulanmıştır (Levine, 2003, s. 147). Bu sorunun alandaki muhataplarına dönecek olursak, kendilerini İspanyol tarzı boğa güreşinden ayrı tutmaları; aynı sözcükle karşılık bulan iki performansın aynı cümle içerisinde kullanıldığında hayvan hakları ihlaline gönderimde bulunan eleştiri oklarından kaçınmak içindir.[121]

Dövüşün yerini güreşin aldığı bu gibi kullanımların ötesinde, boğa güreşi ve yağlı güreş arasındaki *er meydanı* ve *peşrev* gibi ortak kavramlar hatırlanacak olursa, iki insan arasında geçen bir karşılaşmayla iki hayvan arasında geçen bir karşılaşmanın yakınsak kılınmaya çalışıldığı görülebilir.[122] Haliyle bu duruma ters düşen İspanyol tarzı; hayvan ve insan arasında geçen boğa güreşleriyle Kafkasör festivalinde yapılan güreşlerin kesinkes farklı oldukları dile getirilmektedir. Buna karşın yağlı güreş ve boğa güreşi arasındaki ortak kavramlar, hangisinin diğerini önceledi̇ğine[123] dair özel bir bilgi sunmasa da Japonya'daki sumo güreşi ve boğa güreşi (Tōgyū) arasındaki benzerliklerle

[121] Artvin'deki boğa güreşleriyle ilgili doğa bilimleri alanında yürütülen yakın tarihli bir çalışmada, boynuz ve kafa darbeleriyle birbirine vuran hayvanların ağrı ve acıya yol açan şiddet içerikli eylemlerinden ötürü bunun bir tür *hayvan dövüşü* olduğu söylenerek, Hayvanları Koruma Kanunu kapsamında festivallerin yasaklanması tavsiye olunur (Mercan, Yücel, & Sanal, 2020, s. 323). Çalışmada özellikle altı çizilen husus; bugün yapılan festivallerde insan eğlencesi haline gelen boğa güreşlerinin, geçmişte yaz aylarında yaylaya çıkarılan hayvanları barıştırma gayesi güdülen eski seyrinden son derece uzaklaştığıdır (a.g.e., s. 324).

[122] Yakın zamanda bir yenilik olarak duyurulan; şampiyon boğalara kemer takılmaya başlanacak olması, öne sürülen benzeşimi adeta taçlandıracaktır (08 Haber Merkezi, 2009, ss. 1-2).

[123] Anadolu'da yaşayan göçebe Tahtacılar üzerine yaptığı araştırmasından sonra bu insanların Orta Asya Türklerine yakından benzeyen geleneklere sahip olduklarını belirten Roux'a bakacak olursak; dövüş için eğitilmiş boğaların birbiriyle ve genç erkek çocuklarıyla dövüştürüldüğünü söylemektedir (Roux, 2001, ss. 47, 58 ve 360). Anlatıya benzer şekilde Dede Korkut kitabında geçen "Dirse Han Oğlu Boğaç Han" destanında boğayla dövüşen erkek çocuğu, galip gelince boğanın kafasını bedeninden ayırır (Ergin, 1969, s. 13). Anlaşılan sıralamaya bu kez insan ve hayvan arasında gerçekleşen üçüncü bir güreş/dövüş türü daha eklenecektir.

örtüşür (Ishii, 2006, s. 155).[124] "Boğa Güreşi" isimli kısa romanında Japonya'da yapılan yerel boğa güreşi festivallerinden *bull sumo* olarak bahseden Inoue, söz konusu benzerliklere birçok yerde değinmektedir (Inoue, 2013). Özellikle boğa güreşlerinde kullanılan; baş, başaltı, büyük orta gibi kategorilerin yağlı güreşlerde de kullanılması durumu, Japonya'daki sumo güreşi ve boğa güreşi arasındaki benzerliklerle bağdaşmaktadır (a.g.e. Ishii). Bunun ötesinde, Kafkasör'de şampiyona verilen "başboğa" unvanının Japonya'daki karşılığı olan "yokozuna", aynı zamanda sumo güreşi şampiyonlarına da verilen bir unvandır (Klien, 2011, s. 110). İki güreş türü arasında görülmesi olağan bunca benzerliğe rağmen karakucak, yağlı güreş veya sumo güreşi olarak netlik kazanan üç güreş türüne kıyasla boğa güreşleri, her iki ülkede yayımlanan metinlerde sıklıkla, doğrudan veya dolaylı yoldan dövüşü çağrıştıracak biçimde aktarılmaktadır.[125]

Güreşen ve dövüşen hayvan arasında çizmeye çalıştığım ince çizginin her iki tarafına da pay edebileceğimiz eril niteliklere baktığımızda daha ilk bakışta fark edilebilecek birtakım göstergeler bulunur. Tıpkı Geertz'in horoz ve erkeklik arasında kurduğu organik bağlar gibi, boğa güreşlerinde hayvanlara koyulan *çatlı reis*, *yeşil* vb. isimler de çoğunlukla insani karakteristiğin eril izlerini taşımaktaydı (Geertz, 2010, s. 452). Bunların dışında özellikle şiddeti duyurmaya çalışan; *seri katil* ve *kara bela* gibi boğa isimleri ise güreşmekten çok dövüşmeyi akla getiren çağrışımlara sebep olur. Bu noktada yine Geertz üzerinden gidecek olursak; Balililerin dünyaya dair deneyimlerine yorum getirmeleri açısından aracılık yapan horoz dövüşü gibi boğa güreşi de geleneğin

[124] Japon boğa güreşi, önceleri "sığır sumo güreşi" (Ushi-zumo) adı altında, sumo güreşindeki temel uygulamalar taklit edilerek bir nevi uyarlama biçiminde gerçekleştiriliyordu (Ishii, 2006, s. 154).

[125] Bu bölümde yer verdiğim birçok kaynak için benzer bir durum söz konusu olduğundan ayrıca kaynak belirtme gereği duymadım.

sürdürüldüğü Artvin'deki insanların kendi hikayelerine getirdikleri bir yorum olarak okunabilir (a.g.e., s. 484).[126]

Sahnelenen performansı gözlemlemek amacıyla aralarına katıldığım topluluğun içerisinde olmama rağmen hikayelerine getirdikleri yoruma karışma şansım yoktu. Bir bakıma onların yorumuna bakarak tekrar yorumlamaya çalıştığım boğa güreşleri, tarih öncesinden bugüne kadar sürdürülen, kayıp sekanslarla dolu, sonu gelmeyen bir kurguya benziyor. Sahnedeki her şeyin aslında orada olmasının sebebi olan kurgunun, topluluktaki insanları geçici bir zaman diliminde birbirine bağlayan performansı değiştirme gücüne muktedir toplumsal yapının güdümünde; ortaklaşa kesip biçildiğini öngörüyorum.[127] Kendisine biçilen kurguya göre yorumlanan etkinliğin doğası gereği sonlu olmayan kılgısal bir bağlamda düşünebileceğimiz boğa güreşleri, Bell'in geleneğe ilişkin söylediği gibi; sadece bir kez yaratılmış olmanın aksine sürekli yeniden işlenmektedir (Bell, 2009, s. 123). Zaman ve uzam çizgisindeki bu devinime katılan işleyicilerin başında önce seyirciler gelir. İzleyici kitlesinin karşısında sergilenen boğa güreşlerini izlenmeye değer kılan saikler ise işleyicilerin müşterek birlikteliğinden geçer not almak zorundadır.

Daha önce defalarca yorumlanmış performansı yeniden eyleme dönüştürmek amacıyla izleyicilerin karşısına çıkan boğa sahibi, Goffman'ın yerleşik vitrininde -arenada- kendisi için önceden tasarlanmış görev ediminin bilincindedir (Goffman, 2009, s. 38).[128] Nitekim arenaya adım attıktan birkaç dakika sonra, ya sadece ağırdan

[126] Burada horoz dövüşlerinin işlevini "yorumsamacı" bulan Geertz, kendi ekseninde devinimi duraksamayan bir yapının, olanca haliyle anlaşılabilmesi için görünürdeki işleyişinin -yorumsamacı işlevi- aslında bir metodoloji olarak kullanılması gerektiğinin altını çiziyor (a.g.e.).

[127] Turner'dan alıntıladığım *toplumsal yapı*, karşılıklı bağımlı uzmanlaşmış kurumlar ile bunların gerektirdiği konum veya aktörlerin kurumsal örgütlenmesinden oluşan az-çok özgün bir sistemi tanımlar (Turner, 2018, ss. 173-74).

[128] Goffman'ın çalışmasında *vitrin*, performans sırasında kişi tarafından kasıtlı ya da kasıtsız olarak kullanılan standart ifade donanımıdır (a.g.e., s. 33).

aldığı el hareketleriyle ya da hafif öne doğru eğilerek; varsa şapkasını da çıkartıp seyirciyi selamlamayı ihmal etmez. Gündelik hayatta en sakin mizaca sahip olanın bile arenaya çıktıktan bir süre sonra değişmeye başlayan davranışları, önceden yapılandırılmış kurallara uyum sağlama gayreti olarak düşünülebilir. Dolayısıyla eylem, anlatılabildiği ölçüde, Ricœur'dan alıntılayacak olursak; göstergeler, kurallar ve normlarla daha önceden eklemlenmiş gibidir (Ricœur, 2011, s. 116). Farkındalık, anın içerisinde çözünmeye devam ederken boğa sahibi de kendisinden beklenen davranışı fazlaca eğip bükmeye uğraşmayacaktır.

Göz önünde olanın bu denli aleni biçimde gözleyene sunulduğu çok az performans, ani reflekslere imkân tanır düzeyde kurgulanmaktadır. Bir tür *kontrollü güç denemesi* olduğu söylenen boğa güreşleri, çarpışırken birbirini sınayan hayvanlar ve sahiplerin karşılıklı vesayetinden doğar. Kıran kırana geçen hayli uzun bir güreşin sonunda bile tarafların tokalaşarak arenadan *dost* ayrıldığını görürüz. Güreşin başlangıç ve bitiş anlarında kurallı olduğu su götürmeyen bu ahengin ara sıra bozulduğu tek yer; hakemlerin gözetimindeki yarı denetimsiz güreş anıdır. Fakat sıkça araya giren anons kulesi/kulübesi aracılığıyla onlara neden arenada oldukları hatırlatılmaktadır. Buna rağmen herhangi bir hareketlenme yaşanmazsa bu sefer kendisinden *mert alkışlar* istenen seyirci devreye girer. Arenadaki taraflardan her kim olursa olsun tribünde mutlaka onu tanıyan bir yakını veya arkadaş çevresinden birisi bulunur. Genellikle boğa sahibine yabancı ancak kısmen tanıdık bir çoğunluğun arasına karışan bu kişiler, güreşin tekrar canlanmasına etki ederler.

Zora düşüldüğünde ya da güreşin başlangıç veya bitiminde arenadakilere verilen bir tür teşvik pirimi gibi duyurulan "mert alkışlar" isteği, öylesine söylenmiş olmanın aksine, performansı ikame eden muğlak sınırların üzerinden geçer. O sırada tribünlerde ne olup bittiği veya arenada kimin kazandığından bağımsız olarak; sırf orada

bulunmanın bağlayıcılığından ötürü alkışlamak zorunda kalırsınız. Sanki, herkesin orada olduğundan emin olduğu ama kimsenin görmediği soyut bir yetkenin güdümüne girilmiş gibidir. Ortak hareket etmekten imtina edenler de vardır lakin sesi daha gür çıkan çoğunluk, bu çatlak sesleri bastırmakta ustalaşmıştır. Hangi yöne gidileceğini tayin eden ön plandaki kişiler ise genellikle erkekler arasından çıkar.[129] Nitekim boğa güreşlerindeki temsil kabiliyetleri ölçüsünde kadın izleyicilerle kıyaslandığı zaman niceliksel olarak olmasa da niteliksel açıdan daha avantajlı gözüken kesim yine erkeklerdir.[130]

Seyirciler, boğa sahipleri ve organize edenler arasında niceliksel bakımdan kadınların varlığını en çok gösterdiği yer tribünlerken, bilhassa boğa sahipleri içerisinde ahırdaki hayvanların bakımına harcadıkları emeğe binaen göz önünden hayli ırak olmaları boşuna değildir. Geçmişte, sürü çobanı olarak bir nahırcı ya da sığırtmaca aylarca emanet edilen öküzlerin bakımı, bugünlerde özel olarak güreş boğası yetiştirmek için ayrıca harcanan mesai gereği bu işte tecrübe kazanmış boğa sahibi erkeklerin uzmanlık alanına vakfedilir. Güreşler hakkında herhangi bir tecrübeye sahip olup olmamanın toplumsal cinsiyet eşitliğine etki etmediği belki de yegâne yer; arenada güreşen boğaların karşısında, tanışıklıkların pekiştirildiği festival ortamıdır.[131]

Boğa güreşi festivalleri, başlangıcından itibaren toplumsal cinsiyet eşitliğinin iyi kötü sağlandığı bir performans olarak görünüyor olsa da güreş anında, esas ilgiye mazhar olan boğalardan başka, sahipleri olarak öne çıkanlar da erkeklerdir. Öte yandan

[129] Tahakkümün tek elde olmadığını kanıtlamak babında, erkeklerden oluşan hakemlerin arasına yerleştirilen bir kadın boğa güreşi hakeminden bahsedilen yerel gazete haberi için bkz. (Okur, 2011, s. 3).

[130] Artvin'deki boğa güreşlerine nazaran kadın seyircilerin daha katı ancak görünmeyen normlara - erkeklerin arasında güreşi seyretmenin hoş karşılanmaması gibi- tabi kılındığı Uzakdoğu ülkelerinin başında Japonya gelmektedir (Klien, 2011, s. 104).

[131] Yakın geçmişte festivale katılımın "yerliler" açısından kıymetini aktaran kaynaklardan birkaçı için bkz. (Karasüleymanoğlu, 2015, ss. 6-7; Yağcı, 2015, ss. 301-02).

kadın boğa yetiştiricileri arasında sıkça karşılaşılan şey, güreşteki temsilini bir tanıdığına devretme durumudur. Kadın boğa sahiplerinin de arenaya çıktığı durumlar elbette yok değildir fakat önceki bölümlerde tasvir edilen erkek karakterlerde olduğu haliyle baskın bir mizaca nadiren rastlanır. Buna sebep olan saiklerin başında *bedensel performans* gelmektedir. Zira, Connell'ın aktarımındaki spor kurumuna benzer şekilde rekabete son derece açık olan boğa güreşleri, toplumsal ilişkilerin bedensel performans yoluyla icra edildiği bir yerdir (Connell, 2019, s. 115). Paylaşıma açık erkek mekânı olarak ahırlarda hayvan bakımıyla uğraşan kadınların bu kez *konuk* statüsünde oldukları arenada, hegemonik erkekliğin mekânsal boyutu anlam kazanır (Özbay, 2013, s. 192).[132] Arena zemininde önceden kurulu erkeklik tarzlarıyla, toplumsal ön kabullerin yeniden inşa edildiği bu süreçte kendisinden *mert alkışlar* istenen seyirci, arzu edilen "hegemonik erkeklik" biçimini onamış olur.[133] Onayışın olağan bir şekilde gerçekleşmesi, Bourdieu'nun tanımıyla, toplumsal anlamda bedenin inşasını mümkün kılan biçimlendirmenin, erkekmerkezli pay edilen işbölümünün kendiliğinde yürürlüğe girmesiyle bağlantılıdır (Bourdieu, 2014, s. 38). Zira, arenada toplumsal cinsiyete özgü yerleşik ayrımların birçoğu, bugün karşılaşılan örnekler olmanın çok ötesinde, aktörleri henüz küçük yaşlardayken uzamı ayırt edilemeyen öğretisel bir boşlukta yıllarca gizli kalmış olabilir.

Buraya kadar ayırdına varmaya çalıştığım bedensel performansa dönük veçhelere kıyasla gözden kaçmaya daha müsait *barış güreşleri* söylemi, sorunsala konu edilen zeminin henüz ilk oluşum aşamalarından bu zamana varıncaya dek fark edilmeyi

[132] Özbay, erkekliğin oluştuğu mekanları tanımlarken kadınların mevcudiyetlerinin asla *tam* olmadığı erkeklere özgü alanlarda onların ancak *konuk* statüsünde kabul edilebileceklerinden bahsetmektedir (a.g.e.).

[133] Connell yorumundaki haliyle alıntılamaya çalıştığım *hegemonik erkeklik*; her zaman ve her yerde aynı olan değişmez bir kişilik tipi olmanın aksine, belirli bir toplumsal cinsiyet ilişkileri kalıbı dahilinde egemen konumu işgal eden erkekliktir (a.g.e., s. 150).

bekliyordu -geçmişte muhtemelen farklı söylemlerin arkasında yine aynı anlamı muhafaza ederek. Doğa ve insan etkileşimi bağlamında barış güreşleri söylemine daha yakından bakmadan evvel, doğaya dair tüm bilgimizin semboller vasıtasıyla elde edildiğini düşünen Douglas sayesinde düzgün bir temel atmamız olanaklıdır (Douglas, 2018, s. 38).[134] Douglas aktarımında; genel olarak sembollerin algılanmaları ve yorumlanmaları toplumsal olarak belirlendiğinden ötürü, bireysel çabalar ikinci planda kalacaktır (a.g.e., s. 57). Bu noktadan hareketle sürü liderliği için çarpışan öküzlerin mücadelesine bakan bir sığırtmaç, yıllar sonra festivale dönüşecek güreşlere değin ilk esin kaynağını doğadan temin eder. Ancak sıra festivallere geldiğinde, eski anlatıdaki *barış/barıştırma güreşleri* tekrar ele alındıktan sonra ihtiva ettiği anlam, toplumsal karşılığı tarihsel bağlama uygun düşecek şekilde yeniden yorumlanmıştır. Aksi durumda, kendine has dokusuyla yeni bir festival olarak ortaya çıkması halinde, *geleneksel* ön ekinin arkası yeteri kadar doldurulamayacaktı.

Yerleştirildiği tarihsel bağlama ilişkin *barış güreşleri* gibi taşıdığı edimlerin altında *geleneksel* olarak zikredilen boğa güreşlerinin toplum nezdindeki konumu durağan değildir. Arka planda sürekli devinim halindeki gelenek, Mauss'a göre, kullanılan teknik ve aktarımı bünyesinde barındırdığı için kendi varlığı olmadan, sözlü aktarımın sürdürülmesi de mümkün olmaz (Mauss, 2011, s. 472). Bu çalışmada tekniği (geleneği), sözlü aktarımcısı olarak temsil eden güruh ağırlıklı olarak sığırtmaçlardan oluşur. İnsanoğlundan bağımsız hareket eden yabani hayvanların sürü içerisindeki çiftleşme arzusuna paralel seyreden liderlik savaşımından doğan ilk güreşlerden, sığırtmaçların güdümünde gerçekleşen ikinci güreşlere değin en az bir defa dönüşüm geçiren boğa güreşlerinin bugünkü seyrine bakacak olursak, kırılma döngülerinin tümünde aralara

[134] Yazara göre, bir sembol ancak başka bir sembolle olan ilişkisinden hareketle anlam kazandığından dolayı hiçbir parça, örüntünün geri kalanından kendisini kopartarak anlam kazanamayacaktır (a.g.e., s. 38).

yerleşmiş çok sayıda katmanla karşılaşırız. Fakat bu katmanların içerisinde yapılacak özel bir sınıflandırmaya göre mücadeleyi kazanmak veya kaybetmek noktasında elde edilecek netice her katmanda ayrı bir ortak kullanım alanına sahiptir.[135]

Sürü rekabeti açısından bakıldığında hayvana getirisi liderlik vasfı olarak dönüt bulan kazanmak, festival mücadelesi açısından bakıldığında insana getirisi prestij ve para ödülü olarak tecelli eder. Ayrıca, sahibin güdümüne girmemiş bir hayvan için kaybedilecek bir güreş, çoğunlukla sürüden kovulmakla neticelenirken, tersi durumda kasabın bıçağı altına yatırılmakla sonlanabiliyor. Kullanılma şekline bakarak evrildiği her katmanda biraz daha araçsallaştığı anlaşılan hayvan, hane içerisindeki değeri tarımsal üretime sunduğu katkıyla belirlenen barıştırma gayesinin güdüldüğü toplumsal faydadan, salt belirlenimi güreşi kazanmak olan bireysel çıkara taşınmıştır. Böylelikle kendisinden epeyce uzaklaşılan, geleneksel güreştirme dönemini çağrıştıran *barış güreşleri* söylemi, görkemli günlerinden geriye sadece hatırası kalan pastoral aidiyet nüvesini topluluğa duyumsatmaktadır. Gösteren ve gösterilen arasındaki bu anıştırmalarla birlikte yorumlanmaya çalışılacak olan duyumsamalar, gelecek bölümün konusunu teşkil eder.

3.2 Seyretmenin Yorumu

Alan araştırmasında geçen zamanı anımsatan tek bir kısa nottan hareketle sayfalarca yazıyı kaleme almak mümkündür. Gündelik hayatın olağan akışı içerisinde vuku bulan bir performansı gözlemlerken alelacele yazılan o kısa nota aylar sonra tekrar bakan antropolog için odaklanması zaruri *gelişmiş bir işaretleme ve unvan repertuarı* açığa çıkar

[135] Üçüncü bir ihtimal olarak ödül ve şampiyonluğun paylaşılmak zorunda kalındığı *berabere kalmak*, nadiren rastlanan ve arzu edilmeyen bir sonuçtur (Gültekin, 1984, s. 6). Zira, berabere kalan tarafları destekleyen insanların mutsuzluğu ya da uzun bir süre güreşmeye yanaşmayan hayvanların poz kesişlerini seyretmekten sıkılanlar düşünüldüğünde, halkı hoşnut kılmak için sadece *beraberlik* asla tek başına yeterli değildir.

(Geertz, 2007, s. 76). Bu tek başına kısmi biçimde durağanlaştırıp göreli bir çerçeve çizilmeye çalışılan performansın, montaj esnasında arena ve çevresinde olup biten hemen her şeyle baştan aşağı tekrar kurgulanacağı bir süreçtir.[136] Süreci içerden gözlemleyen benim gibi birisi için performanstaki bazı çelişkilerin kolaylıkla fark edilip kavranması zor olabilir çünkü izleyicilerin arasına katılırken tanışıklıklardan sıyrılabildiğim ölçüde Lévi-Strauss aktarımında olduğu gibi; *oyuncu* olmaktan çıkıp *seyirci* olabilirdim (Lévi-Strauss, 1994a, ss. 404-05). Fakat görünmez olmayı başarsam dahi *yerli* kimliğime ait kültürel birikimi ve ön kabullerimi Callaway'ın deyimiyle, *bir bagaja koyup beraberimde sahaya götürmemem* gerekirdi (Callaway, 2005, s. 30). Ancak, ayakları yere pek değmeyen bu romantik görüşün aksine, *yerli* olmanın getirdiği mevcut bilgi birikimini avantaja dönüştürmek için uğraştım.

En uzun süreç olarak *izlemek*, alan araştırmasında ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Yerli bir gözlemci olarak yabancısı olmadığım topluluğa giriş yaparken, çocukluğumdan kalan izlenimlerin duygu yoğunluğu hiç de beklediğim ölçüde derinlikli değildi. Gerçekten bu coğrafyaya aidiyet hissi taşıyıp taşımadığımı sorguladığım çoğu kez ortaya çıkan kimlik bunalımını, her ne kadar uzun yıllar il dışında ikamet etmeme yormuş olsam da Mardin yorumunda olduğu gibi, toplumla bireysel etkileşimi sağlayan bağların iyiden iyiye gevşemiş olmasıyla da yakından ilgilidir (Mardin, 2005, s. 129). Festivallerde muhabbet eden bunca insanın konuştuğu onca şeyi anlamakta güçlük çektiğim zamanlarda, konunun bağlamını yakalayana kadar sohbet noktalanabiliyordu. Bilhassa uzun aralıklı güreş molaları esnasında kadınların kendi arasında gelişen gündelik hayata ilişkin dedikoduları yorumlamak yer yer kafa karıştırıcıydı. Söz konusu *dedikodu* ortamına dahil olduğum Trapen güreşleri sırasında birbiriyle konuşan

[136] Kurguya başlarken performansı gözlemleyen antropoloğun sahada geçen günlerinden geriye Geertz'in deyimiyle *oyuncuların taktıkları maske, yer aldıkları sahne, oynadıkları rol ve en önemlisi yer aldıkları oyun kalır ve, özne bir yana, dış görünüşüyle değil de her şeyiyle içine alır* (a.g.e.).

kadınların ortasında oturmuş; onlar için olağan ancak bana sıradışı gelen peş peşe sorulara cevap verme telaşı içerisindeydim.[137] Güreşler başladıktan sonra sekteye uğrayan soruların yanı sıra kendi arlarındaki sohbet konusu bir anda değişiyor, daha sonra tekrar gündelik yaşantıya ait fikir alışverişi kaldığı yerden aynen devam ediyordu.[138]

Festivallerin yılda bir kez yapılması bir bakıma, gözlem ve yorumlamada gereken esnekliğin yitirilmesi demekti. Bir gün boyunca yaşananların içerisinde neyin anlamlı kılınıp neyin arka plana itileceğini belirlemek belki de bu sebepten ötürü hayli zor oldu. Zira, gözlemlenecek etkinlikte sergilenen performans, özel bir zaman diliminde; sadece o gün gerçekleştiriliyordu. Dolayısıyla, göreli gözlemlerin kendiliğinden tecrübe edilerek bir süre sonra ortaya çıkması muhtemel argümanlar, kaba kuvvetle inşa edilmeye başlandı. Arenadaki rutinden giderek soyutlanmaya uğraştığım her seferinde -bir sonraki festivalde biraz daha ileriye giderek- söz konusu argümanların geçerliğini sınamaya çalıştım. Bu yöntemle kavramak istediğim rutine mümkün olan en yüksek yerden bakılabilirse şayet, içerisindeki ayrıntıların birer nokta haline gelerek, öncesindeki anlamlandırmayı değersiz kılacağı düşünülebilir. Öyle olsa bile, etkileşimini artık seçemeyecek kadar kendisinden uzaklaştığım performansın kurgulandığı zemindeki yerçekimi beni bu eylemimden alıkoydu.

Gözlemci kimliğiyle aralarına katıldığım seyircilerin deneyimine ortak olurken, aynı zamanda onların bu deneyimine iştirak ettiğim müddetçe ne yaşadığımı kendimde gözleyecektim. Çok hasta olan birisinin doktora gitmeyi reddederek kendi hastalığına

[137] Herkesi bir şekilde birbirine bağlayan yarı görünür ağlara takılmış bir karasineğe benzetiyordum kendimi.

[138] Yakın geçmişte Kafkasör güreşlerini izlemeye gelen Levine'nin gözlemlerine göre, boğa güreşlerini seyreden seyirciler, köpek ya da horoz dövüşünde olduğu gibi kana susamış bir neşeyle arenaya odaklanmak yerine, güreşleri çok da ciddiye almadıkları izlenimini verirler (Levine, 2003, s. 147).

teşhis koymasına benzettiğim bu eyleyişi, James'in özgönderimsel alana kendisini kıstıran gözlemci için bulduğu yegâne çare olarak, alanın eyleyicileriyle paylaşılması gerekliliğine mâl ediyorum (James, 2013, ss. 9-10). Maden güreşleri yapılırken yanlarında yer aldığım akrabalardan örülü çevre, bana böyle bir imtiyazı açık çek olarak vermiş oldu. İsveç kırmızısı arenada güreşirken kazanmak ve kaybetmek noktasında yükselen tansiyonla birlikte açığa çıkan duygulanımlar sırasında araştırmacı kimliğinden bağımsız olarak gerçekten orada olduğumu hissettim. Onların deneyimine ortak olurken kendi içimde yaşadığım çelişkileri, performansın sergilenmesine tanık olan herhangi bir seyircinin perspektifinden ayrı olarak ele almaya çalıştım.

Geriye dönüp baktığımda, alan araştırmasında not alırken içerisinde bulunduğum şimdiki zamanı, ileride genişletilmek/kurgulanmak üzere rezerve ediyor gibiydim. Şüphesiz boğa güreşlerini ilk kez seyretmiyor oluşumdan kaynaklanan birçok toplumsal ilişki tarzını o anın içerisinde ya hiç fark etmedim ya da görmezden geldim. Fakat alan araştırmasından sonra devam eden literatür çalışması sırasında şimdiki zamanı kayda alırken es geçtiğim kör noktalardan bazısı artık görünmeye başlamıştı. Bu bağlamda sembol ve toplumsal ilişki sistemlerinin yapısal bütünlüğünü anlamakta sağladığı kolaylıktan ötürü etnografik anlatımda tercih edilen dilin "şu an" üzerine kurulu olduğunu düşünen Marcus ve Fischer ikilisine bakacak olursak, alan notlarını ileride açmak maksadıyla kısa notlar almaya başlayan bir gözlemci için kaybolmakta olan bir geleneği ucundan yakalamak ya da modern çağın içerisindeki kalıntılardan bir şeyler çıkarmaya çalışmak, kaba bir biçimde tarihselliğin kabullenildiğini göstermektedir (Marcus & Fischer, 2013, ss. 145-46). Biraz istemeden de olsa girdiğim bu yolda literatür taraması yaparken karşıma çıkan muhtelif anlatıları, gözlem notlarının sil baştan yaratılmasında kullandım. Bütünsel bir perspektif oluşturmak için kullandığım yöntemi perçinlemek amacıyla yönümü Lévi-Strauss'a çevirdiğimde, aralarındaki bağıntıların ne

olduğu ve eşzamanlı olarak birbirlerini ne zaman etkiledikleri anlaşıldığı zaman söz konusu toplumsal ilişki sistemine ait bütün yapıların düzenlenebileceği anlaşılır (Lévi-Strauss, 2012, s. 444). Hala karanlık kalan birçok nokta olmasına karşın sahadayken bakıldığında o an için anlaşılması zor yapılar bu sayede kısmen görünürlük kazanmıştır.

Bahse konu kısa notları hemen ertesi günden temize çekmeye çalışırken dahi bir önceki gün önemli görülmesine sebep taşıdığı anlam, orada olup biten her şeye mekânın dışından bakan ikinci bir göz tarafından yorumlanmışa benzer. Zamanın göreliliğine atfettiğim yazım süreci tıpkı geçmiş bir karşılaşmayı yeniden anımsamaya çalışan Göle'nin yorumundaki haliyle, zaman kadar duygu faktörünün de önemli olduğu, zaman içinde gücünü yitiren duygu yüklü anılardan dolayı, *katılan* kişinin *seyirciye* dönüşebileceği bir uzamda salınmaktadır (Göle, 2007, s. 25). Fakat kendimi alan araştırmasından ne kadar öteye taşımaya çalışmış olsam da mekânın -arena- içleminden sıyrılmam olanaksızdı. Metaforik olarak tahayyül etmeye çabaladığım mekân, Birkalan'dan hareketle; sosyal eylemlerin ve söylemsel dizgelerin içerisinde örülen toplumsal ilişki ağlarından mürekkep, karmaşıklığı artırılmış yeni bir yazım sürecine taşınmayı bekliyordu (Birkalan, 2000, s. 166). Böylelikle mekânı kurguya taşırken onu kurgulayan olarak bizzat kurgunun içerisinde yer almak, bilhassa Maden güreşleri sırasında ortaya çıkan birtakım öznel yargıların gölgesinden kurtulmak bağlamında otobiyografik yazım tekniğinden kaçmaya gerek olmadığını bana göstermiş oldu.

Her seferinde farklı bir arenada çevreyi seyrederken etrafımdan geçen insanlar, mücadele eden boğalar ve onlara eşlik eden boğa sahipleri, katılarak gözlem penceresini kapattıktan sonra, alan notlarında bağlı bulundukları izlekten koparak henüz işlenmemiş oldukları hamlığa tekrar kavuşuyorlardı. Silinen varlıklarını sıfırdan ürettikleri gibi hatalı bir varsayıma yol açabilecek bu durum, anlatı içerisinde bağlı bulundukları yapısal bütünlüğü tehlikeye sokacak temayüllere mahal vermekten ziyade

gözlem esnasında kırpılan karenin ait olduğu içlemdeki devinime ayak uydurma çabası olarak düşünülebilir. Bir taraftan devinimin hızına yetişmeye çalışırken diğer taraftan da Geertz'in deyimiyle, antropolojik tabanlı betimlemeye yerleşik kılınacak parçaları kaybolmadan ele almak istiyordum (Geertz, 2010, s. 36). Ancak, bu sayede görünen anlamların arkasında başka anlamların taşındığı fark edilince, *barış güreşleri* söylemini aydınlatacak -yanlışlayacak- savın, üzerinde yükseleceği bir temel inşa etmek olanaklı hale geldi. Anlaşılan oydu ki ağızdan çıkan söylemle pratiğe dökülen performans aynı eksende vuku bulmuyordu. Paralel şekilde, kaybedilen güreş sonucu kasaba emanet bırakılan boğalar hakkında yönelttiğim çapraz sorulara verilen kestirme yanıtlarda da başından beri anlatılagelen hikâyenin doğruluğuna halel getirecek bolca boşluk bulunuyordu.

Doğruluğu kabullenilmiş ya da tartışmalı olsun arenada öne çıkan birçok söylemin arkası seyirci tarafından doldurulmaktadır. En umulmadık, çaresiz kalınan anlarda medet umulan seyircilerin karşısına arka arkaya çıkan boğalar ve sahipleri alana girer. Toprağı eşmeye başlayan hayvanlara bakan izleyicinin aklı tam da bu sırada doğal güreşlere kaymaya müsaittir. Çok geçmeden kendisinden *mert alkışlar* istenen seyirci, ikilemde kalsın veya kalmasın riayet etmek zorunda kalmıştır bir kere. Hal böyle olunca ister istemez siz de alkışlamaya başlarsınız. Dört köşeyi çevreleyen insanların hep birlikte alkışlamaya başladığı arenadaki ekip bunu hiç yadırgamamış görünür. O saatten sonra yapacak fazla da bir şey kalmamıştır, oturup onların bu gösterisini keyifle seyretmekten başka. Kadın ya da erkek seyircilerden bazısı için anlamlı olmayan güreşler, sohbet ortamını tesis etmesinden ötürü orada bulunulmayı hak eder ama daha fazlasını değil. Dolayısıyla aralarına katılan bir etnograf için geriye kalan yüzlerce davranış biçimi içerisinden anlamlı kılınacak birkaç tanesi diğerlerinin yanıltıcı olduğunu bir kez daha hatırlatır.

Durup düşünmeye, ağırdan alıp soluklanmaya fırsat tanınmaz arenada. Ya hep ya hiç; tıpkı kazanmak ve kaybetmek gibi sekteye uğraması -berabere kalınması- hoş karşılanmayan bir durumdur orada olmayı gerekli kılan. İster boğa sahibi olsun ister seyirci, isterse de aralarına dışarıdan katılan herhangi bir kimse bu gerçeği değiştirmeye vakıf değildir. En yetkili kişinin bile yetki sınırlarını sorgulamak zorunda kaldığı bir yerde tarihselliğin aynasına yakalanmama telaşı almıştır hemen herkesi. Dernek başkanları ve diğer organize edici güruhta da aynı telaş hali sezilse de onlar bunu hissettirmemeye çalışırlar. Buradaki tek istisna, insan ilişkilerinin göbeğinde yer alan hayvanlardır şüphesiz. Araçsal konumlarının ötesinde *nasıl bir anlam ifa etmektedirler* sorusu tek başına kafa karıştırmaya yeter de artar bile. Müsabaka esnasında seyircilerin hal ve hareketlerinden tutun da toprağı eşen boğanın denetimsiz veya güdümlü eylemlerine varıncaya dek dur durak noktası olmamasına rağmen tedrici bir süreçtir boğa güreşleri. Bu devinimin tepesinden içine bırakılan herhangi bir kimsenin, etkileşimden soyutlanmayı ne ölçüde başaracağıysa oldukça kuşkuludur.

Güreş alanını ve tribünleri içine alan kulvarda anın büyüsüne kapılmış bir kimse olarak oradayken tıpkı bir *roman yazarı* gibi gündelik yaşamın içinden derinlemesine gözlemler yoluyla elde edilen vasıtalı ya da vasıtasız bilginin arkasından onun belli belirsiz izini kaybetmeden ama aynı zamanda ona sezdirmemeye de çalışarak yürüyordum. Bu takibin sonunda ya yönümü şaşırıp kaybolacaktım ya da onun gittiği yere ulaşabilecek kadar şanslıysam eğer, kendimi içeri buyur edecektim. Daha sonra başlayan görüşmeler sırasında ne denli candan karşılanıp sorularıma içten yanıtlar bulacağım şüpheliydi. Zira, alandayken sıklıkla yinelenen *barış güreşleri* söyleminin yazım aşamasında tezin ana argümanlarından birisine dönüşerek bulduğu karşılık, bunun en bariz örneğini teşkil eder. Erken bir uyarı sinyali olarak karşıma çıkan bu

söylem, ağızdan çıkanla eyleme dökülen arasındaki diyakronik ilişkinin daha sonra karşılaşılacak farklı veçhelerdeki çakışma durumlarına emsal olmuştur.

SONUÇ YERİNE

Bu çalışmanın ön araştırma safhasından alan araştırmasının noktalandığı en son güne kadar süren belirsizliğin emareleri kuşkusuz yazım sürecine de yansımıştır. Dolayısıyla, bu kadar kısa sürede kapsamlı bir kanıya varmak olanaklı olmadığı için bölüm başlığından da anlaşılacağı üzere, ancak *sonuç yerine* sayılan çıkarımlardan bahsedebiliriz. Söz konusu çıkarımların literatür bulgularıyla denetlenmeye başlandığı ilk andan itibaren, eksik olduğunu düşündüğüm bazı parçalar vardı. Özellikle bugünkü boğa güreşi festivallerinin geçmişte düzenlenen *yayla ortası şenlikleri* ile olan bağlantısını irdelediğim ikinci bölümde görüldüğü gibi, tökezlemeye yetecek düzeyde kör noktalar mevcut. Bundan ötürü, çıkabilecek farklı anlamları öngörerek olasılıkların izin verdiği ölçüde yorum getirme işini okuyucuya bıraktım.

Festival ortamından hareketle *organizasyon unsurları*, *boğa sahibi* ve *seyirci* üçgeninin göbeğinde yer alan *arena*, kendisini anlamak maksadıyla içerisinde akan sürece müdahil olmamaya gayret eden araştırmacıyı, her geçen gün sürekli değiştirdiği gözlem noktalarıyla şaşırtarak, dışarıdan yorumlanmaya çalışılan bütün bir sürecin yeniden kurulmasını gerektirir. Bugün bile, uzun uzadıya kayda aldığım gündelik örüntüleri tekrar gözden geçirdiğim her sefer, daha önceden fark etmediğim yeni bir ayrıntıyla karşı karşıya kaldığım zamanlar oluyor. Elbette bu detaylar arasından yalnızca küçük bir azınlık, öne sürülen argümanları sarsacak güçtedir. Zira, boğa güreşleri geleneksel olarak sadece Artvin özelinde yapılagelen, eşine az rastlanır türden bir etkinlik olmanın aksine, önceki bölümlerde aktarmaya çalıştığım gibi, geçmişte dünyanın farklı noktalarında düzenlenmiş veya halen düzenlenmeye devam eden benzer etkinliklerin

gölgesinde kalan arenaya yöneltilen bakışlar, öznel yaklaşımların tesirinden kurtulduğu zaman netlik kazanmaya başlayan bir etkinliktir.

Artvin'de yapılan boğa güreşlerinin kamusal bir kimlik kazanım sürecine binaen geleneksellik üst başlığı altında değerlendirilmeye başlanması eşzamanlı olmuştur. Ancak sürecin durağanları, boğa sahibi ve organize edicilerin geçmişe dönük anlatılarına takılmaktadır. Zira, *geleneksel* ön ekinin alındığı 1980'li yıllardan çok daha eskilere tarihlenen boğa güreşlerinin, yaylacılık faaliyeti ekseninde kendiliğinden gelişen bir sığırtmaç eğlencesi olarak ortaya çıktığına kanaat getirilmektedir. Fakat geçmişte yapılan yaylacılık faaliyetine dair izler bugün artık silinmeye yüz tutmuş olduğu için sürecin istenen netliğe kavuşması tam olarak sağlanamamıştır.

Türkiye'de düzenlenen boğa güreşlerinin Artvin özelinde irdelenen kamusal kimlik kazanımı açısından Japonya'daki boğa güreşi karşılaşmalarıyla örtüşen birtakım benzerlikleri vardır. Aralarında kurulan yakınsaklık, sadece gelenekselliğe geçiş sürecinde yaşanan kırılma anına değil insan güreşlerinden hayvan güreşlerine taşınan ortak terimler gibi daha pek çok alt dizine sirayet etmiştir. Coğrafi bakımdan hayli uzak konumlanan tarafların arasındaki benzerlikler, literatürün izin verdiği ölçüde, içlerinden hangisinin daha eski olduğu gibi tarihsel bir karşılaştırma güdülmeden değerlendirilmiştir.

Boğa güreştirme geleneğinin festivallere taşındığı tedrici süreçte ortaya çıkan söylemlerden ilki *barış güreşleri* olarak geçmişe atfedilen bir karşılık bulurken ikincisi *mert alkışlar* olarak şu anda geçerlik kazanır. Yaylaya çıkartılan hayvanların ölüm riskiyle sonuçlanabilecek kazalardan korunması amacıyla mezralardaki barıştırma eyleminden peyda olan *barış güreşleri* söylemi gerek görüşmelerde gerekse literatürde ifa ettiği anlam bakımından arenadaki karşılığını bulamamıştır. Seyirciden talep edilen *mert alkışlar* söylemi ise bu çalışmada ağırlıklı olarak erkeklik tarzlarıyla bağdaşık kılınmasının

yanında özel olarak Connell'dan devşirilen *hegemonik erkeklik* ile kurulan ilişkisi odağa taşındıktan kısa bir süre sonra aralarındaki senkronik bağlantılar görünürlük kazanmıştır. Bu bağlamda yorumlanan hane içerisindeki kadın emeği, görünenin ardındaki gizil yönleriyle ele alınarak tartışmaya çalışılmıştır.

Yazım süreci devam ederken boğa güreşleri kapsamında literatürde karşılaşılan kavram dizinine bakıldığında kimi kaynaklarda *güreş* olarak tercih edilen sözcük kimi kaynaklarda da *dövüş* olarak kullanılmaktaydı. Buradan hareketle bunun bir boğa güreşi mi yoksa dövüşü mü olduğu yönündeki kafa karışıklığının giderilmesi amacıyla alan araştırmasından derlenen ilişiklerin literatür bulgularıyla karşılaştırılması yoluna gidilmiştir. Netice itibariyle boğa sahibi ve seyirci açısından güreş sözcüğü arzu edilen naif görüngüye daha yakın konumlanmaktadır. Fakat iki taraf içerisinden bir galip çıkması umuduyla çokça kez karşı karşıya gelen boğalar ve sahipleri arasında yaşanan etkileşim biçimleri üzerinde yorumsamacı tarzda karşılaştırmalı yordama gereksinme duyulur.

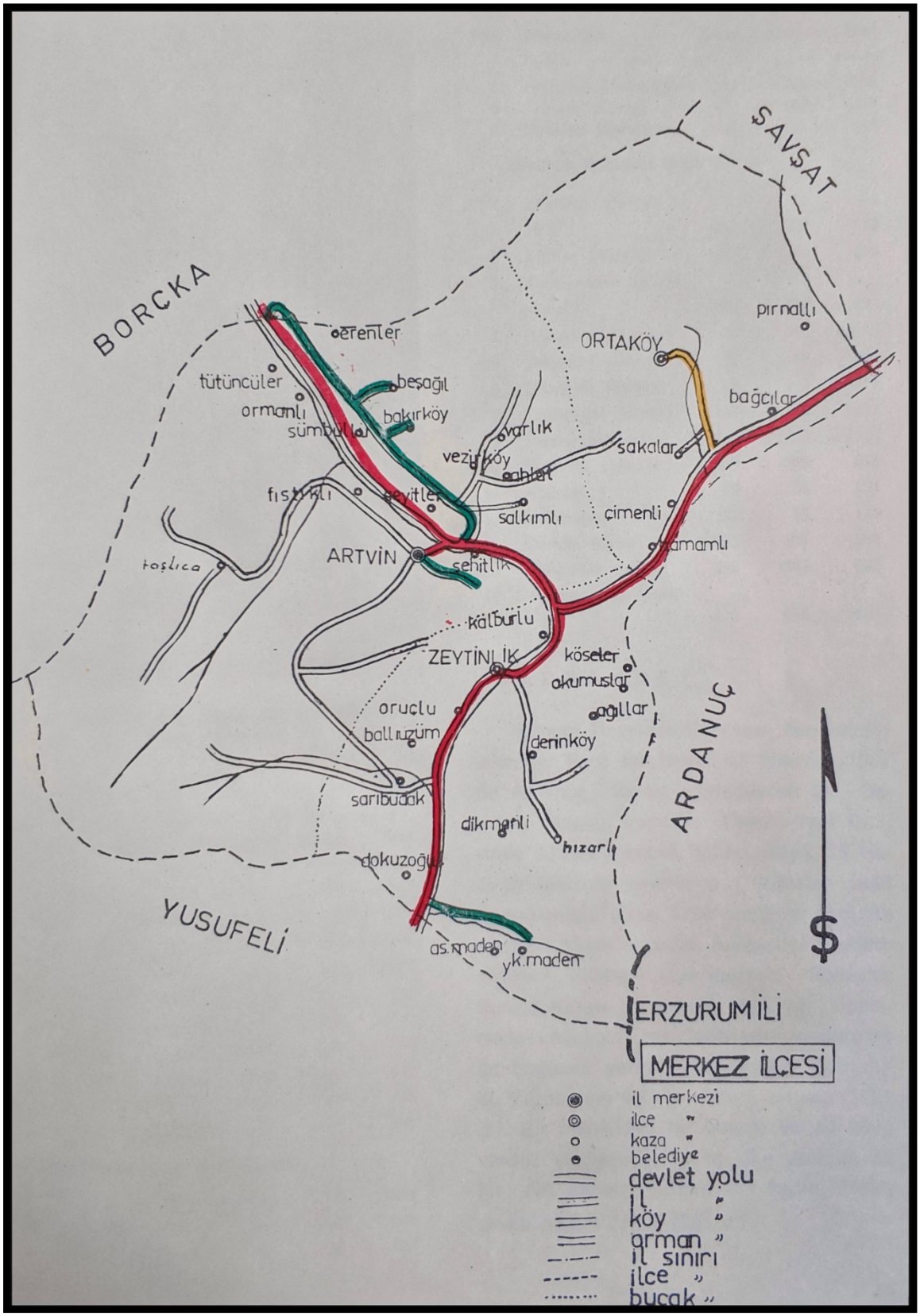
Bütünsel olarak ele alındığı takdirde boğa güreşlerinin tarihselliği ve performansın şimdiki zamanla kurulan iletişimine binaen ortaya çıkan çatışkılar söz konusudur. İletişim kopukluğuna yol açan karanlık kalan noktaların aydınlatılması için, ileride yaylacılık ve onun festivallere uzanan kollarına uzanacak disiplinlerarası yeni araştırmaların sunacağı katkılara ihtiyaç vardır. Bu bağlamda önceki bölümlerde belirtildiği üzere bu çalışmanın yaylacılık ayağının boşluğa denk geleceği öngörüldüğü için alan araştırmasından artakalan süreyi de kullanarak normalden daha derinlikli tutulan literatür taramasına mesai harcanmıştır.

Bu bölümden ayrı olarak söylemek gerekir ki uzun yıllar kesintisiz şekilde sürdürülen boğa güreşi festivalleri, geçen yıl salgın sebebiyle yasaklanan toplu etkinlikler kapsamında sekteye uğramıştır. Bu durumun bilhassa seyirciler özelinde

düşünüldüğünde ne gibi sonuçlara gebe olduğu müphemliğini korusa da güreşlere hazırlanan birçok boğa sahibinin ciddi boyutlarda maddi zararın yanı sıra manevi olarak da hayal kırıklığına uğradığı söylenebilir.

EKLER

Ek 1. Artvin ve Civar Köyleri

Sükan (F.)'den *Artvin İl Yıllığı 1967*, Artvin 1967

Ek 2. Artvin ve Çevresi

Fırat (S.)'den *Artvin*, Ankara 1998

Ek 3. Şartname

ŞARTNAME

Artvin Dernekler Birliğine Üye (Artvin Kafkasör, Melo Kaledibi, Yusufeli Derekapı, Yusufeli Sarıgöl, Murgul Özmal, Murgul Damar) dernekleri tarafından değiştirilen boğa güreşlerinin kuralları aşağıdaki gibi düzenlenmiştir.

1. Kafkasör Boğa güreşlerinde güreş kategorileri ve bu kategorilerin kilo aralıkları şu şekilde belirtilmiştir: **DESTE 380 KG, AYAK 381-430 KG, KÜÇÜK ORTA 431-500 KG, BÜYÜKORTA 501-580 KG, BAŞALTI 581-680 KG, BAŞ 681-790 KG**
2. Cumartesi güreşecek boğaların tartımları cuma günü 10:00 ile 19:00 arasında, yine Cumartesi günü güreşecek boğaların tartımı Cumartesi saat 06:00 ile 08:00 arasında son bulacaktır. Pazar günü güreşecek boğaların tartımları Cumartesi saat 8:00 da başlayıp 19:00'a kadar devam edecek, pazar günü saat 06:00'da başlayıp 08:30 da son bulacaktır.
3. Boğa sahibi boğasını tarttırıp kayıt altına alınmışsa 2. tartı yapılmayacaktır. Güreş alanına boğalar ile birlikte en fazla 2 kişi girecektir.
4. Boğa sahipleri boğalarını tarttırdıktan sonra kayıt defteri ve şartnameyi imzalayacak ve şartnamenin imzalı bir nüshasını alacaktır.
5. Kura çekimi boğalara tartım esnasında verilen sırt numaralarına göre (Küçükten büyüğe göre) sıralama kurası çekilecek, sıralama kurasından sonra eşleştirme kurası çekilecektir.
6. Güreş esnasında veya boğalar kafalarını birbirinden ayırdığında boğasını güreşten çekmek isteyen boğa sahibi bunu hakem heyetine bildirecektir. Yenilgisi hakem heyeti tarafından onaylandıktan sonra yenik sayılan boğa tekrar güreşip galip gelse dahi kurallar gereği yenik sayılacaktır.
7. **Boğanızı güreş alanına getirin** anonsundan sonra boğaların padoklara gelmesi **mecburidir.**
8. Sonuçlanmayan güreşlerde boğa ve boğa sahiplerinin **aktiflik – pasiflik (boğanın güreşe girmek istemesi ya da istememesi-boğa sahibinin boğasını güreşe teşvik etmesi-etmemesi)** durumuna bakılacak şayet güreş sonuçlanmamışsa aktif olan boğa ve sahibi tur atlayacaktır. Eğer her ikisi de aktif ve pasif durumda iseler dolu-boş kurasına gidilecektir.
9. Boğalar güreş alanına girdikten sonra 5+5 dakika kuralı uygulanacaktır. Eğer boğalar 1'er boğa sahibinin teşvikiyle verilen süre de güreşmezler ise 8. madde devreye girecektir.
10. Kategorilerdeki kuraya katılıp hakem heyeti kararı olmadan keyfi davranıp boğasını güreştirmeyen boğa sahipleri şike yapmış sayılacak, **festivallerimizden 1 ila 3 yıl(sezon) arasında men edilecektir.**
11. Aynı kategoride birden fazla boğası olduğu hakemlerce bilinen veya tespiti edilen boğalar kura sonucunda birbirlerine düşmesi durumunda, boğalardan biri başka şahıs adına kayıtlı olsa dahi boğalardan birinin güreşten çekilmek istenmesi halinde her iki boğaya ve listede yazılı olan isim ve hakemler tarafından bilinen kişiye **1 ila 3 yıl(sezon) arasında ceza verilecektir.**
12. Güreşte galip gelip bir sonraki tura geçen boğanın yara aldığını yada sakatlandığını beyan edip boğasını güreşten çekmek isteyen boğa sahibi bu kararı kendisi vermeyecek, **3 hakem** eşliğinde boğasını alan girişinde bulunan padoklara getirerek **3 hakemin kararı**

doğrultusunda hareket edecektir. Aksi halde şike yapmış sayılacak ve **1 ila 3 yıl(sezon) arasında ceza verilecektir. Bu kural final güreşi için de geçerlidir**.

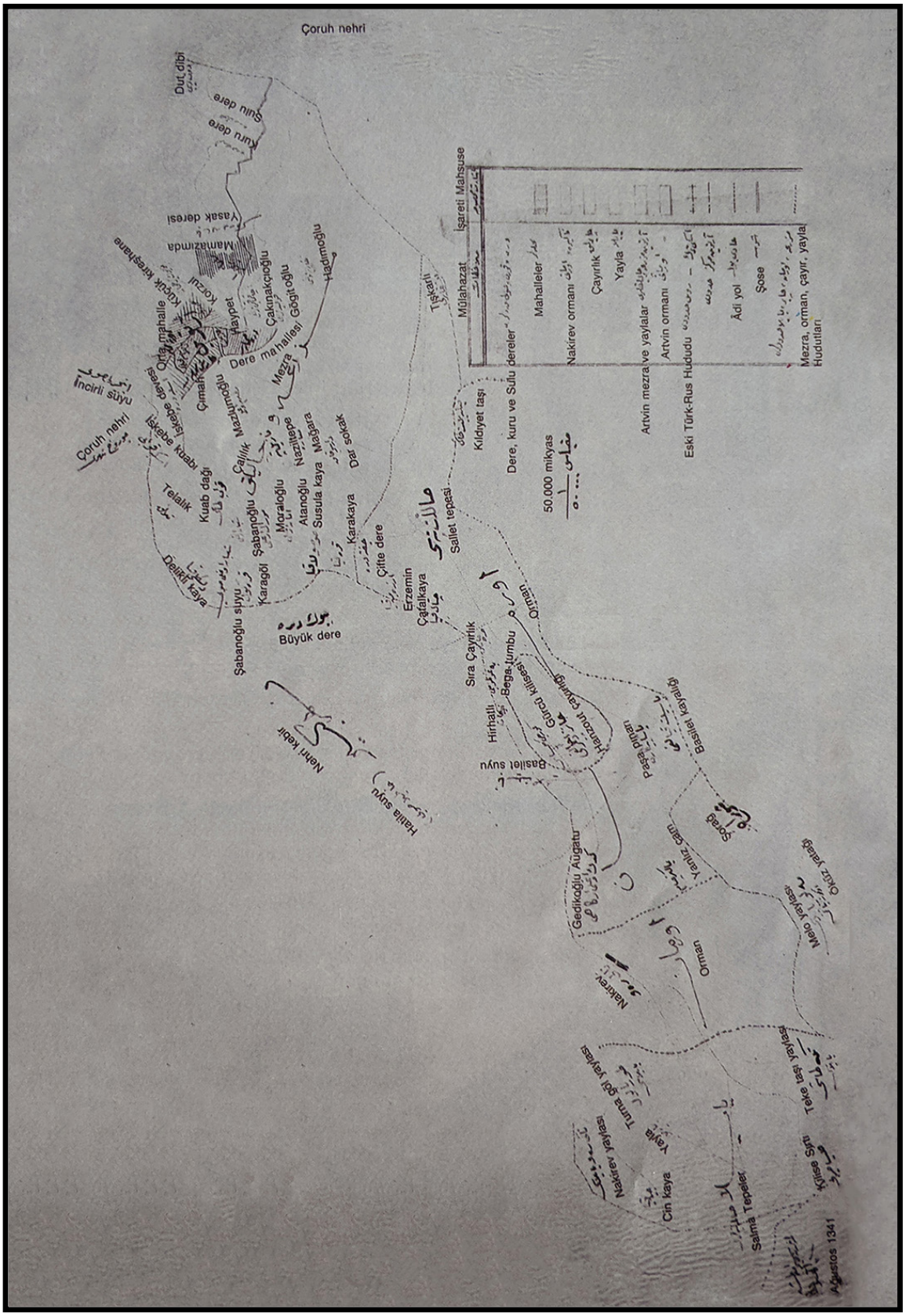
13. Boğalar kantara girdikten sonra boynuz kontrolleri yapılacak sivrileştirilen boynuz hakem tarafından köreltilecek **boğa sahibi buna itiraz ederse 1 ila 3 yıl güreşlerden men edilecektir**. Bu olay her güreş öncesi tekrarlanacaktır.
14. Güreş esnasında kılıfı atan, boynuzu çıkan, kırılan boynuz, ya boğa sahibi tarafından kendi isteğiyle köreltilecek; ya da boğa ve sahibi ceza almadan güreşten çekilecektir. Aksi durumda 12. madde devreye girecektir.
15. **Protez (takma boynuz) veya farklı maddelerle** boynuzlarla müdahale edildiği tespit edilen boğalar güreşe alınmayacak olup, bu durum hakem heyeti tarafından **anlaşılamaması** durumunda güreş esnasında boynuzu düşerse ve düşen boynuzun hakem heyeti tarafından protez olduğu tespit edilirse veya farklı maddelerle müdahale edildiği anlaşılırsa boğa diskalifiye edilir. Boğa ve boğa sahibine **1 ila 3 yıl (sezon) arasında ceza verilir**. Güreştiği boğa galip sayılır.
16. Kategorisinde bir önceki yıl birinci olmuş boğa, bir sonraki yıl aynı festivalde sahibinin isteği üzerine bir üst boyda güreştirilebilir.
17. Alan içerisinde veya dışarısında boğa sahibi veya herhangi biri **hakemlere karşı şiddet, küfür vb**. durumlarda ya da kavga edilmesi halinde kavgaya karışan **tüm kişi ve boğa sahipleri** anında güreşten men edilip 1 ila 3 yıl (sezon) arasında ceza verilecektir.
18. **1 yıl (sezon) içerisinde ki en son 2 festivalde kafa vermemiş boğa** 3. meydan olarak Kafkasör festivalimize alınmayacaktır.
19. Boğalar güreşe başladıktan sonra boğa sahipleri sonuca teşkil edecek tutum ve davranışlar sergiliyorsa hakemler tarafından uyarılacak, eğer boğa sahibi aynı hareketleri sergilemeye devam ediyorsa hakemler tarafından tribüne ya da dışarıya çıkarılacak, 2.boğa sahibi içeriye alınacak oda aynısını tekrarlarsa aynı ceza 2.kişiyede uygulanacak ve boğasının yanında kimse kalmayacaktır. 2.ve 3.turlar için o heyecanı kaldırabilecek biri ile çıkacaktır. O da aynısını yaparsa 1 ila 3 yıl(sezon) arasında ceza verilecektir.
20. Boğalar güreşirken biri kaçıp tekrar geriye döndüğünde hiçbir şekilde araya girilmeyecektir.
21. **BİLİRKİŞİ VE GÖZLEM HEYETİ ÜST KURULU oluşturulmuştur. Bu üst kurulun yetkileri aşağıdaki gibidir.**

- Cezalardan tamamı ile dernek yönetimi sorumludur
- Üst kurul, derneğin verdiği / vermediği / veremediği cezai olaylarda üst kurulun verdiği ceza geçerli olacaktır
- Üst kurulun verilen 1 veya 3 yıllık cezayı Boğa sahiplerinin itiraz etmesi durumunda indirme veya artırma yetkisi vardır
- Üst kurul birliğimize üye derneklerin yönetim kurulunda görevli kişilerden oluşması mecburidir
- Üst kurul cezai değerlendirmelerde kamera kayıtlarını göz önünde bulunduracaktır

22. Her kategoride ödülün tamamının verilebilmesi için 4 boğa olması zorunludur. 3 boğa olursa ödülün ¼ 'ü verilecektir.

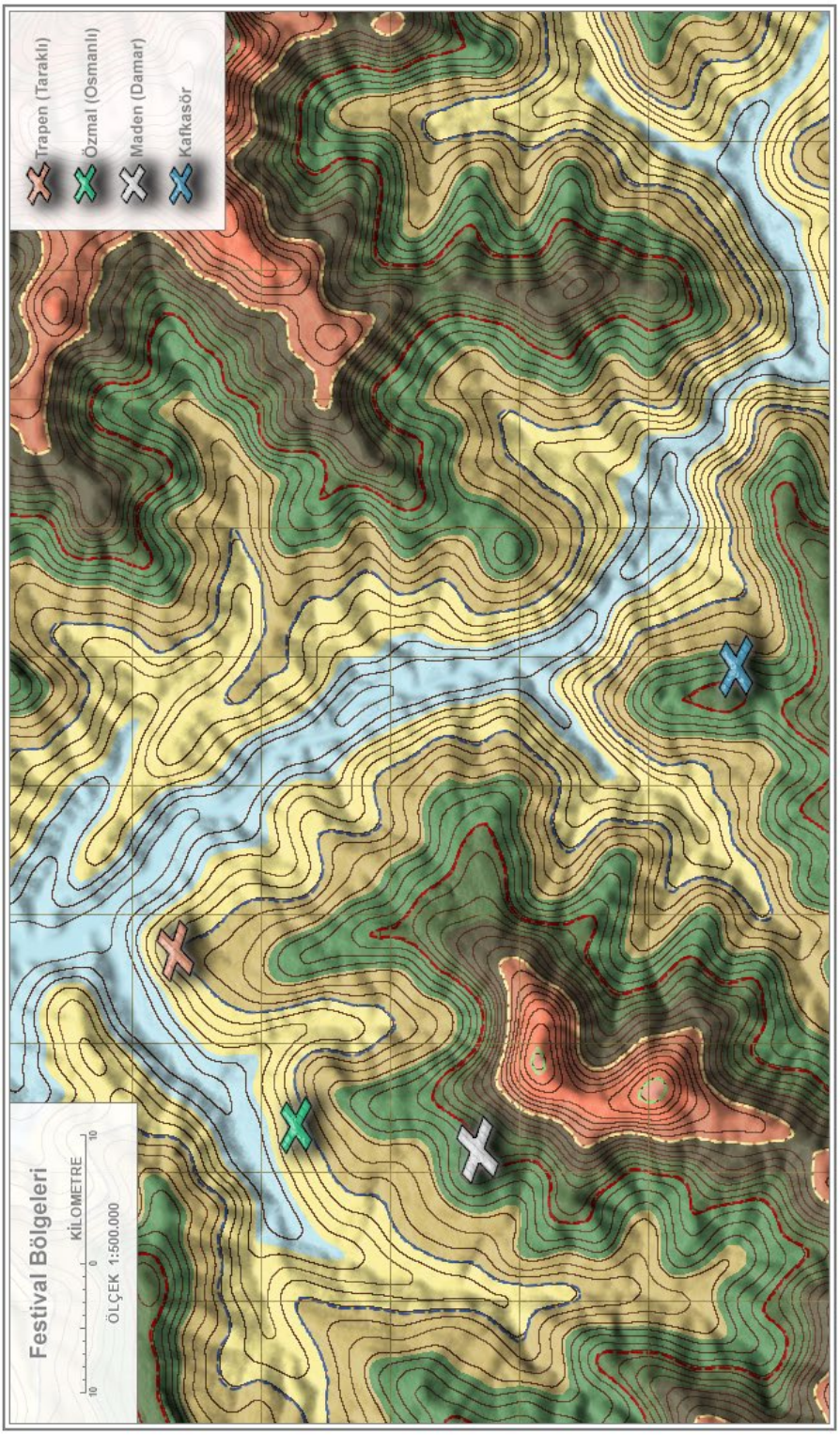
Artvin Belediyesi Bilgi İşlem Dairesi'nden temin edilmiştir.

Ek 4. 1925'de Artvin ve Yakın Çevresi

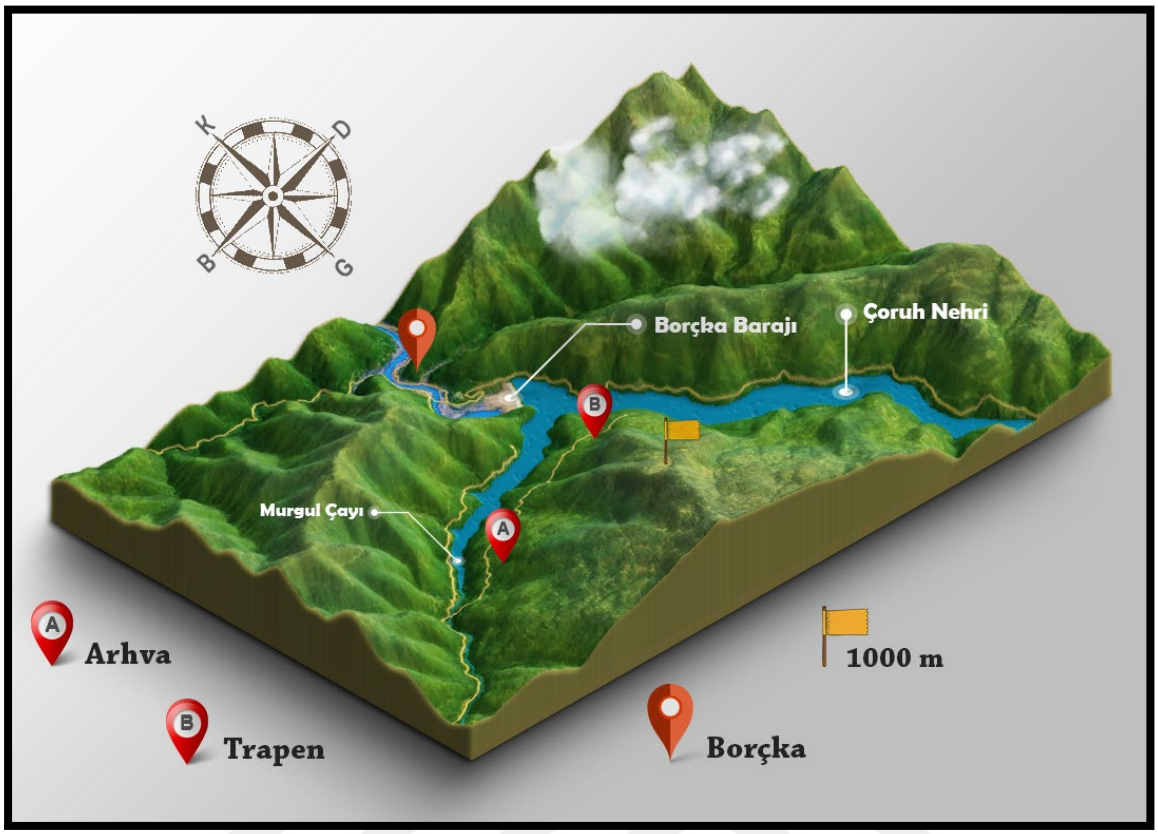
Haberler Ajansı'ndan *Artvin 96 Tanıtım Kitabı*, İstanbul 1996

Ek 5. Festival Bölgelerini Gösteren Topoğrafik Harita

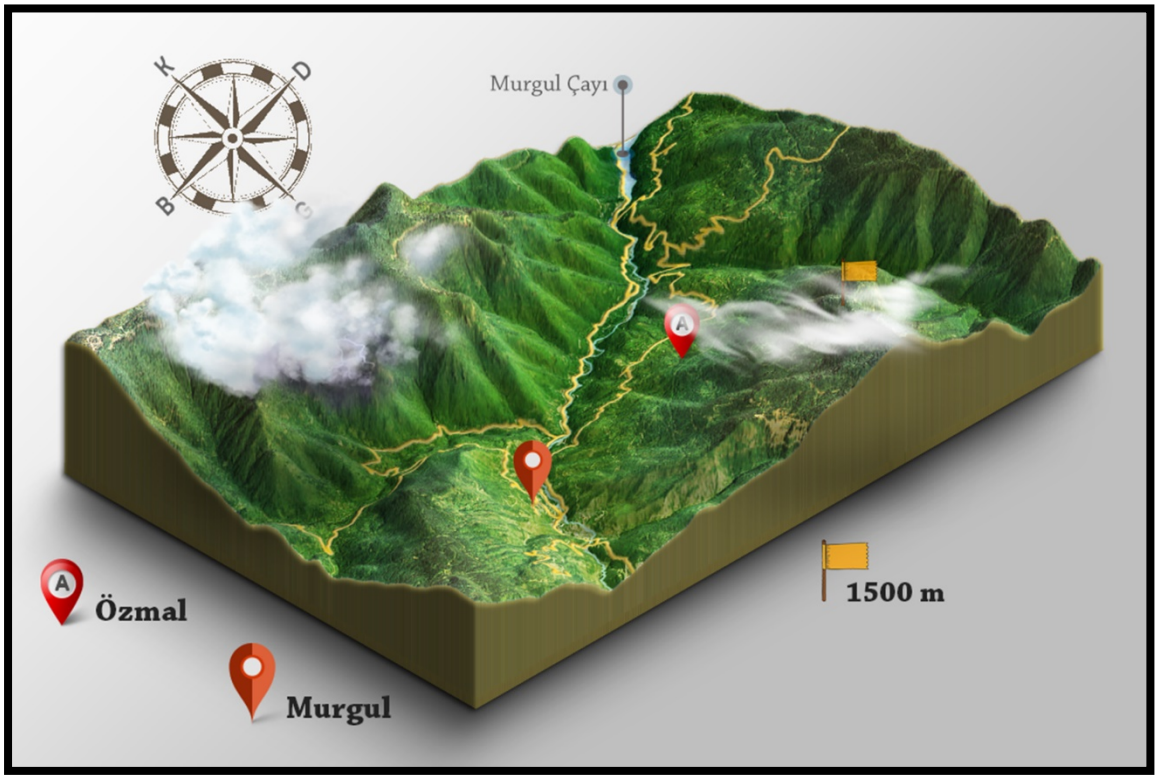

Bölgeler, sağ üstteki sıralamaya paralel şekilde yukarıdan aşağıya doğru işaretlenmiştir.

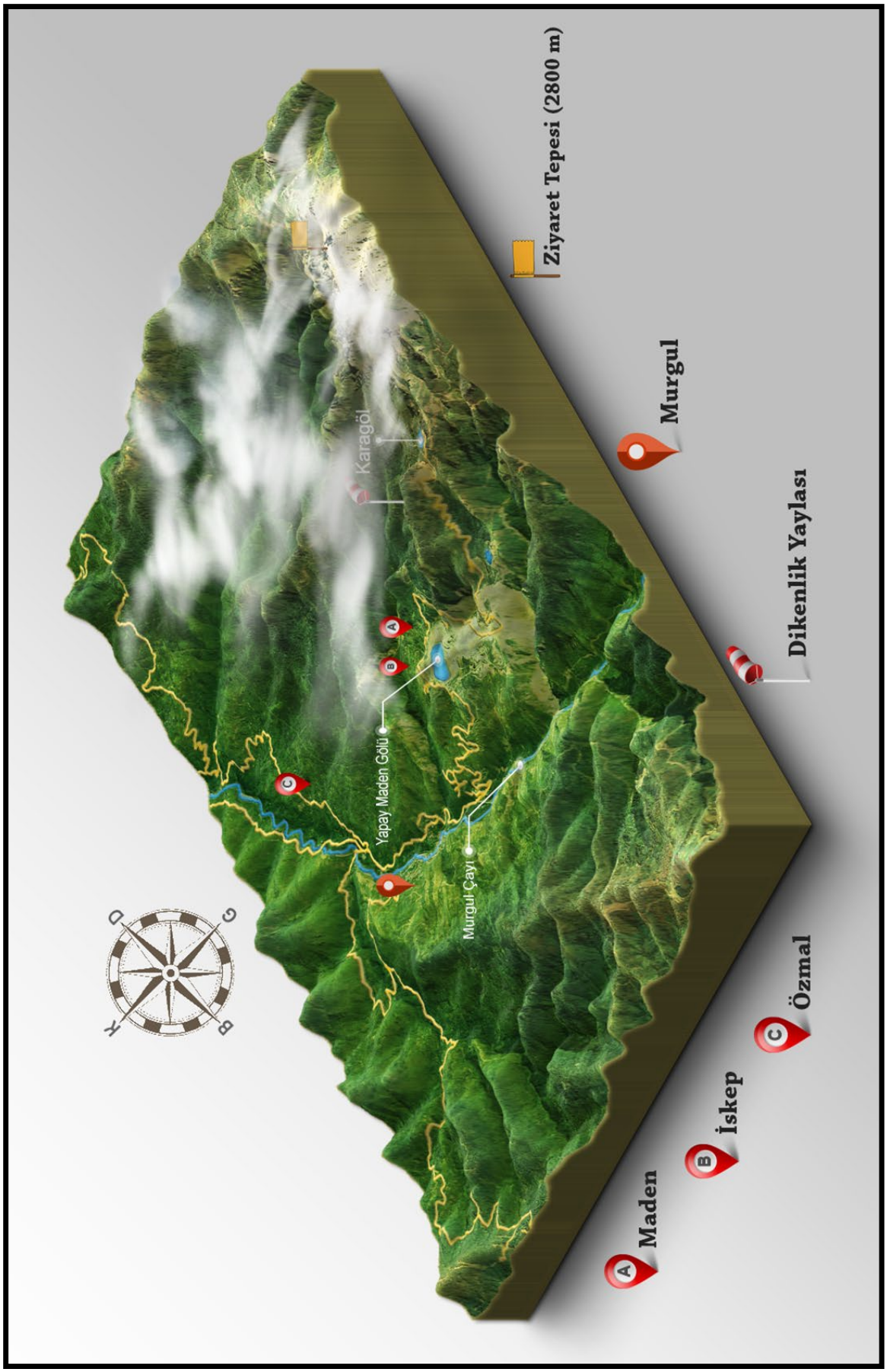
Ek 6. Trapen (Taraklı) Köyü ve Yakın Çevresi

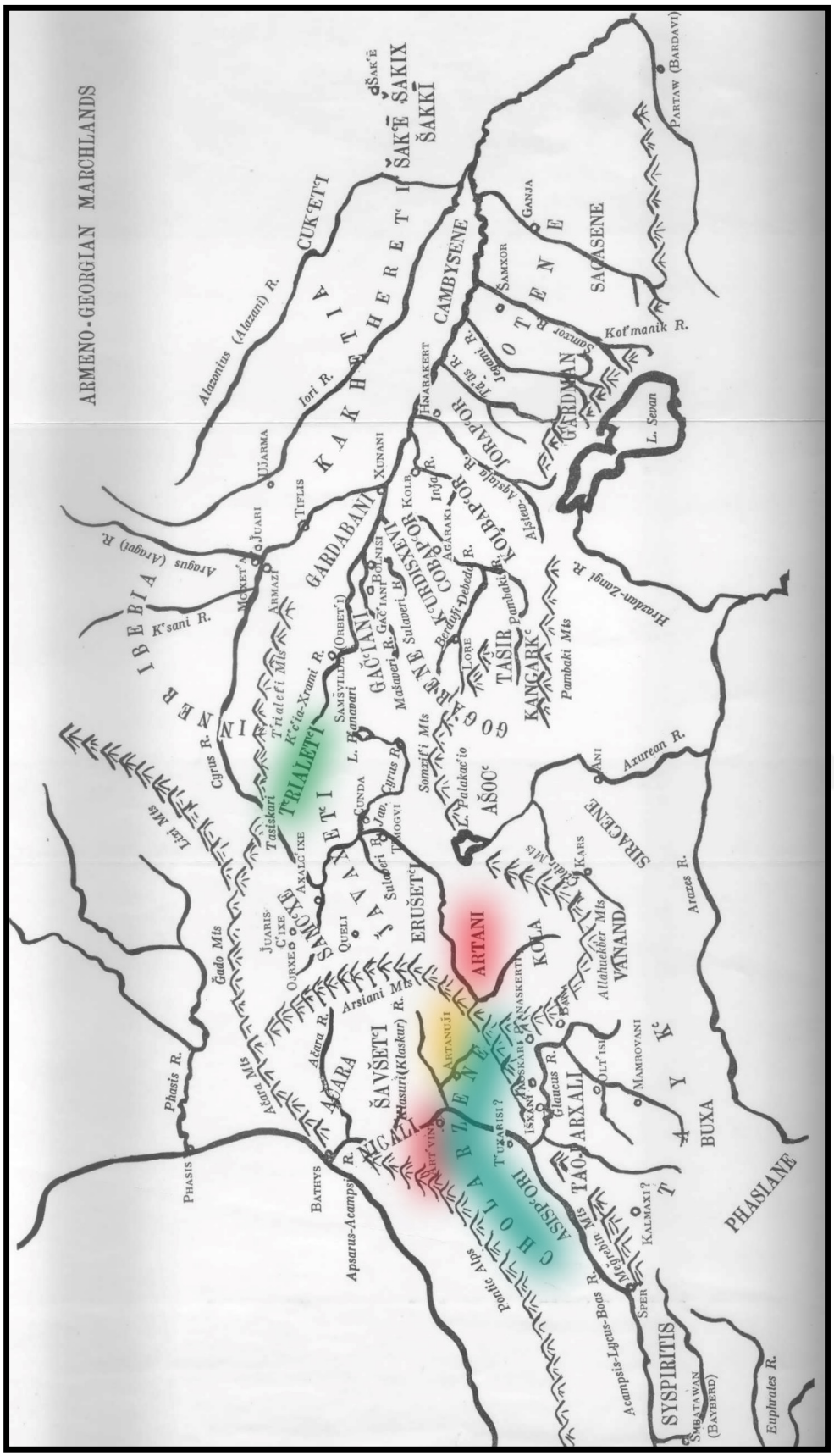
Ek 7. Özmal (Osmanlı) Köyü ve Yakın Çevresi

Ek 8. Maden (Damar) Köyü ve Yakın Çevresi

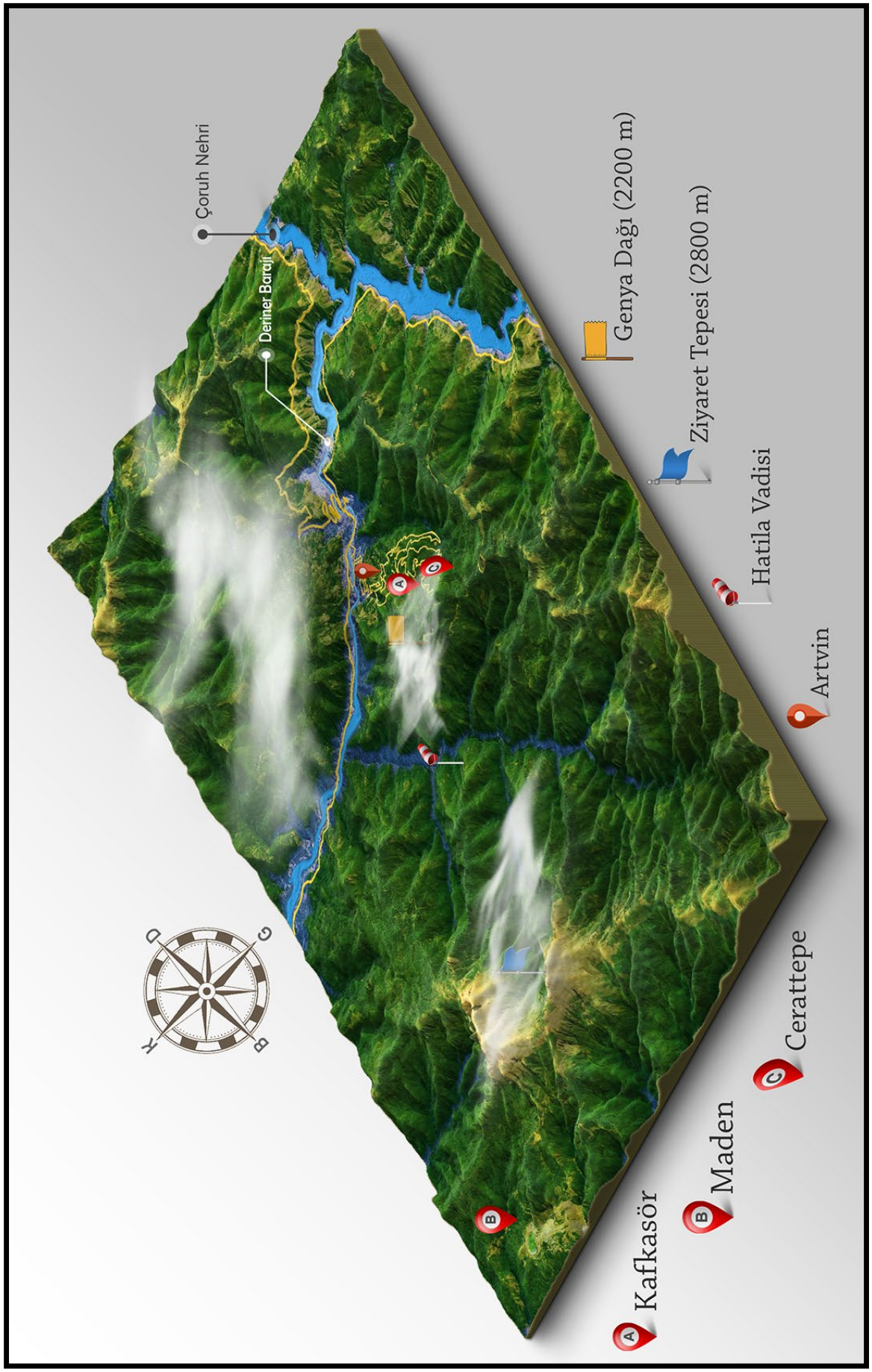

Ek 9. Klarjeti (Cholarzene) ve Çevresi

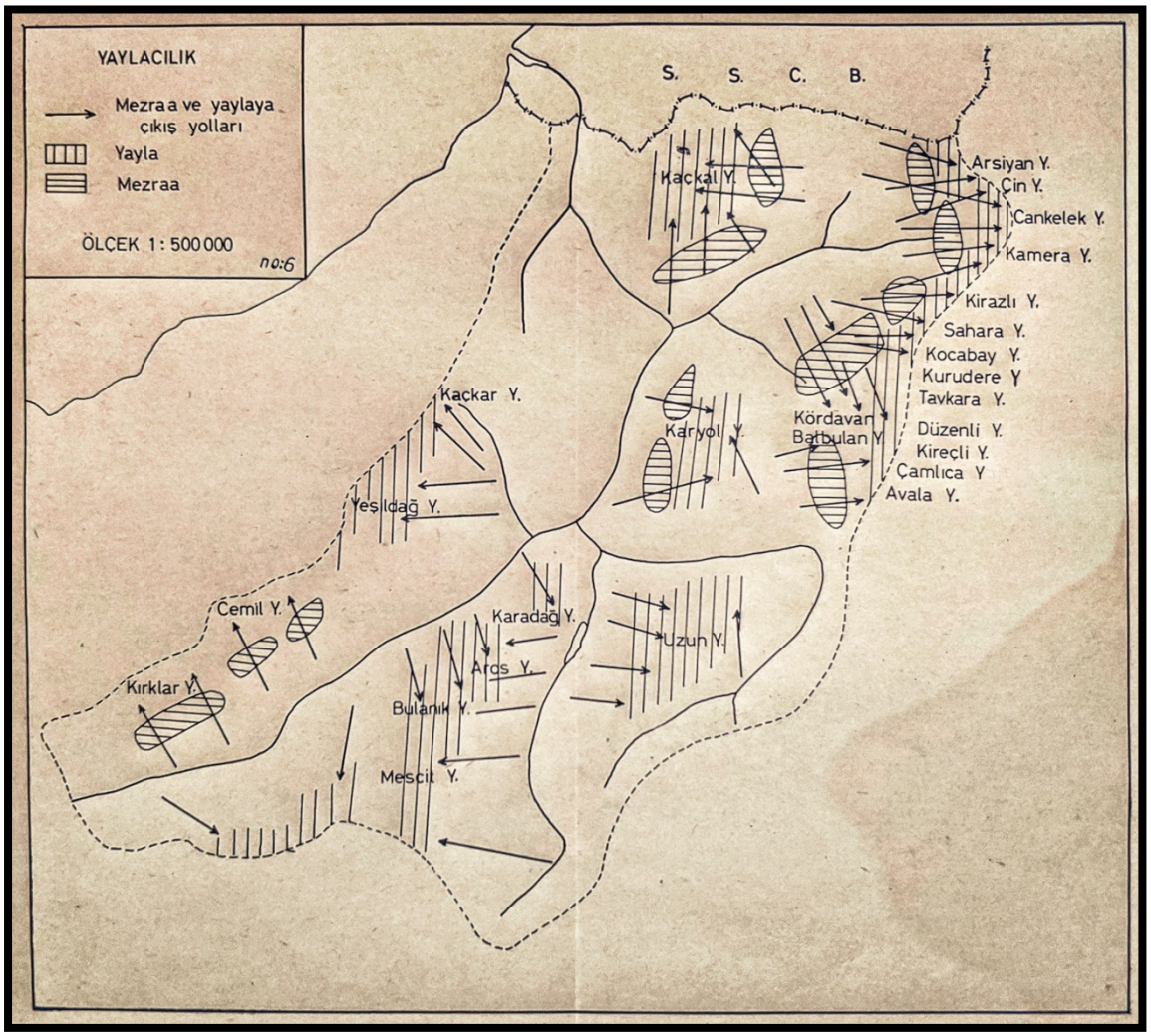

Toumanoff (C.)'den *Studies in Christian Caucasian History*, Washington 1963

Ek 10. Kafkasör Yaylası ve Yakın Çevresi

Ek 11. 1967-1968 Yılları Arasında Artvin ve Yakın Çevresinde Yapılan Yaylacılığı Gösteren Harita

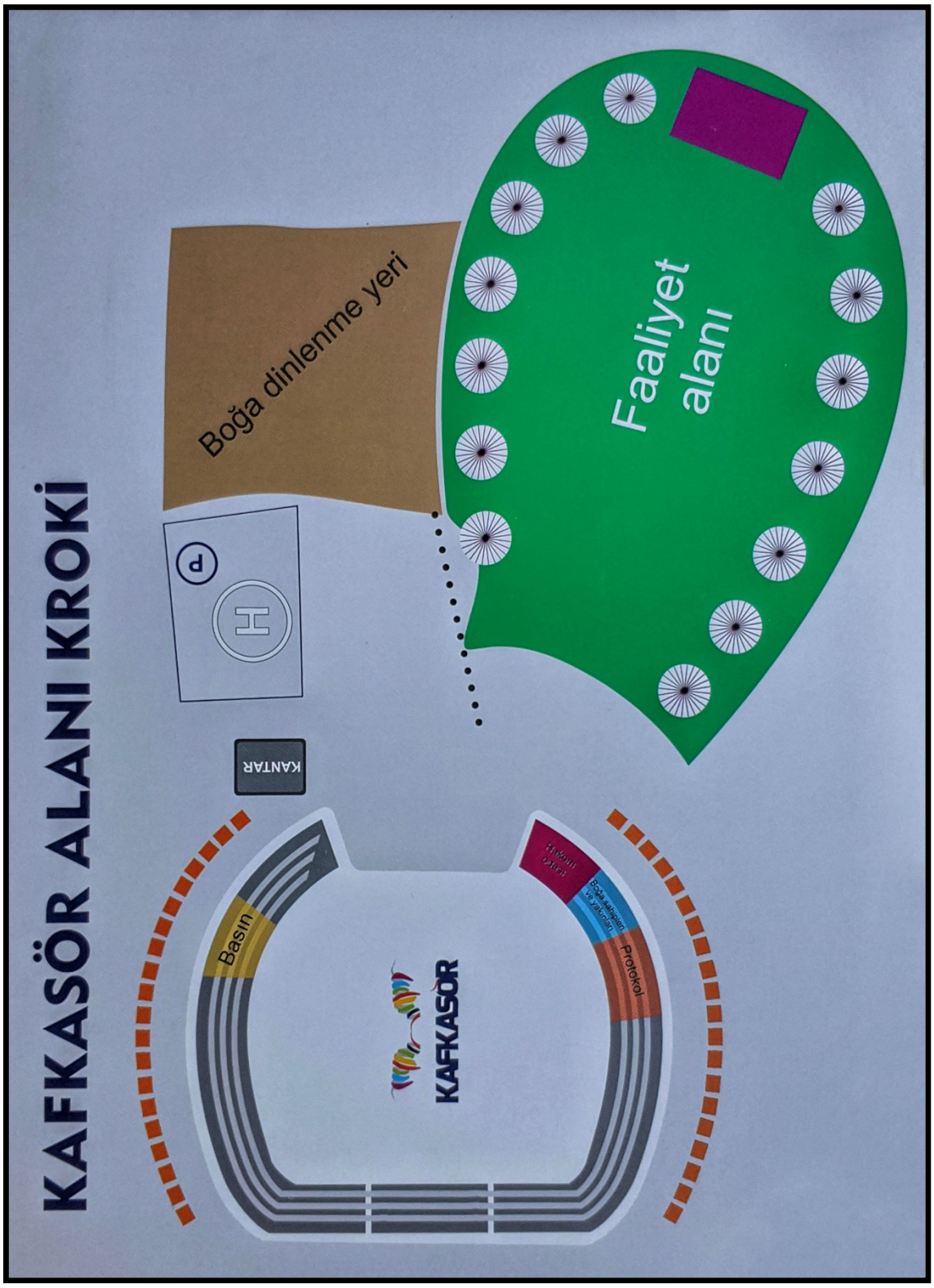
Tarkan (M.T.)'den *Orta ve Aşağı Çoruh Havzası: Beşerî ve İktisadî Coğrafya Bakımından Bir Bölge Araştırması,* Ankara 1973

Ek 12. Adjara (Acara) Bölgesini ve Gürcistan Sıradağlarını Gösteren Harita

Kopylov (Y.)'den *The Black Sea Coast of the Soviet Union: A Short Guide*, Moscow 1967

Ek 13. Güreş Alanı ve Etrafındaki Yapılanmayı Gösteren Kroki

Artvin Belediyesi'nden *Kafkasör Artvin Kültür Turizm ve Sanat Festivali 2015 Yılı Broşürü*, Artvin 2015

KAYNAKÇA

Agamben, G. (2018). *Açıklık - İnsan ve Hayvan* (M. M. Çilingiroğlu, Çev. 4. bs.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Aksamaz, A. İ. (2011). *Doğu Karadeniz'de Resmî İdeolojiler Kuşatması* (2. bs.). İstanbul: Belge Yayınları.

Albayrak, H. (2010). *Tarih Boyunca Doğu Karadeniz'de Etnik Yapılanmalar ve Pontus* (3. bs.). İstanbul: Babıali Kitaplığı.

Alp, S. (2005). *Hitit Güneşi* (4. bs.). Ankara: Tübitak.

Alt, A. (2005). *Tarihin ve Bugünün Aynasında Hemşin-Ermenileri* (S. N. Kaya, Çev.). İstanbul: Belge Yayınları.

Andreadis, Y. (2012). *Tamama / Pontusun Yitik Kızı* (R. Zarakolu, Çev.). İstanbul: Belge Yayınları.

Andrēasian, A. (1955). *Tales from the Armenian* (J. Antreassian, Çev.). New York: Gotchnag Press.

Arıcı, S. (2008). *Dambur Tarihi: Hemşen-Purim Etimolojik Sözlük*. İstanbul: Yazarın Kendi Yayını.

Artvinli, T. (2013). *Artvin Yer Adları Sözlüğü: İdari, Yerleşim ve Coğrafi Yer Adlarının Toponimisi*. İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi.

Asan, Ö. (2000). *Pontos Kültürü* (2. bs.). İstanbul: Belge Yayınları.

Ascherson, N. (2001). *Karadeniz* (K. Emiroğlu, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Bahçeci, O. M. (1999). *Artvin Tarihi Olguları*. Bursa: Irmak Yayıncılık.

Batzaşi, T. (1998). Hemşinliler. içinde H. Hayrioglu (Ed.), *Trabzon'dan Abhazya'ya: Doğu Karadeniz Halklarının Tarih ve Kültürleri* (ss. 70-76). İstanbul: Sorun Yayınları.

Bayraktar, N. (2015). *Bedevra Çatılı Evler: O Günlerden Bu Günlere*. Ankara: Karamavi Yayınları.

Bekar, R. (2012). *Hemşin Folkloru*. Ankara: Yazarın Kendi Yayını.

Bell, C. (2009). *Ritual Theory, Ritual Practice*. New York: Oxford University Press.

Bellér-Hann, I., & Hann, C. (2003). *İki Buçuk Yaprak Çay: Doğu Karadeniz'de Devlet, Piyasa, Kimlik* (P. Öztamur, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Berrakçay, O. (2015). *Deve Güreşi Ritüellerinde Müzik ve Müzisyenlik*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Bıjışkyan, P. M. (1969). *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası, 1817-1819* (H. D. Andreasyan, Çev.). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Bilgin, M. (2002). Artvin'de Boğa Güreşleri: Kafkasör Kültür, Turizm, Sanat Festivali ve Yöresel Turizme Etkileri. içinde *Türk Halk Kültüründen Derlemeler 1999*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Bilir, Y. Z. (2012). *Artvin İli Şavşat İlçesi Monografyası [Fotoğraf]*. Ankara: Payda Yayıncılık.

Birkalan, H. (2000). Gecekondu, Hayat Hikayeleri ve Evler: Halkbilim ve Etnografide Saha Çalışması ve Refleksif Yazın Üzerine Bir Deneme. *Folklor/Edebiyat, 22*(VI), 163-72.

Boettiger, L. A. (1920). *Armenian Legends and Festivals*. Minneapolis: University of Minnesota.

Bourdieu, P. (2014). *Eril Tahakküm* (B. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Bağlam Yayınları.

Bryer, A. (1988). *Peoples and Settlement in Anatolia and the Caucasus: 800-1900*. London: Variorum Publishing.

Caiani, I. (2002). *Borçka Mektupları* (F. Çiloğlu, Çev.). Istanbul: Sinatle Yayınları.

Callaway, H. (2005). Ethnography and Experience: Gender Implications in Fieldwork and Texts. içinde J. Okely & H. Callaway (Ed.), *Anthropology and Autobiography* (ss. 29-48). London: Taylor & Francis.

Cengiz, T. (1995). *Artvin Kafkasör Turizm Merkezi Alanının Özellikleri.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Seminer Metni). Ankara Üniversitesi, Ankara.

---. (1996). *Artvin Kafkasör Yöresi Peyzaj Planlama Kararlarının Saptanması Üzerine Bir Araştırma.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Chio, J. (2018). From the stadium to the screen: bullfights and their mediated afterlife in Southwest China. *Asian Anthropology, 17*(4), 254-75.

Clavijo, R. G. (1993). *Anadolu, Orta Asya ve Timur: Timur Nezdine Gönderilen İspanyol Sefîri Clavijo'nun Seyahat ve Sefâret İzlenimleri* (Ö. R. Doğrul & K. Doruk, Çev.). İstanbul: Ses Yayınları.

Connell, R. W. (2019). *Erkeklikler* (N. Konukcu, Çev.). Ankara: Phoenix Yayınevi.

Coşkun, O. (2013). *Yunanca, Ermenice, Lazca, Gürcüce ve Türkçe Kaynaklara Göre Doğu Karadeniz Yer Adlarının Kökeni ve Söz Varlığı: Artvin-Rize-Trabzon*. İstanbul: Çatı Kitapları.

Croxall, S. (1778). *Fables of Æsop and Others: Translated into English* (S. Croxall, Çev.). London: W. Strahan.

Çelebi, E., Kahraman, S. A., & Dağlı, Y. (2004). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi* (c. 2). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Dalkıran, A. (2018). Çağdaş Türk Resminde Hayvan Mücadele Sahneleri. *Tarihin Peşinde -Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi-, 19*, 1-31.

Demir, İ. (2019). *Karadeniz'de Hayatın İzleri*. İstanbul: DOKAP.

Demolins, E. (1830). *Les Grandes Routes des Peuples Essai de Geographie Sociale: Les Routes de L'Antiquite*. Paris: Firmin-Didot.

Doktor Şerif Bey. (2011). *Erzurum Vilâyeti Sıhhî ve İçtimâî Coğrafyası* (M. Küçükuğurlu Ed.). Trabzon: Serander Yayınları.

Douglas, M. (2018). *Doğal Semboller - Kozmoloji Keşifleri* (Y. Alogan, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.

Douglass, C. B. (1999). *Bulls, Bullfighting, and Spanish identities*. Tucson: University of Arizona Press.

Dragadze, T. (2003). *Rural Families in Soviet Georgia: A Case Study in Ratcha Province*. London and New York: Taylor & Francis.

Emerson, R. M., Fretz, R. I., & Shaw, L. L. (2008). *Bütün Yönleriyle Alan Çalışması: Etnografik Alan Notları Yazımı* (A. E. Koca, Çev.). Ankara: Birleşik Yayınevi.

Ergin, M. (1969). *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi.

Ersoy, E. G. (1993). *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Hemşin'de Yaylacılık*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

---. (2007). The Hemshin People: Ethnic identity, beliefs and yayla festivals in Çamlıhemşin. içinde H. H. Simonian (Ed.), *The Hemshin: History, Society and Identity in the Highlands of Northeast Turkey* (ss. 374-91). London and New York: Routledge.

---. (2014). Çoğul Kimliklere Geçiş Sürecinde Lazlar ve Hemşinliler. içinde U. Biryol (Ed.), *Karadeniz'in Kaybolan Kimliği* (ss. 11-45). İstanbul: İletişim Yayınları.

Ertürk, D. (2017). Türkiye'de Deve Güreşleri. içinde D. Ertürk & S. İ. Şanlı (Ed.), *Türkiye'de Devecilik Kültürü ve Deve Güreşleri*. Ankara: Gece Kitaplığı.

Fırat, S. (1998). *Artvin [Fotoğraf]*. Ankara: Artvin Valiliği İl Turizm Müdürlüğü.

Freely, J. (1996). *The Redhouse Guide to the Black Sea Coast of Turkey*. İstanbul: Redhouse Press.

Galán, J. M. (1994). Bullfight Scenes in Ancient Egyptian Tombs. *The Journal of Egyptian Archaeology, 80*(1), 81-96.

Geertz, C. (2007). *Yerel Bilgi* (K. Emiroğlu, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

---. (2010). *Kültürlerin Yorumlanması* (H. Gür, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Goffman, E. (2009). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu* (B. Cezar, Çev. 3. bs.). İstanbul: Metis Yayınları.

Göle, M. (2007). Doğru Olmadığını Biliyorum Ama Öyle Hatırlıyorum. *Cogito, 50*, 23-30.

Gujejiani, R. (2012). The Modern Way of Life and Culture of the Ethnic Georgians of Artvin Vilayet (North-East Turkey). *Studies in The Humanities, II*, 113-40.

---. (2016). Ways to Maintain Ethnic Identity: Folk Festivals of Georgians in the Artvin Province (Republic of Turkey). içinde M. Mollica (Ed.), *Fundamentalism* (ss. 91-101). Zürich: Lit.

Güleç, E. (2010). *Geleneksel Halk Sporlarımızdan Boğa Güreşi* (2. bs.). Ankara: Yazarın Kendi Yayını.

Günay, T. (1978). *Rize İli Ağızları: İnceleme-Metinler-Sözlük*. Ankara: Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi.

Güven, O. (2017). *Artvin'in Kültürel Tarihinde Türk İzleri*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.

Haçikyan, L. (1997). *Hemşin Gizemi: Hamşen Ermenileri Tarihinden Sayfalar* (B. Avedisyan, Çev. 2. bs.). İstanbul: Belge Yayınları.

Hadjian, A. (2018). *Secret Nation: The Hidden Armenians of Turkey*. London: I.B. Tauris.

Harmanşah, R., & Nahya, Z. N. (2016). *Etnografik Hikâyeler: Türkiye'de Alan Araştırması Deneyimleri*. İstanbul: Metis Yayınları.

Hatinoğlu, Ş. (2010). *Dağastı'dan Agara'ya Bir Ömrün Hikâyesi*. Ankara: Yazarın Kendi Yayını.

Hobsbawm, E. J., & Ranger, T. O. (2006). *Geleneğin İcadı* (M. M. Şahin, Çev.). Istanbul: Agora Kitaplığı.

İlker, O. (1992a). *Artvin Zeytinlik Bucağı: Aşağı Maden ve Aşağı Madenliler (A. Hod ve A. Hodlular)* (c. 1). Bursa: Aşağı ve Yukarı Maden Köyleri Kültür ve Dayanışma Derneği.

---. (1992b). *Artvin Zeytinlik Bucağı: Aşağı Maden ve Aşağı Madenliler (A. Hod ve A. Hodlular)* (c. 2). Bursa: Aşağı ve Yukarı Maden Köyleri Kültür ve Dayanışma Derneği.

Inoue, Y. (2013). *Bullfight* (M. Emmerich, Çev.). London: Pushkin Press.

Ishii, H. (2006). Bull Fighting: Tradition and Acculturation. *International Journal of Sport and Health Science, 4*(Special Issue 2006), 152-60.

Ishikawa, N. (2009). Inheritance and Characteristics of Bullfighting in Japan. *Japanese Journal of Human Geography, 61*(6), 514-27.

James, W. (2013). *Törensel Hayvan - Yeni Bir Antropoloji Portresi* (S. Çalışkan, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Karagöz, İ. (2003). *Mitolojide Doğu Karadeniz: Kolkide'den Herakles Sütunları'na Kaybolmuş Bir Ulusun İzlerinde*. Ankara: İsmat Yayınları.

Karasüleymanoğlu, A. (2012). *Boğaların Öfkesi*. Ankara: Özlem Yayınevi.

---. (2015). *Kafkasör Mektupları*. Ankara: Payda Yayıncılık.

Kaya Karasüleymanoğlu, Ş. (2015). *Artvin Halkbiliminden Çizgiler*. Ankara: Ürün Yayınları.

Kayaalp, E., & Karsak, B. (2019). Antropolojide Tarım ve Köylülük. içinde A. Bartu Candan & C. Özbay (Ed.), *Kültür Denen Şey: Antropolojik Yaklaşımlar* (2. bs.). İstanbul: Metis Yayınları.

Keskin, K. E. (2015). *Etnografın Gözünden Yeniköy: III. Havalimanı Projesinin Yeniköy Üzerindeki Sosyokültürel Etkileri.* (Yayımlanmamış Lisans Bitirme Çalışması). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Kırzıoğlu, F. M. (1994). Karadeniz Bölgesindeki Türk Boylarından Lazlar ve Hemşinliler'in Tarihi. içinde. Ankara: Rizeliler Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları.

Klien, S. (2011). Bullfighting and Meaning in Life in Oki, Japan. *Asian Anthropology, 10*(1), 101-20.

---. (2013). Bullfighting, Self-Enhancement, and Well-Being in Rural Japan. *Paragrana, 22*(1), 154-64.

Koca, A. E. (2013). "Suçsuz Yere Polislik": Artvin'de Polis-Halk İlişkisi Üzerine Etnografik Bir İnceleme. *Amme İdare Dergisi, 46*(4), 157-84.

Koch, K. (1995). *Reise Im Pontischen Gebirge und Türkischen Armenien: Prof. Dr. Karl Koch'un 1843-1844 Yıllarında Doğu Gezileri (Prof. Dr. Karl Koch'un Rize Dağlarındaki Seyahatleri)* (T. Deveci, Çev. M. Arıcı Ed. 2. bs.). Ankara: Odak Ofset.

Kopylov, Y. (1967). *The Black Sea Coast of the Soviet Union: A Short Guide [Harita]* (J. Gibbons, Çev.). Moscow: Foreign Language Publishing House.

Köse, M. (1966). Kars ve Yöresinde Çoban Hakkı. *Türk Folklor Araştırmaları, 198*, 3959-62.

Kurdoglu, B. C., Karaşah, B., & Yilmaz, H. (2009). Evaluation of recreational preferences of urban residents in Artvin (Turkey) in relation to sustainable urban development. *International Journal of Sustainable Development World Ecology, 16*(2), 109-16.

Kuwahara, S., Ozaki, T., & Nishimura, A. (2007). Transperipheral Networks: Bullfighting and Cattle Culture in Japan's Outer Islands. *Shima: The International Journal of Research into Island Cultures, 1*(2), 1-13.

Küçük, İ. E. (2015). Borçka Deviskel Yaylalarında Halk Oyunları Geleneği. *Uluslararası Karadeniz Havzası Halk Bilimi Araştırmaları, 2*, 173-80.

La Fontaine, J. d. (2000). *Masallar* (S. Eyüboğlu, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Lévi-Strauss, C. (1994a). *Hüzünlü Dönenceler* (Ö. Bozkurt, Çev.). Istanbul: Yapı Kredi Yayınları.

---. (1994b). *Yaban Düşünce* (T. Yücel, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

---. (2012). *Yapısal Antropoloji* (A. Kahiloğulları, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

---. (2018). *Uzaktan Yakından* (H. Bayrı, Çev. D. Eribon Ed.). İstanbul: Metis Yayınları.

Levine, E. (2003). *A Game of Polo with a Headless Goat: In Search of the Ancient Sports of Asia*. London: Andre Deutsch.

Loud, G. (1939). The Megiddo Ivories. *Oriental Institute publications, 52*.

Marcus, G. E., & Fischer, M. M. J. (2013). *Kültürel Eleştiri Olarak Antropoloji: İnsan Bilimlerinde Deneysel Bir An* (B. Cezar, Çev.). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Mardin, Ş. (2005). Adlarla Oyunlar. içinde D. Kandiyoti & A. Saktanber (Ed.), *Kültür Fragmanları: Türkiye'de Gündelik Hayat* (2. bs.). İstanbul: Metis Yayınları.

Mauss, M. (2011). *Sosyoloji ve Antropoloji* (Ö. Doğan, Çev. 3. bs.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Meeker, M. E. (1977). Karadeniz Türkleri: Irksal ve Kültürel Geçmişlerine Bir Bakış (S. Hüdaverdi, Çev.). içinde Y. Alpay (Ed.), *Başarının Oluşumu ve Trabzonlular*. İstanbul: Kültürel Dayanışma Yayınları.

---. (2002). *A Nation of Empire: The Ottoman Legacy of Turkish Modernity*. Berkeley and Los Angeles, California: University of California Press.

Mercan, M., Yücel, M., & Sanal, Ş. (2020). Artvin İli Folklorunda Boğa Güreşi Festivalleri. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi, 10*(3), 317-26.

Miminoşvili, O. (1999). *Gürcüstan'da Etnografik Yolculuk* (H. Özkan, Çev.). İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi.

Nişanyan, S., & Nişanyan, M. j. (2000). *Karadeniz: Meraklısı için Gezi Rehberi / Black Sea : A Traveller's Handbook for Northern Turkey*. Istanbul: Boyut Yayın Grubu.

Nişanyan, S., Thomas, L., & Ohl, G. (1990). *Zoom in Black Sea: A Traveler's Guide to Turkey's Black Sea Region*. İstanbul: Boyut Yayın Grubu.

Oral, H. (2014). Bir İnsan Hakkı İhlali Olarak Asimilasyon ve Laz Halkı. içinde Y. İnceoğlu & S. Çoban (Ed.), *Azınlıklar, Ötekiler ve Medya* (ss. 167-219). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Ozaki, T. (2013). Bullfighting on Tokunoshima Island. içinde K. Kawai, R. Terada, & S. Kuwahara (Ed.), *The Islands of Kagoshima: Culture, Society, Industry and Nature* (ss. 59-60). Kagoshima City: Kagoshima University Research Center for the Pacific Islands.

Ozan Aytekin, E. D. (2010). *Kriz, Sınıf Mücadelesi ve Devlet: Türkiye'de Sermaye Sınıfı, 1977-1980*. (Yayımlanmış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Özaydın, M. (2016). Kafkasör Festivali. içinde *Artvin Ansiklopedisi* (c. 4). İstanbul: Ar-Sev.

Özbay, C. (2013). Türkiye'de Hegemonik Erkekliği Aramak. *Doğu Batı, 63*(16), 185-204.

Özder, M. Â. (1970). *Artvin Folkloru*. Ankara: Yazarın Kendi Yayını.

---. (1996). Şavşat'ta Yığılı Yayla ve Satıl-El Kalesi. *Türk Folklor Araştırmaları, 205*(Ağustos), 4151-53.

Öztürk, Ö. (2005). *Karadeniz: Ansiklopedik Sözlük*. İstanbul: Heyamola Yayınları.

---. (2011). *Pontus: Antikçağ'dan Günümüze Karadeniz'in Etnik ve Siyasi Tarihi*. Ankara: Genesis Kitap.

Papini, G. (2006). *Gog (II)* (F. Adil, Çev. 7. bs.). Istanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Phaedrus, G. I. (2007). *Masallar* (G. Varınlıoğlu, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Putkaradze, T. (2007). *İmerhevi'nin Konuşan Toprağı*. Kutaisi: Kutaisi Akaki Tsereteli Devlet Üniversitesi Yayınları.

Ricœur, P. (2011). *Zaman ve Anlatı 1: Zaman-Olayörgüsü-Üçlü Mimesis* (M. Rifat & S. Rifat, Çev. 2. bs.). Istanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Ritzer, G. (2011). *Toplumun McDonaldlaştırılması: Çağdaş Toplum Yaşamının Değişen Karakteri Üzerine Bir İnceleme* (S. S. Kaya, Çev. 2. bs.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Roux, J. P. (2001). *Orta Asya - Tarih ve Uygarlık* (L. Arslan, Çev.). Istanbul: Kabalcı Yayınevi.

Soysü, H. (1992). *Kavimler Kapısı*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Strabo. (1961). *The Geography of Strabo: Books X - XII* (H. L. Jones, Çev.). Cambridge: Harvard University Press.

Sükan, F. (1967). *Artvin İl Yıllığı 1967 [Fotoğraf]*. Artvin: Artvin Valiliği.

Şahin, H. (2014). *Asimilasyon Politikası Dilleri Nasıl Yok Ediyor: Özel Olarak Ermeni Tarihi ve Hamşen (Hemşin) Ermenileri*. İstanbul: Yoldakitap Yayınları.

Şahin, R., Şahin, Z., & Akalın, Z. (1997). *Artvin Yöresi Folkloru: Halk Kültürü Araştırması [Fotoğraf]*. İstanbul: Yazarın Kendi Yayını.

Tarkan, M. T. (1973). *Orta ve Aşağı Çoruh Havzası: Beşerî ve İktisadî Coğrafya Bakımından Bir Bölge Araştırması*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Tavernier, J. B. (2006). *Tavernier Seyahatnamesi* (T. Tunçdoğan, Çev. S. Yerasimos Ed.). İstanbul: Kitap Yayınevi.

Tezelashvili, S. (1998). Doğu Karadeniz Bölgesinde Bazı Proto Kartvel İdari Birimler (H. Hayrioğlu, Çev.). içinde H. Hayrioglu (Ed.), *Trabzon'dan Abhazya'ya: Doğu Karadeniz Halklarının Tarih ve Kültürleri* (ss. 94-97). İstanbul: Sorun Yayınları.

Tokdemir, H. (1993). *Artvin Yöresi Folkloru*. Ankara: Yazarın Kendi Yayını.

Tolun-Denker, B. (1977). *Yerleşme Coğrafyası: Kır Yerleşmeleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Torun, F. (1998). *Her Yönüyle Artvin ve Örnek Bir Köy İncelemesi*. Kocaeli (İzmit): Sakarya/Artvin Turizm ve Folklor Derneği.

Toumanoff, C. (1963). *Studies in Christian Caucasian History*. Washington: Georgetown University Press.

Turner, V. (2018). *Ritüeller - Yapı ve Anti-Yapı* (N. Küçük, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.

Ulusoy, S., & Altun, İ. (2005). *Aklımda Kalanlar*. İstanbul: Yazarın Kendi Yayını.

Ünsal, O. (1999). *Artvin ve Çevresinde Yaylacılık ve Pancarcı Şenlikleri: (Bilbilan, Kutul, Karagözoğlu) Belgesel Nitelikte*. İstanbul: Nart Yayınları.

Vergilius. (1962). *Sığırtmaç Türküleri* (İ. Z. Eyüboğlu, Çev.). İstanbul: Çan Yayınları.

Yağcı, P. (2015). *Sirya'dan Anılar*. Bursa: Yazarın Kendi Yayını.

Yılmaz, O. (2003). *Artvin [Fotoğraf]*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Yılmaz, O., & Ertuğrul, M. (2015). Deve Güreşi mi, Deve Dövüşü mü? *Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 12*(2), 117-23.

Yılmaz, O., & İşler, M. (1999). *Artvin: Türkiye'nin kuzeydoğu ucundaki cennet [Fotoğraf]*. Ankara: T.C. Artvin Valiliği.

Yılmaz, R. (2011). *Artvin'i Yaşayanlar Artvin'i Yaşatanlar*. Ankara: Genya Yayınları.

Yüksek, T., Cengız, T., & Yüksek, F. (2008). Doğal Alanlarda Festival Etkinliklerinin Koruma-Kullanma Açısından Değerlendirilmesi: Kafkasör Kültür, Sanat ve Turizm Festivali Örneği. *Ekoloji Dergisi, 67*(17).

Zaman, M. (2010). *Doğu Karadeniz Kıyı Dağları'nda Dağ ve Yayla Turizmi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Süreli Yayınlar

08 Haber Magazin Ekibi. (2 Temmuz 2012). Polat Alemdar Hem Şampiyon Hem de Belgesel Yıldızı. *08 Haber,* s. 3.

08 Haber Merkezi. (28 Mayıs 2009). Şampiyon Boğalara Kemer Geliyor... *08 Haber,* ss. 1-2.

---. (29 Haziran 2009). Tuborg konseri Artvinlileri büyüledi. *08 Haber,* s. 3.

Ajans. (1996). Artvin 96 Tanıtım Kitabı [Fotoğraf].

Anonim. (1970'ler). Artvin Festivali'nde Boğalar Dövüştü. *Hürriyet*.

Artvin Belediyesi. (1987). Yeni Bir Turizm Cenneti: Artvin. içinde.

---. (2015). Kafkasör Artvin Kültür Turizm ve Sanat Festivali 2015 Yılı Kitapçığı. içinde. Artvin: Artvin Belediyesi.

Aytekin, O. (2000). Artvin'den Bir Gelenek: Boğa Güreşleri (Artvin's Traditional Sports: Bloodless Bullfighting). *Skylife, 19,* 54-61.

Bilgin, M. (2005). Gece Yolcuları'nın Konseri'de Festivale Renk Kattı [Fotoğraf]. *Artvin Kültür Turizm Bülteni, 1(2)*.

Bilir, S. (1974). Yeşil Artvin. *7 Mart, 1(1)*.

Çelik, A., & Köroğlu, K. (1997). Kafkasör'e Yolculuk. *Livane, 1(5)*.

Çorbacıoğlu, Ş. (2009). 29. Kafkasör Kültür, Turizm ve Sanat Festivali. *Artvin Kültür Evi, 1(6-7)*.

Çubukçu, A. (2000). 12 Eylül'ün Kültür Politikası ve Toplumsal Sonuçları. *Toplum ve Hekim, 14,* 248-51.

Dergi Kurulu. (1970). Kafkasör Festivali [Fotoğraf]. *Yeşil Çoruh, 1*.

Diffenderfer, H. A. (1955). Okinawa, the Island Rebuilt. *National Geographic, 107(2),* 265-88.

Doruk, O. (10 Temmuz 1984). Kazanan boğa ödülü aldı kaybeden mezbahaya gitti. *24 Saat,* ss. 8-9.

Eland, R. T. (1945). Boğa Döğüşü. *Cephe Dergisi, 2(19)*.

Fırat, S. (1992). Artvin-Kafkasör Turizm Merkezi (Kafkasör Yaylası). *Doğu Karadeniz: Yaylalarımız (Eastern Black Sea Region: High Plateaus)*.

Gazete Genel Kurulu. (18 Haziran 1963). Boğa Güreşleri Yapıldı. *Artvin'in Sesi,* s. 1.

Gazete Yayın Kurulu. (22 Haziran 1995). Festival Universal Sigorta Tarafından Sigortalandı. *Serhad Artvin,* ss. 1-2.

Genç, M. (19 Temmuz 1973). Kafkasör Boğa Güreşleri Üzerine... *Sarıçiçek*.

Gomberg, D. (2019). Way of the Shepherd: Shepherds from Tusheti (Rusça). *National Geographic Rusya, Ağustos(191),* 120-33.

Guruli, S. (2012). Ushguly: The Paradise of Highland. *MODİ to Georgia, 1(1),* 22-34.

Gül, T. (2008). Özmal'ı Boğalar Bastı [Fotoğraf]. *Yerelden Ulusala 08 Artvin, 4(14-15)*.

Gülas, C. (13 Şubat 2004a). Publig Ayini, Vartevor Şenliği. *Akşam,* s. 6.

---. (14 Şubat 2004b). Eşcinsel Boğalar. *Akşam,* s. 6.

Gültekin, M. (10 Temmuz 1984). Artvin'de Başboğa Seçilemedi. *Cumhuriyet,* s. 6.

Gürses, Ü. Y. (1997). Altın mı, Artvin mi? *Livane, 1(6),* 16-18.

Kültür Birliği. (7 Ağustos 1971). Kafkasör ve Yolu. *Kültür,* s. 1.

Okur, Y. (4 Temmuz 2011). Üniversite Öğrencisi Kız Boğa Güreş Hakemi. *Dost Artvin,* s. 3.

Önal, Ü. (2013). Boğa Güreşleri: Ardanuç. *Yerelden Ulusala 08 Artvin, 8(34)*.

Özçelik, S. (18 Mayıs 2012). Ardanuçlular'da Boğa Güreşlerinde İddialı. *08 Haber,* s. 2.

---. (25 Haziran 2009). İşte İlk Boğalar! "Barış Güreşleri Nasıl Festivale Dönüştü?". *08 Haber,* ss. 1-3.

Sanosyan, A. (2016). Hemşin Dili Kaybolmayacak: Maykop'ta Yaşayan Hemşinliler. *Hamşetsu Gor: Hemşin İmecesi, 3,* 19-24.

Soysü, H. (1991). Hemşinliler: Tulumla Konuşan Gururlu İnsanlar. *İkibin'e Doğru, 5(41),* 44-47.

Taş, T. (2007). Artvin: Denizin Dağlı Çocuğu. *Atlas, 15(170 - 15. Yıl Özel Sayısı)*.

Terziler Cemiyeti Başkanlığı. (12 Haziran 1963). Boğa Güreşleri 16 Haziranda Kafkasör Mevkiinde Yapılacaktır. *Artvin'in Sesi,* s. 1.

Tuvi, R. (20 Eylül 2004). Bir Başka Karadeniz. *Hürriyet (Seyahat Eki),* s. 5.

Türkoğlu, M. (1990). Ole Kafkasör: Türkiye'de Bir Madrid - Artvin. *PTT Dergisi(93),* 16-17.

Yavuz, M. (1 Temmuz 1968). Arena Yoktu Amma... *Milliyet,* s. 3.

Yazan, S. (1997). Kafkasör Festivali. *Livane, 1(4),* 14.

Yıldızlı, Z. (23 Ağustos 1983). Başarısızlığının bedelini bıçak altına yatarak ödedi [Fotoğraf]. *Cumhuriyet,* s. 1.

Film ve Belgeseller

Chkhaidze, S. (Yönetmen). (1978). Tushi Metskhvare. içinde USSR (Yapımcı). Georgia.

Kara, M. (Yönetmen). (2015). Kalandar Soğuğu. içinde N. Aytekin (Yapımcı). Türkiye.

Karslıoğlu, E. (Yönetmen). (1988). Suyla Gelen Kültür (Bölüm 5). içinde E. Karslıoğlu (Yapımcı). Türkiye.

Marker, C. (Yönetmen). (1994). Bullfight in Okinawa. içinde C. Marker (Yapımcı). Japan.

Mesçi, S. (Yönetmen). (2006). Coşkun Aral'ın Türkiye Notları - Kafkasör. içinde M. Özen & B. Acar (Yapımcı). Türkiye.

Oğuzhan, F. (Yönetmen). (1986). Törelerin İçinden. içinde F. Oğuzhan (Yapımcı), *2. Bölüm: "Boğa Güreşi"*. Türkiye: TRT.

Özdemir, F. (Yönetmen). (2011). Boğalar Aşkına. içinde F. Özdemir (Yapımcı). Türkiye.

Sertöz, Z. T. (Yönetmen). (2003). Çoruh Artık Durgun Akacak (Bölüm 4). içinde F. Ozankaya (Yapımcı). Türkiye.

ÖZET

Bu çalışma, Karadeniz'in doğu kıyı şeridinde yer alan Artvin'de gerçekleştirilen boğa güreşlerinin ele alındığı dört aylık bir alan araştırmasına dayanmaktadır. Bu tezde, Artvin'deki yaylacılık faaliyeti kapsamında sürü içerisindeki liderlik savaşımı vuku bulurken ortaya çıkabilecek yaralanmaların önüne geçmek için yapılan ilk güreştirmelerden hareketle bugün öne sürülen *barış güreşleri* söylemi üzerinden anlamlı kılınmaya çalışılan geleneksellik atfının, umulduğu haliyle pratikte karşılık bulmadığı gösterilmeye çalışılmıştır. Zira, *barış güreşleri* söylemi bir uzlaşma pratiğinden ortaya çıkmasına rağmen bugünkü boğa güreşlerine varıncaya dek geçirdiği tarihsel dönüşüme binaen gerçekte ait olduğu geleneksellik bağlamından kopmuştur. Bu çalışmada öne sürülen bir diğer görüş ise, *mert alkışlar* söylemi üstünden onaylanmaya çalışılan erkeklik tarzlarını kapsamaktadır. Arenada sahnelenen hegemonik erkeklik tarzlarının arkasına saklanmak suretiyle festivalin neoliberal yönlerinin izleyiciden gizlendiği öne sürülmektedir. Bu bağlamda, güreşleri kazanan boğa sahiplerine dağıtılan para ödülleri, performansın erkeksi yönlerini gösterdiği ölçüde tartışılmaya çalışılmıştır. Tartışmaya henüz başlamadan önce araştırmanın bağlamını oluşturacak olan argümanları kurarken uğranması gereken durak noktaları sırasıyla; organize ediciler, boğa sahipleri ve seyircilerden oluşur. Bu duraklara ulaşmak için geçilmek zorunda olunan kavşak noktası ise arenadır. Arena içerisinde kurgulanan mizansen, bir sahnede sergilenen oyuna benzeyen yönleriyle yorumlanmıştır. Söz konusu yorumlamanın merkezinde seyirciler yer alır. Tıpkı boğa güreşlerinin bir etkinlik olarak varoluş sebebini teşkil eden güruh; seyirciler olduğu gibi, oyunu izlenmeye değer kılan şey de yine onlardan başkası değildir.

Anahtar kelimeler: *barış güreşleri*, *erkeklik*, *geleneksel*, *Kafkasör, mert alkışlar*

ABSTRACT

This study focusing on bull wrestling festivals taking place in Artvin, a city on the eastern coast of Blacksea in Turkey is based on a four months of ethnographic field research. The main purpose of this thesis is to attempt to invalidate the attribution of tradition to Kafkasör Festival through its link with peace wrestlings which are thought to have originated from cattle breeding practices taking place in the mountainous Artvin highlands in order to protect the bulls from injuring each other while selecting the herd leader among themselves during transhumance movement. It is argued that while the discourse of peace wrestling is mainly defined by an act of reconciliation between animals within the herd necessary for the transhumance cycle to take place without loss of livestock; the bull wrestling on the other hand have lost its origin and added new layers and meanings to it within the historical process it has undergone. The second purpose of this study will be to highlight the styles of masculinities which are approved by the discourse of manful applause during the festival. It is argued that the hegemonic masculinities staged in the arena act as a cover to downsize the neoliberal aspects of the spectacle. In this context, the money given to the bull owner as a prize is opened up for discussion as it demonstrates the financial side of an otherwise manly performance. The arguments of the thesis will be developed and discussed based on three different aspects of the organization such as organizers, bull owners, and spectators which are thought to constitute and continue the same discourses. The place where this discourses have been encountered, negotiated and staged is the arena itself. The mise-en-scene set up in the arena has been interpreted in ways similar to a staged spectacle where the audience constitute the existence of bull wrestling as a practice, make the spectacle worth watching and negotiate the meanings attached to it.

Keywords: *Kafkasör, manful applause, masculinity, peace wrestling, tradition*